

ÄMNESORDSINDEXERING AV RYTTMÄSTARE JOHN ANDRÉNS SPECIALSAMLING

Utveckling av en indexeringsmodell utifrån
teoretiska och praktiska perspektiv.

Sara Ek
Patrik Hedefalk

Examensarbete (20 poäng) för magisterexamen i Biblioteks- och
Informationsvetenskap vid Lunds universitet.
Handledare: Sten Vedi & Marianne Thormählen

BIVILs skriftserie 2002:9
ISSN 1401-2375

□ Lunds universitet. Biblioteks- och informationsvetenskap 2002

This is an explorative study about subject indexing of a special collection of books, administered by the John Andrén Foundation at the library of Ystad. The study summarises a number of theoretical perspectives as well as some practical instructions on how to carry out the task. Theories have been placed into five different groups according to their various approaches to subject indexing. These have been analysed in regard to their usefulness to the Andrén collection. The authors have tested and evaluated six practical models on a selection of books from the Andrén collection. The conclusion is that a practical model for subject indexing should support the identification of subjects and their aspects as well as how to choose indexing terms. In order to do so the model needs a good theoretical framework. The authors have formulated a model for subject indexing the Andrén collection, according to the theoretical perspectives that are most useful to this collection. It also draws on the results of user studies related to the field of humanities. The model contains a checklist with questions that help to identify the subjects of a document. Indexing terms should be selected from a controlled vocabulary to ensure consistency. The vocabulary should correspond to that of the collection and its users.

<i>Inledning</i>	5
Ryttmästare John Andréns specialsamling	5
Uppdraget	7
<i>Metod</i>	8
Avgränsningar	9
<i>Definitioner</i>	10
Index och indexering	10
Olika indexeringsmetoder	11
Ändamålet med ämnesordsindexering	12
Arbetsprocessen vid ämnesordsindexering	13
Sammanfattning	15
<i>Forskningsöversikt</i>	16
Paradigm	16
Beskrivning av olika teoretiska skolor	17
<i>Den kognitiva skolan</i>	19
Kognitiva ämnesuppfattningar	19
Begreppet about	19
Användarnas förutsättningsnivå	21
Läsarens uppfattning av dokumentet	21
<i>Den intuitiva skolan</i>	22
Subjektiv bedömning	22
Omdömesförmåga	22
Innehållsanalysens betydelse	22
Subjektiv process	23
<i>Den pragmatiska skolan</i>	24
Efterfrågeorienterad indexering	24
Indexering i två steg	25
<i>Den objektiva skolan</i>	26
Dokumentorienterad indexering	26
Entity-oriented indexing	29
<i>Den kontextuella skolan</i>	31
Behovet av en teoretisk utgångspunkt	31
Olika perspektiv	33
<i>Praktiska anvisningar och hjälpmedel</i>	34

Langridges fundamentala kunskapsformer _____	34
The Art & Architecture Thesaurus _____	36
ISO 5963 _____	37
Dansk BiblioteksCenters modell för indexering av facklitteratur _____	38
Ellen Hjortsæters begreppskategorier _____	40
Unn Hellstens & Margareta Rosfelts checklista _____	41
Sammanfattning _____	41
Konsekvenser av gapet mellan teori och praktik _____	42
<i>Humaniora och dess användare</i> _____	43
Området humaniora _____	43
Olika användargrupper _____	43
Språkbruket inom humaniora _____	44
Sökstrategier och val av ämnesord _____	47
Sammanfattning _____	50
<i>Indexeringstest</i> _____	51
Urval av böcker _____	51
Lista på titlar _____	51
Tabell över resultat _____	51
Langridges fundamentala kunskapsformer _____	52
The Art & Architecture Thesaurus _____	53
ISO 5963 _____	53
Dansk BibliotekCenters indexeringsvägledning _____	54
Ellen Hjortsæters begreppskategorier _____	55
Unn Hellstens & Margareta Rosfelts checklista _____	55
Specificitet och uttömmandegrad _____	56
Sammanfattning _____	57
<i>Resultatutvärdering</i> _____	58
Ämnesbestämning _____	58
Aspekternas betydelse _____	61
Valet av ämnesord _____	62
<i>Slutsatser</i> _____	63
<i>Källförteckning</i> _____	65
<i>Bilagor</i> _____	68
1 Avskrift av John Andréns testamente _____	69
2 Tabell över D. W. Langridges fundamentala kunskapsformer _____	77
3 Tabell över resultaten från indexeringstestet _____	78

Inledning

Ämnesordsindexering innebär att beskriva innehållet i ett dokument med ett eller flera ämnesord. Det verkar enkelt nog, men är det verkligen det? Indexering är inget nytt fenomen, utan har funnits nästan lika länge som skrifter och bibliotek. Biblioteket i Alexandria grundades på 200-talet f.Kr. och ansågs som det främsta biblioteket i världen på sin tid. Där skrev man sammanfattningar i början av papyrusrullarna, för att göra det lättare att hitta rätt i texterna. Senare började man på andra håll att skriva kapitelrubriker i böckerna för att underlätta för den som letade efter ett särskilt avsnitt i texten.¹

Eftersom det är en sådan gammal företeelse borde man numera ha en rätt god uppfattning om hur det går till att ämnesordsindexera dokument, till exempel böcker eller artiklar. Så är det emellertid inte. Det har skrivits åtskilligt om indexering, men åsikterna går vida isär. Vi har funnit en rad olika teorier för hur ämnesordsindexering borde gå till, men få lämnar några anvisningar för hur teorin ska omsättas i praktik. Vi har också funnit en mängd praktiska anvisningar för hur man kan gå till väga. Tyvärr har de oftast inte någon teoretisk grund att stå på. Det är också skillnad i praxis på olika vetenskapsområden. Naturvetenskap med dess ofta precisa fackspråk ställer andra krav på indexören än det mer mångtydiga språk som vanligen används inom humanistisk forskning.

Syftet med den här uppsatsen är att göra en forskningsöversikt över de teoretiska och praktiska utgångspunkter som finns inom ämnesordsindexering. Utifrån detta vill vi utforma en modell som passar för ämnesordsindexering av ryttmästare John Andréns specialsamling i Ystad.

Kapitlet *Definitioner* ger en beskrivning av vad ämnesordsindexering är och sätter det i relation till begreppet kunskapsorganisation. Här förklaras skillnaden mellan katalogisering, klassifikation och ämnesordsindexering. Ändamålet och arbetsprocessen för denna form av indexering beskrivs också. Kapitlet *Forskningsöversikt* ger en introduktion till fem teoretiska skolbildningar inom indexering. Samtliga teoretiker betonar vikten av innehållsanalys, men har olika utgångspunkter för den. Dessa skolor beskrivs i respektive kapitel. Kapitlet *Praktiska anvisningar* beskriver sex modeller för ämnesordsindexering. Dessa modeller visar hur ämnesordsindexering kan bedrivas. De pekar på var i dokumentet indexören bör söka efter innehållet, samt i vissa fall hur ämnesorden bör formuleras. Kapitlet *Humaniora och dess användare* innehåller en beskrivning av ämnesområdet humaniora och dess användare. Här redovisas resultat från användarundersökningar avseende humanistiska forskares vokabulär, val av ämnesord och sökstrategier. I kapitlet *Indexeringstest* prövar vi de praktiska anvisningar vi identifierat på ett urval av böckerna i Andrénsamlingen.

I *Resultatutvärdering* resonerar vi kring vilken metod som passar bäst för ämnesordsindexering av Andrénsamlingen. I *Slutsatser* redovisar vi den modell och de hjälpmedel vi har tagit fram. Det är vår förhoppning att resultaten ska gå att överföra även till andra samlingar av den här typen.

Ryttmästare John Andréns specialsamling

Ryttmästare John Andréns specialsamling bygger på en donation till Ystads stadsbibliotek av ryttmästare John André. Specialsamlingen innehåller verk av och om den engelske författaren, kritikern, estradören m.m. Oscar Wilde, den engelske tecknaren Aubrey Beardsley, den engelske arkeologen, författaren och militären T. E. Lawrence samt den ryske dansören Vaslav Nijinskij. Särskild tonvikt läggs vid Oscar Wilde, då John Andréns avsikt var att *uppbygga en komplett Oscar Wilde-samling, som med tiden bör bli unik i Sverige, kanske även i Europa.*² Stiftelsen har i donatorns anda valt att vidga samlingens intresseområde till att även

1 Benito, M. *Bibliografisk kontroll*. Borås 1995, s. 78

2 Avskrift av John Andréns testamente.

gälla problemställningar rörande sambandet mellan de olika konstarterna. Oscar Wildes egen kultursyn visar att han lidelsefullt engagerade sig i samspelet mellan teater, konst och litteratur.³ Samlingen består till största delen av litteratur inom humaniora. Den estetiska dimensionen är ett genomgående inslag. De flesta böckerna är på engelska, men även svenska, franska och tyska förekommer. Slaviska språk är däremot inte tillåtna i samlingen.

Bokbestånd

Bokbeståndet utgörs för närvarande av 3126 volymer, varav 1553 i specialsamlingen. Böckerna som donerades till Ystads bibliotek har delats i två separata delar. Den allmänna delen består av de böcker som tillhörde ryttmästaren men som inte handlar om ovanstående ämnen. Den särskilda delen utgörs av böcker av och om de fyra huvudpersonerna, samt litteratur om närbesläktade ämnen, se ovan. Uppsatsen behandlar endast den särskilda delen, specialsamlingen. När vi i fortsättningen talar om Andrénsamlingen menar vi specialsamlingen. Förvärv av material sker fortlöpande.

Tillgänglighet

Specialsamlingen är inrymd i ett eget rum på Ystads stadsbibliotek. I enlighet med ryttmästarens vilja förvaras böckerna i låsta bokskåp, tillverkade av en snickare i trakten. Böckerna är katalogiserade och klassificerade enligt SAB-systemet. Det innebär att böckerna i dag är försedda med SAB:s automatgenererade ämnesord. Exempelvis *Empires of the sand* av Efraim Karsh; Koa.4, *Asien, Främre Asien, Historia, Nya tiden*. Katalogposterna är märkta placering special.

Samlingen är ordnad i fem huvudgrupper: En grupp vardera för Aubrey Beardsley, T. E. Lawrence, Vaslav Nijinsky och Oscar Wilde samt en grupp för övrig litteratur. Inom varje huvudgrupp är böckerna uppställda i enlighet med SAB-systemet.

Böckerna får inte lånas hem, utan bara begagnas på plats. Detta är ett absolut krav från donatorns sida, då han från sitt arbete på Kungliga biblioteket i Stockholm hade alltför dålig erfarenhet av fjärrlåneverksamhet. En annan avsikt med denna bestämmelse är att ge staden *ej mindre inkomster än även en viss ryktbarhet*,⁴ då forskare tvingas besöka Ystad för att använda samlingen.

Målgrupper

Idag har Andrénsamlingen inte så många besökare. De flitigaste användarna är, troligen själva ovetandes, gymnasieelever på Österportskolan i Ystad som får träffar på samlingens böcker i stadsbibliotekets katalog. Forskare ses som en naturlig målgrupp, men det finns också ett uttalat önskemål om att försöka locka till sig en intresserad allmänhet, inte minst lokalbefolkningen i Ystad. Både allmänhet och forskare är behjälpta av såväl en överskådlig hylluppställning, som en ämnesordsindexering. Forskare är vanligen inte en prioriterad målgrupp på folkbiblioteken. Ystad bibliotek utgör emellertid ett undantag eftersom det är värd för den unika resurs som Andrénsamlingen utgör.

De vetenskapsmän som är intresserade av Andrénsamlingens ämnen får sannolikt kännedom om dess existens genom andra kanaler än ren marknadsföring, till exempel genom tips från forskarkollegor. Ett sätt att locka fler forskare till samlingen är att erbjuda dem enkla vägar att skaffa sig en överblick av samlingens innehåll. På så vis kan de själva bedöma om Andrénsamlingen är relevant för dem. Ämnesordsindexering är av särskild vikt eftersom den möjliggör specifika sökningar i katalogen.

3 Ystad biblioteks hemsida. (2001-11-05) <http://www.ystad.se>

4 Avskrift av John Andréns testamente.

Stiftelsen

Andrénsamlingen förvaltas av en stiftelse. Testamentet förordar två nämnder, en inköpsnämnd och en förvaltningsdito. Inköpsnämnden består av professorn i engelska språket vid universitetet i Lund, lektorn i engelska språket vid Högre allmänna läroverket i Ystad och stadsbibliotekarien i Ystad. Förvaltningsnämnden består av borgmästaren i Ystad, direktören i Sparbanken i Ystad och stadsbibliotekarien i Ystad. De båda nämnderna sammanträder gemensamt en gång om året. *En gång varje år, helst i augusti månad med kräft-tid och fullmåne, skall inköpsnämnden på Ystads Saltsjöbad eller Hotell Continental gemensamt på stiftelsens bekostnad aväta 'a splendid dinner with delightful dishes' /.../ varvid ordföranden (professorn!) skall på engelska med lätta ord skildra staden Ystads ålderdomliga skönhet, den engelska litteraturens förbryllande rikedom och Oscar Wildes kvickhet.*⁵

Uppdraget

I januari 2001 fick vi i uppdrag av Andrénsstiftelsen att ämnesordsindexera Ryttmästare John Andréns samling. Målet med det är att göra samlingen mer tillgänglig för användarna. Våra uppdragsgivare gav oss emellertid inga ytterligare instruktioner för hur indexeringsarbetet skulle bedrivas. Vi har därför skrivit den här uppsatsen för att ta reda på hur man bör gå tillväga vid ämnesordsindexering av en specialsamling av den här typen.

Skillnaden mellan uppdrag och uppsats

Den här uppsatsen är ett led i vår utbildning som ska leda fram till en magisterexamen i biblioteks- och informationsvetenskap. Detta ställer en del krav på uppsatsen som uppdraget från Andrénsstiftelsen inte gör. Den noggranna beskrivningen av de olika teoribildningarna motive-ras i första hand av de akademiska krav som ställs på en magisteruppsats. Samtidigt innebär uppdraget att vi till slut måste kunna leverera en produkt som går att använda.

Kraven på akademisk noggrannhet och de i strikt mening mer pragmatiska krav som ställs från vår uppdragsgivare behöver emellertid inte vara oförenliga. Den teoretiska anknytningen tjänar ett mycket viktigt syfte, nämligen att erbjuda förklaringar till varför indexering-en bör följa de principer den gör. Utan dessa skulle vi sakna medvetenhet om varför vi väljer att indexera som vi gör och vilka syften vi vill uppnå. Som vi ser det ligger det en intressant utmaning i att förena de båda kraven.

5 Avskrift av John Andréns testamente.

Metod

Uppsatsens metod utgörs av en litteraturstudie samt ett indexeringstest. Inom ramen för litteraturstudien har vi genomfört en forskningsöversikt, en genomgång av praktiska anvisningar för indexering samt en beskrivning av ämnesområdet humaniora och dess användare.

Litteraturgenomgången har skett i syfte att förstå vad ämnesordsindexering innebär och hur begreppet förhåller sig i relation till andra centrala begrepp inom studiet av kunskapsorganisation, som till exempel informationsåtervinning, relevans och klassifikation.

Den här uppsatsen är en explorativ studie i vilken vi diskuterar och analyserar hjälpmedel för ämnesordsindexering. Dessa hjälpmedel kan vara av såväl teoretisk som praktisk natur. Vi frågar oss hur teorierna och de praktiska anvisningarna kan hjälpa oss i vår uppgift att ämnesordsindexera Ryttmästare John Andréns specialsamling i Ystad. Vår problemställning är följande:

Hur bör en metod utformas för att tjäna som ett konkret hjälpmedel vid ämnesordsindexering av Andrénsamlingen?

Vi har använt oss av följande forskningsfrågor vid litteraturstudierna:

Hur ser tillvägagångssätten ut vid ämnesordsindexering?

Vad anses vara viktigt vid innehållsanalys?

Erbjuds några praktiska anvisningar?

Inom ramen för forskningsöversikten har vi samlat in och studerat litteratur som behandlar teoribildning relevant för ämnesordsindexering. Det har inneburit sökningar i databaserna LISA, Web of Science och Nordiskt BDI-index. Vi har även sökt efter litteratur i olika bibliotekskataloger, främst Lunds universitets katalog, LOVISA (tidigare LOLITA) och LIBRIS, men har också nyttjat andra kataloger som till exempel det Konglige biblioteks katalog REX i Köpenhamn.

Olika sökord och tekniker har använts. De viktigaste begreppen har varit *subject indexing*, *subject analysis*, *content analysis*, *aboutness*, *relevance*, *paradigms*, *theories*, *methods*, *humanities* och *arts*. Såväl svenska som engelska begrepp har använts. Dessa termer har nyttjats var för sig och i kombination samt trunkerats. Som ett resultat av sökningar på dessa termer har vi även funnit material som beskriver praktiska anvisningar för indexering, indexering i relation till ämnesområdet humaniora samt uppgifter om dess användare. Vi har dessutom utnyttjat de citatindex som finns att tillgå i Web of Science efter att först ha identifierat några centrala artiklar och monografier. På så vis har vi fått goda indikationer på vilka författare som varit tongivande och vad de har fört för resonemang.

För att pröva de praktiska anvisningarnas funktionalitet och därmed bli medvetna om dess förtjänster och brister har vi genomfört ett indexeringstest. Det innebär att vi har följt instruktionerna i dessa anvisningar och applicerat dem på ett urval av böcker i Andrénsamlingen. Vi har reflekterat över hur instruktionerna bör tolkas för att kunna tjäna både som hjälpmedel för innehållsanalys av dokumenten och kunna leda fram till val av ämnesord. En rad ställningstaganden, teoretiska såväl som praktiska, har därför behövt göras. Testet har fungerat som ett viktigt analytiskt stöd för att utvärdera anvisningarnas användbarhet. De lärdomar som dragits härifrån har därefter tjänat som underlag för att välja den indexeringsmodell som passar bäst för Andrénsamlingen.

Vi har på olika ställen i uppsatsen använt oss av exempel hämtade ur indexeringstestet för att åskådliggöra de fenomen som diskuteras. Dessa exempel känns igen genom att vi anger en boks titel och författare i samband med det vi avser illustrera. En lista på dessa titlar presenteras i kapitlet om indexeringstestet.

Uppsatsens resultat ska i förlängningen omsättas i praktisk handling. Metodvalet har påverkats av dessa krav. Det har därför varit viktigt att både studera vad som skrivits om ämnesordsindexering och att pröva indexering i praktiken.

Det finns ett gap mellan de teoretiska utgångspunkterna och den praktiska indexeringen. För att förhålla oss till detta avstånd för vi en diskussion genom uppsatsen. Våra resonemang bottenar i att teorierna eller anvisningarna ska gå att använda på en humanistisk samling.

Avgränsningar

Vi har inte gjort några egna studier av Andrénsamlingens användare. Detaljerad kunskap om dem och deras behov hade varit värdefull, men en sådan undersökning hade varit allt för tidsödande. Det finns inte så många användare att studera heller. Underlaget skulle knappast räckt för att kunna dra meningsfulla slutsatser. Vi har istället tagit del av resultaten från andra studier som undersökt humanistiska användares informationsbehov och beteende.

Forskningsöversikten är inte fullständig i den meningen att vi har försökt täcka in all forskning på området. Vi har strävat efter att göra en bred teorigenomgång, men har fått begränsa oss till att identifiera vad vi uppfattat som de viktigaste teoretiska strömningarna relaterade till ämnesordsindexering.

I Andrénsamlingen finns även en del skönlitteratur, men då indexering av skönlitteratur i hög grad skiljer sig från indexering av facklitteratur har vi valt att inte studera detta problemområde. Det skulle behövas en egen studie bara för att behandla indexering av skönlitteratur.

Ekonomi, det vill säga tidsåtgång och kostnader, kan påverka genomförandet av indexeringen. Vi har dock avstått från att närmare undersöka ekonomins betydelse för val av indexeringsmodell.

Definitioner

Kapitlet definierar de termer och begrepp vi använder oss av i uppsatsen. Ändamålet med ämnesordsindexering diskuteras ur ett teoretiskt perspektiv. Slutligen kommer en presentation av de olika arbetsmomenten och en del av de överväganden som bör göras vid ämnesordsindexering.

Index och indexering

Index är latin och betyder angivare eller pekfinger. Inom anatomin används ordet fortfarande i betydelsen pekfinger. Det kan också vara ett statistiskt jämförelsetal, t ex konsumentprisindex, ett förskjutbart avläsningsmärke på en graderad skala eller en matematisk term.⁶ Gemensamt för alla dessa betydelser är fortfarande att index anger eller pekar på något.

Vi använder oss av Miguel Benitos definition: I detta sammanhang betyder index och indexering att få innehållet i ett dokument tillgängligt genom att skriva ut namn och ämnesord i en bestämd ordning, med en indikation om var i dokumentet eller i vilket dokument dessa termer behandlas.⁷ Ett index i denna betydelse anger alltså innehållet i ett eller flera dokument. Uppgiften inbegriper registrering, iordningställande och återvinnande av dokument i enlighet med betydelsefulla kännetecken av vilka ämnesinnehåll är av största vikt.⁸

Ämnesordsindexering i förhållande till kunskapsorganisation

Ämnesordsindexering ingår i informationsvetenskap, *information science* eller förkortat IS. Detta kan användas som en synonym för biblioteks- och informationsvetenskap, *library and information science*. Nationalencyklopedin ger följande definition:

Biblioteksvetenskap, *biblioteks- och informationsvetenskap*, ett tvärvetenskapligt ämne som omfattar såväl forskning om biblioteken själva som forskning om den information de innehåller och om informationens producenter och brukare. I ämnet ingår även studier av informationsflöden och tekniker som används för att lagra, återvinna och sprida information.⁹

Den del av informationsvetenskap vi rör oss inom kallas **kunskapsorganisation**. Enligt Birger Hjørland är det ett begrepp som täcker systematisering och organisation av kunskap, oftast i form av databaser.¹⁰ D. W. Langridge menar att sökning efter specifik information i normala bibliotekssammanhang alltid inbegriper två steg: att först finna dokument, via katalogen, som sannolikt innehåller den eftersökta informationen, och att sedan finna själva informationen via bokens index.¹¹ För att finna dokumenten förutsätter det emellertid sökning på efterfrågad information, till exempel med hjälp av ämnesord eller klassifikationskoder.

Ett närbesläktat begrepp är **information retrieval (IR)**, informationsåtervinning. Det innebär sätten att finna den information användaren söker. Det huvudsakliga målet med informationsåtervinning är att främja kommunikationen av önskad information mellan en mänsklig producent av information och en mänsklig användare.¹² Kunskapsorganisation syftar till att underlätta eller förbättra informationsåtervinning. Informationsåtervinning är därför en funktion av kunskapsorganisation.

6 Prismas främmande ord. Stockholm 1986, s. 201

7 Benito (1995), s. 78

8 Langridge, Derek W. *Subject analysis : principles and procedures*. London 1989, s. 1

9 Nationalencyklopedien. Band 2 1990, s. 526

10 Hjørland, Birger. *Informationsvidenskabelige grundbegreber: biblioteks- og informationsvidenskab*. København 1992, s. 131f

11 Langridge (1989), s. 13

12 Ingwersen, P. & Wormell, I. *Modern indexing and retrieval techniques matching different types of information needs*. // International forum on information and documentation. Vol. 14, No. 3, 1989, s. 17

Skillnaden mellan katalogisering, klassifikation och ämnesordsindexering

Katalogisering, klassifikation och ämnesordsindexering är tre företeelser som liknar varann. På bibliotekens katalogavdelningar utförs de ofta av samma personer och vid samma tillfälle. Det finns dock vissa grundläggande skillnader mellan de tre begreppen.

Katalogisering innebär att beskriva ett dokument. Uppgifterna hämtas i första hand från dokumentets titelsida. Titel, upphov, utgivning och fysisk beskrivning är några element som brukar ingå i den katalogpost som upprättas. Katalogisering, till skillnad från klassifikation och ämnesordsindexering är rent deskriptiv till sin natur.

För att ge en överblick över vilka ämnen som behandlas i ett enskilt dokument eller en samling av dokument, måste innehållet beskrivas. Innehållet eller ämnet i ett dokument kan beskrivas med koder eller ämnesord, indexeringstermer. Koder hämtas oftast från ett klassifikationssystem, t ex SAB, Dewey eller UDK. Indexeringstermer, eller ämnesord kan hämtas från dokumentet, från en tesaurus eller väljas fritt ur det naturliga språket.

Klassifikation innebär att dela in företeelser i klasser efter likhet. Likhet uppträder mellan ting med gemensamma egenskaper. Alla handböcker om reparationer av bilar ges klassifikationskoden Prab i SAB-systemet, oavsett bilmodell. **Ämnesordsindexering** innebär att förse dokument med termer som beskriver innehållet eller ämnet i dokumentet. D. W. Langridge menar att den särskiljer ett dokument från miljoner andra och förbinder det endast med de få dokument vars analys är identisk.¹³ Innehållsanalys baseras därmed på filosofi och dokumentens natur. Den handlar om att identifiera individuella subjekt, deras delar, och relationerna mellan dessa delar.¹⁴ Reparationsböckerna i exemplet ovan indexeras efter de olika bilmodellerna. De får alltså samma klassifikationskod, men olika ämnesord. Både klassifikationskoder och ämnesord kan belysa och beskriva olika aspekter av dokumentens innehåll. De kan användas tillsammans eller var för sig.

Olika indexeringsmetoder

Det finns olika former av indexering, med delvis annorlunda syfte. Här nedan följer en beskrivning av några av dem. När vi i den fortsatta texten talar om indexering är det **ämnesordsindexering** som avses, om det inte uttryckligen står något annat.

Konkordans

Kallas *Back-of-the-book-index* på engelska, vilket ger en bra beskrivning av vad det är. Det är en alfabetisk förteckning över alla ställen i ett bokverk där samma ord eller uttryck förekommer. Den återfinns oftast längst bak i boken och ger sid- eller kapitelhänvisningar till de aktuella ställena. Det kan också kallas *Book index*.

Tidskriftsindex

Tidskriftsindex kan innehålla uppgifter om författare, titel, ämne mm. Ett index för en bestämd tidskrift ges vanligen ut på regelbunden basis av tidskriftens utgivare. Index för grupper av tidskrifter görs däremot ofta av specialiserade företag eller institutioner. *Artikelsök* från *Bibliotekstjänst* är ett svenskt exempel.

Citeringsindex

En förteckning över vilka författare som har skrivit om ett visst ämne, med uppgifter om vilka verk som citeras. Det kan användas för att ta reda på vem som har citerat en given artikel, men kan också visa vem en given författare har citerat. *Social science citation index* och *Humanities Index* är två exempel.

¹³ Langridge (1989), s. 112

¹⁴ Ibid, s. 100

Titelindex

Endast dokumentets titel indexeras, eftersom den förutsätts uttrycka dokumentets innehåll. Kallas ofta permuterat titelindex, eftersom man kan söka på alla betydelsebärande orden i titeln. Det finns olika varianter på permuterade titelindex. KWIC, KWOC och KWAC står för *Keyword in, out of*, respektive *and context*. Ämnesorden hämtas ur titeln och redovisas i en alfabetisk lista. I KWAC kan ämnesord även hämtas utanför titeln, men redovisas ändå i anslutning till denna.¹⁵

Ämnesordsindexering

Vid ämnesordsindexering förses varje katalogpost med ett eller flera ämnesord som ska återge dokumentets innehåll. Vid sökning i katalogen visas alla poster med samma ämnesord. Den engelska termen är *subject indexing*. Termer kan hämtas från dokumentet, en kontrollerad vokabulär, eller fritt ur det naturliga språket.

Ändamålet med ämnesordsindexering

Ändamålet med all indexering är att underlätta återvinning av dokument eller information. Ett IR-system ska kunna skilja på relevanta och irrelevanta dokument. Indexet ska hjälpa användaren att göra denna åtskillnad på ett effektivt och systematiskt sätt. Målet för all indexering är att förutse alla frågor, att ha sorterat i förväg, att ta ett minimum av användarens tid och ansträngning i anspråk.¹⁶ Ämnesordsindexering ska identifiera innehållet i dokumenten och kortfattat presentera detta med hjälp av indexeringstermer, ämnesord. Detta ska underlätta återvinning av information, oberoende av i vilket dokument det finns. *Vid registrering av dokument analyserar man dokumentet dels efter formella kriterier, såsom författare, titel, serie-tillhörighet och så vidare, dels efter ämnesmässiga kriterier. I det första fallet talar vi om återvinning av dokument, i det andra om återvinning av information.*¹⁷

Information

Det finns ingen entydig definition av begreppet **information**, trots att det är ett så centralt begrepp. Det kan placeras någonstans mellan fakta (data) och kunskap. Vi nöjer oss här med att återge en definition ur International encyclopedia of information and library science: *Information is an assemblage of data in a comprehensible form capable of communication and use: facts to which a meaning has been attached.*¹⁸

Olika former av relevans

Ett **relevant** dokument innehåller information som svarar på hela eller delar av användarens fråga. Det kan vara svårt att avgöra vad som verkligen är relevant. Olika författare definierar begreppet på olika sätt beroende på vilken bakomliggande teori de ansluter sig till. Vi återkommer till detta begrepp i forskningsöversikten. Här ger vi endast några exempel: Dagobert Soergel anser att indexören måste bedöma relevansen med hänsyn till förväntade förfrågningar.¹⁹ F. W. Lancaster menar att en tillämpbar eller användbar sak är en som bidrar till tillgodoseendet av något informationsbehov.²⁰

15 Benito (1995), s. 81f

16 Langridge (1989), s. 113

17 Benito (1995), s. 78

18 International encyclopedia of information and library science – ed. by John Feather and Paul Sturges. London 1997, s. 184

19 Soergel, Dagobert. *Organizing information : principles of data base and retrieval systems* . New York 1985, s. 226

20 Lancaster, F. W. *Indexing and abstracting in theory and practice*. London 1991, s. 3

Hans H. Wellisch skiljer på *relevance* och *pertinence*. **Pertinence** innebär huruvida dokumentet är relevant i bemärkelsen tillämpligt. Detta avgörs av faktorer som inte har med textens *aboutness* att göra. Texten kan till exempel vara alltför grundläggande, för gammal, eller vara skriven på ett annat språk. Allt detta är faktorer som kan göra att texten inte är tillämplig (*pertinent*) för läsaren, även om den är relevant, det vill säga handlar om det önskade ämnet.²¹

Precision och recall

Precision och *recall* är två begrepp som anger hur effektiv en sökning i ett IR-system är. **Precision** innebär *Förhållandet mellan antalet funna, relevanta dokument och det totala antalet funna dokument vid sökning i ett IR-system.*²² Ju högre precision desto fler relevanta dokument. **Recall** (återvinningsgrad eller fullständighet) innebär *Förhållandet mellan antalet funna relevanta dokument och det totala antalet relevanta dokument i samlingen – hög återvinningsgrad är när alla relevanta dokument i samlingen återfinns.*²³

Precision och recall kan betraktas som motställda begrepp. Olika indexeringsmetoder befrämjar det ena eller det andra. Begreppen tas framför allt upp i samband med diskussionen om vilken metod som passar bäst för Andrénssamlingen.

Arbetsprocessen vid ämnesordsindexering

Unn Hellsten och Margareta Rosfelt menar att: *Praktisk indexering, det vill säga att förse katalogposter med lämpliga ämnesord som täcker det katalogiserade dokumentets ämnesinnehåll, är ett intellektuellt arbete som består av olika delmoment.*²⁴ Så här långt är de flesta författare överens, sedan beskriver de processen i allt från två till fyra steg. Författarna lägger också olika tonvikt vid de olika stegen.

Hellsten & Rosfelt delar upp processen i fyra steg:

- 1) Innehållsanalys för att bestämma vad dokumentet handlar om.
- 2) Val av ämnesord som beskriver dokumentets ämnesinnehåll.
- 3) Ämnesordskontroll- bland annat synonymkontroll och nödvändiga hänvisningar (och anmärkningar).
- 4) Bestämmande av ordningsföljd mellan ämnesorden för dokumentet (vid prekoordinerad indexering).²⁵

Jennifer Rowley menar att indexering omfattar tre steg: Att göra sig bekant med dokumentet – Analys – Omvandling av begrepp till indextermer.²⁶ Lancaster talar om två steg: Begreppslogisk analys och översättning. Dessa är ur intellektuell synpunkt strikt åtskilda, även om de inte alltid är klart urskiljbara och faktiskt kan förekomma samtidigt.²⁷

I vår uppsats har vi valt att dela upp indexeringsprocessen i två steg. Med **steg 1** menar vi att bekanta sig med dokumentet och bestämma vad det handlar om. Detta kallar vi **innehållsanalys** av dokumentet. **Steg 2** innebär att välja ämnesord. Detta omfattar att avgöra vilka ämnen i dokumentet samt aspekter av ämnena som skall representeras av ämnesord och att välja ut passande ämnesord. Vi kallar det **översättning** av innehållsanalysen till ämnesord.

Denna syn företräds av stora delar av litteraturen på området. Vad som också är vanligt är att teoretiseringen koncentreras på indexeringspråk och indexkonstruktion, medan de praktiska vägledningarna fokuserar på översättningen.

Teoretiseringen kan delas i två delar. En del med det praktiska syftet att göra kunskap tillgängligt för användarna, vilket inkluderar bibliografisk klassifikation och konstruktion av

21 Wellisch, Hans H. *Indexing from A to Z*. New York 1995, s. 223

22 Hjortsæter, Ellen. *Ämnesordskatalogisering*. Lund 1994, s. 92

23 Hellsten, Unn & Rosfelt, Margareta. *Ämnesordsindexering : en handledning*. Stockholm 1999, s. 83

24 Ibid, s. 25

25 Ibid, s. 25

26 Rowley, Jennifer E. *Abstracting and indexing*. London 1988, s. 50

27 Lancaster (1991), s. 8

index. Den andra delen, av vilken den första beror, har att göra med kunskapens natur och dess uttryck i böcker och andra media. *The end is practical, but the beginning must be philosophic.*²⁸

Frågan om urval sammanbinder de båda stegen på ett sådant sätt att de kan uppfattas som ömsesidigt beroende. Att välja ämnesord förutsätter att en innehållsanalys görs, men att utföra denna analys kan också innebära att välja vad som är intressant att analysera. Teoribildningarna, som vi kommer att redovisa i nästa kapitel, ger olika svar på vad som är intressant att analysera.

Steg 1: Innehållsanalys.

Enligt Lancaster måste de betydelsefulla kännetecknen hos ett dokument först bestämmas. Att genomföra innehållsanalys innebär alltså att bekanta sig med dokumentet och att bestämma sig för vad det innehåller eller handlar om. Genomgången av teoribildningen på området kommer att visa att en analys som betonar innehållet tar hänsyn till fler faktorer än en analys som enbart avser att identifiera vad ett dokument handlar om, det vill säga dess **aboutness**. Det är vår uppfattning att *aboutness* huvudsakligen avser att identifiera och fastställa ämnen. Med andra ord är det skillnad mellan innehållsanalys och **ämnesanalys**, då innehållsanalysen identifierar mer än bara ämnen.

I steg 1 ingår också att veta var någonsans i dokumentet föremålet för analysen återfinns. De flesta är överens om var i dokumentet man kan finna väsentlig information: titel, abstracts, kapitelrubriker, bokomslag etc. Det vill säga man behöver sällan läsa hela boken, det räcker att skumma delar av den och läsa vissa delar mer noggrant då de kan antas vara mer betydelsebärande än andra. Ibland kan man också behöva läsa recensioner. De eventuella skillnader som går att urskilja i dessa anvisningar verkar mer handla om indexeringsdjup (se nedan).

Steg 2: Översättning

För att översätta ett innehåll till indexeringstermer används vanligtvis någon form av kontrollerat indexeringsspråk till exempel en tesaurs eller en kontrollerad ämnesordlista. Detta underlättar valet av indexeringstermer och leder till en högre grad av konsekvens i indexeringen. Indexstermer kan även vara okontrollerade, det vill säga hämtas ur dokumentets egen text eller ur det fria vardagsspråket.

Om ämnesorden plockas ur det aktuella dokumentet kallas det **indexing by extraction**. När indexeringstermerna hämtas från någon annan källa än själva dokumentet talar man om **assignment indexing**.²⁹

Ämnesorden kan göras i form av ämnesordssträngar, det vill säga flera ämnesord i en viss logisk följd. Kombinationen av termer sker alltså redan vid indexeringen. Detta kallas **prekoordinering**. Motsatsen är **postkoordinering**, där kombinationen av termer sker först vid sökningen. Valet av koordineringsform påverkar bland annat hur termerna presenteras i katalogposterna, men även hur lång tid det tar att utföra indexeringen. Det tar ofta längre tid för indexören att arbeta med ett prekoordinerat system, eftersom indexören också måste ta ställning till i vilken ordning termerna ska stå i katalogposten.

Indexeringsdjup

En viktig fråga vid ämnesordsindexering är hur djup indexeringen ska vara. Hur specifika ämnesord ska väljas? Vanligtvis brukar hävdas att indexering ska ske på dokumentets nivå, det vill säga *ämnesorden skall beskriva just detta dokumentets ämnesinnehåll så exakt som*

28 Langridge (1989), s. 98f

29 Lancaster (1991), s. 13

*möjligt och uttryckt med specifika ämnesord.*³⁰ På så sätt möjliggörs en hög precision i sök-svaren, vilket kan sägas leda fram till ett mer exakt urval. Att indexera på dokumentets nivå kan också uttryckas som att *man utgår från det särskilda dokumentet som helhet och ger ämnesord som täcker det väsentliga ämnesinnehållet i det dokumentet.*³¹ Frågan om vad som är att anse som väsentligt, såväl vad avser kvantitativa som kvalitativa aspekter, är däremot långt ifrån självklar.

Val av ämnesord innebär också att ta ställning till hur bred indexeringen ska vara, vilket handlar om hur många ämnesord som får representera varje dokument i samlingen. Några generella förhållningsregler ges inte i litteraturen då det kan anses vara upp till de ansvariga för respektive samling att avgöra den frågan. Däremot kan sägas att såväl precision som återvinningsgrad påverkas även av indexeringsbredd. Under förutsättning att ett dokument avhandlar ett ämne med många aspekter kan återvinningsgraden ökas genom en breddad indexering, det vill med säga fler ämnesord. Det kan tyckas självklart, men för en specialsamling innebär det ställningstaganden om vilka ämnen som för användarnas del ska anses vara relevanta. I *Empires of the sand* av Efraim Karsh behandlas politik och maktfrågor i Mellersta Östern. Aktörerna kan beskrivas med olika termer, till exempel *leaders* eller *local leaders*. För att bredda indexeringen kan man även lägga till namnen på olika ledare exempelvis Egyptens guvernör *Mohammad Ali* eller sharifen av Mekka *Hussein ibn Ali*.

Begreppsförvirring

De olika författarna använder olika uttryck för samma sak. Ibland använder de rentav samma uttryck för att beteckna olika saker. Detta har vi inte korrigerat, då vi tycker det påvisar den begreppsförvirring som råder på området. I detta kapitel redovisar vi vår syn på de olika begreppen. Under respektive författare i forskningsöversikten redovisas vad de lägger in i de olika begreppen. Dessa skillnader kan avspegla var författarna lägger fokus i indexeringsprocessen, och kan vara en direkt funktion av deras skilda teoretiska utgångspunkter.

Sammanfattning

Ämnesordsindexering innebär att beskriva ett dokumentets innehåll med hjälp av ämnesord och syftar till att underlätta återvinningen av information så att den blir tillgänglig för användarna. Detta förutsätter att dokumentets innehåll analyseras. Analysen syftar i sin tur till att identifiera dokumentets ämnesmässiga delar samt relationerna mellan dessa.

Ämnesordsindexering kan delas i två delmoment, innehållsanalys och val av termer. De båda stegen är beroende av varandra. För att kunna välja termer behövs en analys av innehållet. Analysen i sin tur innebär också att ta ställning till vilka ämnen eller aspekter av ämnen som är relevanta.

30 Hellsten & Rosfelt (1999), s. 28

31 Ibid, s. 17

Forskningsöversikt

Forskningsöversikten avser att påvisa de teorier som finns inom ämnesordsindexering. Kapitlet tar upp fyra paradigmen och fem skolor som kan härledas ur dessa paradigmen.

Litteraturen på området är omfattande, framför allt vad gäller teoriansknytning i förhållande till begrepp som **subject analysis** och **aboutness**. Det finns litteratur på området indexering och indexeringsmetoder och teoribildningen på området pekar tillbaka på det vi kallar **innehållsanalys**.

Paradigm

Begreppet paradigm infördes av T. S. Kuhn som ett nyckelelement i utvecklingen av vetenskap. Vetenskaplig utveckling baseras på tidigare erkända framsteg och utgör grunden för fortsatt forskning. Kuhn definierar paradigm som framsteg som är tillräckligt nya i sitt slag för att locka till sig anhängare från konkurrerande vetenskapliga aktiviteter, samtidigt som de lämnar en passande mängd olösta problem för den nya gruppen att arbeta med. Kuhns följsats är att paradigm kommer före teori.³²

Det är vår uppfattning att informationsvetenskap (IS) kännetecknas av att vara en mångdisciplinär vetenskap, det vill säga flera olika teoretiska perspektiv finns representerade inom detta område. Paradigm har i det här sammanhanget funktionen av att gruppera olika etablerade teoretiska infallsvinklar och förklaringsmodeller på ett sådant sätt att de blir lättare att identifiera och förhålla sig till. Det är emellertid inte vår avsikt att här redogöra för alla tänkbara paradigmen som kan rymmas inom informationsvetenskap, utan enbart dem som vi anser är av betydelse inom fältet *information retrieval* (IR).

De fysiska och kognitiva paradigmen

David Ellis redogör för två paradigmen som han anser representerar de dominanta forsknings-traditionerna inom *information retrieval*: det fysiska och det kognitiva. Han beskriver det fysiska paradigmet som fysiskt eller mekaniskt snarare än psykologiskt. Det innehåller procedurer och antaganden som kan härledas ur ingenjörsvetenskapen. De metoder som används för att utvärdera ett IR-systems förtjänster är empiriska.³³

Det kognitiva paradigmet vilar på antaganden om att när information behandlas förmedlas den via ett system av kategorier och begrepp vilka utgör en modell av världen. Ellis citerar här M. De Mey: *"/.../ that any information processing of information, whether perceptual or symbolic, is mediated by a system of categories of concepts which, for the information processing device, are a model of the world.*³⁴

Fyra paradigmen avseende organisering av information

Birger Hjørland och Hanne Albrechtsen presenterar fyra paradigmen med avseende på *organization of information*.³⁵ De fyra paradigmen beskrivs emellertid mycket knapphändigt av art i-

32 Kuhn (1962) i Ellis, D. *Paradigms and proto-paradigms in information retrieval research*. August 1991 i *Conceptions of library and information science: historical, empirical and theoretical perspectives* – ed. by Pertti Vakkari & Blaise Cronin. s. 165-86. London 1991, s. 167

33 Ellis, D. *Paradigms and proto-paradigms in information retrieval research*. August 1991 i *Conceptions of library and information science: historical, empirical and theoretical perspectives* – ed. by Pertti Vakkari & Blaise Cronin. s. 165-86. London 1991, ss. 171, 174, 181

34 Ibid, s. 175

35 Hjørland, Birger & Albrechtsen, Hanne. *Toward a new horizon in information science: domain-analysis*. // *Journal of the American Society for Information Science*. Vol. 46(6), 1995, s. 410

kelförfattarna. De exempel vi här använder som illustrationer är ett resultat av hur vi tolkat paradigmen innebär.

1. **Det objektiva paradigmet:** Vägen för att förstå hur information borde organiseras är att analysera själva informationsobjektens egen natur. Här handlar det om att finna formella informationsattribut som beskriver en objektiv ordning fristående från mänsklig kunskap. De som är mest lämpade att finna denna ordning är vetenskapligt skolade individer. Att till exempel organisera information i enlighet med ett antal fundamentala kunskapsformer, som uppfattas som permanenta och givna, är ett synsätt sprunget ur detta paradigm.
2. **Det kommunikativa paradigmet:** Det bästa sättet för att förstå information är att kommunikativt studera informationssökning och informationsanvändning, och att undersöka hur människor konstruerar frågor och svar till dessa frågor. En grupp användare kan till exempel när de söker i en elektronisk databas i huvudsak formulera sökfrågor som identifierar egennamn, det vill säga namn på personer och verk. Organisationen av en samling och vokabulären den indexerats med kan sedan bli föremål för anpassning efter denna kunskap om hur användarna söker i databaserna.
3. **Det beteendemässiga paradigmet:** Det bästa sättet att studera hur information borde organiseras är att observera hur människor interagerar med potentiella källor. Det kan till exempel handla om att undersöka hur människor använder olika källor och vad dessa används till.
4. **Det kognitiva paradigmet:** Det bästa sättet att närma sig organiserandet av information är att studera hur människor tänker och efterlikna dessa tankemönster. Hur går till exempel en användare till väga när denna försöker identifiera sitt informationsbehov? Vad vet de om olika informationskällor? Hur tänker de när de formulerar sina sökfrågor?

Hjørland och Albrechtsen refererar till det fysiska paradigmet som de menar också kan kallas det systemdrivna paradigmet. Enligt dem är detta paradigm endast intresserat av tekniska aspekter, inte i hur potentiella användare blir informerade. Vi anser därför att det inte finns någon anledning att söka efter teoribildningar inom detta paradigm och vi kommer inte vidare att förhålla oss till det i uppsatsen. Vi delar Hjørland och Albrechtsens hållning, att alla teorier inom IS måste innehålla några antaganden om användarna.³⁶

Härledning ur paradigmen

Ur paradigmen har vi härlett fem teoretiska skolor, som syftar till att förklara metoder för ämnesordsindexering. Hjørland och Albrechtsens paradigmbeskrivning lämpar sig bättre för den uppgiften än Ellis. Vi har själva grupperat forskarna inom de olika skolorna. Olika forskare, med tillhörande skolor, kan dock passa in i mer än ett paradigm. Därför är inte vår gruppering helt självklar. Andra uppdelningar skulle också kunna förekomma.

Beskrivning av olika teoretiska skolor

Åsikterna går isär hos olika forskare om hur man bäst söker svaret på vad ett dokument ämnesmässiga innehåll är. Det finns också skilda åsikter om hur det bäst återges i kataloger. Kopplingen mellan teori och praktik är olika stark i skolorna.

Vi har identifierat fem förhållningssätt:

1. Den kognitiva skolan.
2. Den intuitiva skolan.
3. Den pragmatiska skolan.
4. Den objektiva skolan.
5. Den kontextuella skolan.

36 Hjørland & Albrechtsen (1995), s. 409-410

Avsnittet nedan är en kort introduktion och sammanfattning av följande fem kapitel, där vi presenterar och diskuterar de teoretiska skolorna. De olika skolorna ger skilda svar på frågan om vad som är viktigast under indexeringsprocessen. De talar också om var någonstans vi bör söka våra svar, det vill säga vad som bör vara det huvudsakliga föremålet för analys.

I den kognitiva skolan ställs individen i centrum.

I den intuitiva skolan ställs indexörens omdöme i centrum.

I den pragmatiska skolan ställs användarens behov i centrum.

I den objektiva skolan ställs dokumentet i centrum.

I den kontextuella skolan ställs den vetenskapliga domänen/disciplinen i centrum.

Den kognitiva skolan är den svåraste att sammanfatta då avsevärda variationer ryms inom den, men den gemensamma nämnaren är att fokus läggs på individen. Den pragmatiska skolan har många likheter med den kognitiva, men skiljer sig ändå genom att dels på ett tydligare sätt erkänna att intellektuell analys förekommer i bestämmandet av dokumentets innehåll, dels genom att betona användarens behov som utgångspunkt för analysen. Den objektiva och den kontextuella skolan är de som tydligast fäster vikt vid en medveten intellektuell analys av dokumentets ämne. De skiljer sig däremot från varandra genom att den objektiva skolan utgår från att det finns en korrekt analys som objektivt kan identifiera ett dokumentets ämnesinnehåll, medan den kontextuella skolan säger att analysen i själva verket är beroende av indexörens förståelse och därför inte kan vara objektiv. Den som indexerar bör läsa och indexera dokumentet utifrån användarnas, det vill säga den vetenskapliga domänens, perspektiv. Författarna som vi har samlat under den intuitiva skolan tar avstånd från teoretiska diskussioner kring innehållsanalysen. Detta problem lämnas helt åt den enskilde indexören att lösa.

De olika skolornas företrädare lägger dessutom olika vikt vid stegen i arbetsprocessen. Langridge och Hjørland trycker på vikten av den teoretiska analysen i steg 1. De andra däremot talar mer om hur ämnesorden ska presenteras i katalogposterna, det vill säga steg 2.

Den kognitiva skolan

Inom det kognitiva paradigmet har såväl metoder som syften och målsättningar varierat väsentligt. Den gemensamma nämnaren har varit att ett IR-system bör återspegla användarens kognitiva värld i sina funktioner, på ett eller annat sätt. Det huvudsakliga intresset för det kognitiva paradigmet är att konstruera modeller för att förklara hur information förstås, representeras och syntetiseras.³⁷ Någon form av modell över användaren skapas, antingen som en del av, eller en förutsättning för, själva dokumentåtervinningsprocessen.³⁸

Kunskapsstrukturer bestäms av individer, det vill säga informationssystemens användare. Den huvudsakliga konsekvensen av den här ansatsen till informationsåtervinning är att det blir viktigt att göra sig en föreställning om användarens behov. Resultatet blir att de problem som presenteras under det kognitiva paradigmet blir nära relaterade till användaren.³⁹ Det innebär att man i den kognitiva skolan söker svaren genom att undersöka hur människor uppfattar vad ämnet är. Här söker man nyckeln till begreppet ämne ”i människors tankar” (*in the mind*).

Kognitiva ämnesuppfattningar

Ämnesuppfattningar inom den kognitiva skolan kan sägas vara teorier som innebär att ämnen analyseras psykologiskt och individualistiskt. De tar sin utgångspunkt i användarens, författarens eller förmedlarens kognitiva strukturer. Subjektiva uppfattningar betonas, till exempel kvalitet och relevans, eller i vilken utsträckning materialval baseras på upplevd relevans och sökkriterier.⁴⁰

Ett dokument har normalt ett ämnesinnehåll vilket kan uppfattas i tanken när det läses. Människor uppfattar ämnesinnehållet då de identifierar vad dokumentet *handlar om*. Att förstå en text är att ”se” vad den handlar om.⁴¹ Vad ett dokument handlar om kan beskrivas utifrån olika perspektiv: indexörens, användarens eller författarens.

Indexörens läsning av ett dokument kan sägas vara uppgiftsorienterad: dokumentet läses för det specifika syftet att indexera det. En användare, däremot, kan ha olika syften för sin läsning: för inspiration eller nöje, men det kan också vara läroorienterat.⁴² För en indexör kan det betyda att svaret på vad ett dokument handlar om kan vara det samma som svaret på frågan om hur en användare skulle gå till väga för att söka fram dokumentet. Dokumentets innehåll antas uppenbaras i användarens sökfrågor eller sök beteende.⁴³

Begreppet about

M. E. Maron presenterar begreppet **about**, och ger tre tolkningsmodeller av begreppet. Maron anser att *about* inte är det centrala begreppet inom *document retrieval*. Det är istället sannolikheten att dokumenten uppfyller användarens informationsbehov, som bör ligga till grund för rangordningen av svar från systemet.⁴⁴

37 Pinto, María & Gálvez, Carmen. *Paradigms for abstracting systems*. // Journal of information science Vol. 25(5), 1999, s. 371

38 Ellis (1991), ss.176-7, 178

39 Pinto & Gálvez (1999), s. 374

40 Hjørland, Birger. *Emnerepraesentation og informationssøgning : bidrag til en teori på kundskabsteoretisk grundlag*. Borås 1993, s. 62

41 Maron, M. E. *On Inexing, Retrieval and the meaning of about*. // Journal of the american society for information science, 28, 1977, s. 39

42 Farrow, J. *All in the mind: concept analysis in indexing*. // The Indexer Vol. 19 No. 4, 1995, s. 243

43 Maron (1977), s. 40

44 Maron (1977) s. 38-41. Samtliga hänvisningar till Maron är hämtade från dessa sidor.

Dokumentåtervinning

Enligt Maron kan frågan om tillgänglighet delas upp i två delar: tillgänglighet till information och tillgänglighet till dokument. System för dokumentåtervinning svarar på frågor om dokument. Användarna däremot ställer sökfrågor baserade på ämnen. Systemet svarar då med att återge alla relevanta dokument, eller hänvisningar till dem. Vilka dokument som är relevanta för en given sökning avgörs av dess indexering. Det kan röra sig om en enkel term eller en mer komplex söksträng med booleska operatörer. Maron ställer här frågan om hur ett dokumentåtervinningssystem kan välja ut alla relevanta dokument och utelämna de irrelevanta. Svaret ligger i huruvida dokumenten är korrekt indexerade efter vad de handlar om. Bestämningen av **aboutness** blir då nödvändig för effektiv återvinning.

Eftersom återvinning av dokument är beroende av rätt indexeringstermer är indexeringsprocessen av största vikt. Enligt Maron kan den teoretiska lösningen delas upp i tre problem:

1. The problem of the vocabulary;
2. The index term selection and assignment problem;
3. The problem of how to use the "index-assignment" data.

I sin artikel berör Maron endast punkt två och tre. En utveckling av punkt två är: Vad innebär det för en indexör att tilldela ett dokument en indexeringsterm och hur borde detta val göras? Ett möjligt svar på den frågan är enligt Maron att dokumentets ämnesmässiga innehåll uppfattas i tanken när det läses. En del av förståelsen av en text ligger i att se vad det handlar om.

Olika sätt att se på begreppet about

Eftersom indexering är en sådan viktig del av dokumentåtervinning behövs en god teoretisk grund att stå på. *The key concept of such a theory of indexing would appear to be the concept about, because the key decision in the indexing procedure concerns whether a document is about some subject.* Därför måste också begreppet *about* definieras väl. Enligt Maron finns det tre olika sorter:

1. Subjective about
2. Objective about
3. Retrieval about

Subjective about är en relation mellan ett dokument och läsarens inre upplevelse. Det är ett psykologiskt begrepp och kan inte analyseras objektivt.

Objective about ses ur ett yttre eller åskådarperspektiv. Den term en given person skulle använda som sökterm för ett visst begrepp är *objective about* det aktuella dokumentet. Denna definition ses ur ett behavioristiskt perspektiv.

Även **retrieval about** är objektivt och sett ur ett behavioristiskt perspektiv. Det hänger dock inte samman med beteendet hos en enskild individ, utan med informationssökning hos en hel grupp av användare, till exempel låntagarna vid ett bibliotek. *Retrieval about* innebär sannolikheten att en person finner svaret på sin fråga i ett dokument.

Hur indexering bör användas

Ändamålet med ett dokumentåtervinningssystem är att tillgodose informationsbehoven hos användarna. Därför borde systemet rangordna dokumenten efter sannolikheten att det svarar på användarens fråga. Maron menar därför att rangordningen borde utgå från sannolikhetsgraden, hellre än dokumentens *aboutness*.

Användarnas förutsättningsnivå

John W. Hutchins menar att det bör utvecklas en indexeringsteori och en indexeringspraxis som lägger sig på användarnas förutsättningsnivå. *The notion of the "subject" of a document is peculiarly vague.*⁴⁵ Bestämningen av dokumentets ämne (subject) påverkas av så många olika faktorer att varje utlåtande bara kan ses som ett av flera möjliga resultat. Detta oavsett om bestämningen görs av författare, läsare eller indexörer. I andra sammanhang och från andra perspektiv kan samma dokument ha olika ämne.

Aboutnessbegreppet, så som det förstås av Hutchins, kan leda till att teorin tar sin utgångspunkt i användarens förutsättningsnivå. Indexören bör därför tolka dokumentets innehåll utifrån användarens förutsättningsnivå. Tolkningen börjar på den subjektiva nivån och först därefter tar man in dokumentets "objektiva" innehåll.⁴⁶

Läsarens uppfattning av dokumentet

Brian O'Connors huvudtes är att oavsett hur lättanvänt återvinningsystemet är, så kommer betydande fel att uppstå som ett resultat av fundamentala skillnader i hur dokument har representerats och i sätten som användare låter representera sina sökfrågor. Det gäller därför att konstruera lämpliga representationer för varje sökfråga och varje dokument.⁴⁷

O'Connor menar att *aboutness* är något *extra-deskriptivt*. Till en del genereras det av ett dokumentets ämne, men vad som är ett sekundärt element för en användare kan vara primärt för en annan. Ändå går det bortom "*what it means to me*". *Aboutness* är den beteendemässiga reaktionen hos en person på ett dokument. Varje användare kan ha en egen upplevelse av samma dokument. Varje dokument uppfattas olika av varje läsare, såväl användare som indexör.⁴⁸

45 Hutchins i Hjørland (1993), s. 59

46 Hjørland (1993), s. 62

47 O'Connor, Brian C. *Explorations in indexing and abstracting : pointing, virtue, and power* . Englewood 1996, s. x Preface

48 O'Connor (1996), s 147

Den intuitiva skolan

Det är så pass många författare som svävar på målet när det gäller hur innehållsanalysen av ett dokument bör bedrivas. Många menar att det är en intuitiv förmåga hos indexören som inte kan läras ut, utan endast övas in. Vi har samlat några av dessa författare under rubriken den intuitiva skolan även om det inte är en regelrätt skolbildning, liknande de andra vi har tagit upp.

Den intuitiva skolan kan sägas vara en variant på den kognitiva skolan. Författarna anser att det inte går att diskutera innehållsanalys eftersom det är en intuitiv tankeprocess, som inte går att beskriva. Nancy Mulvany går så långt som till att säga att en del har denna förmåga medfödd, andra har det inte.⁴⁹ Författarna menar att det inte är möjligt att diskutera innehållsanalys, eftersom det inte går att redogöra för hur det faktiskt går till. Det betyder dock inte att den inledande analysen är oviktig.

Subjektiv bedömning

Hans H. Wellisch menar att det inte går att objektivt beskriva hur innehållsanalys går till, eftersom det inte går att observera de mentala aktiviteterna. Därför går det inte heller att ställa upp fasta regler för hur innehållsanalys bör bedrivas. Problemet är att de ämnen som ett dokument behandlar och dess relevans för en användare alltid är en fråga om subjektiv bedömning.⁵⁰

I andra upplagan av sin bok hävdar Wellisch att det inte finns någon teori som tillfredsställande förklarar hur de mentala aktiviteter, som är inblandade i processen att förvandla text till index, fungerar. Vi vet bara att det är en synnerligen intellektuell process som använder sig av språket, ofta på ett något konstgjort sätt. Det är också i betydande grad en fråga om intuition. Därför går det heller inte att härleda några regler. Wellisch menar dock att det går att lära ut en grundläggande teknik.⁵¹

All indexering börjar med att bekanta sig med texten. Det ger underlag för att bestämma omfattningen eller uttömmandegraden av indexeringen. Nästa uppgift är att ta reda på vad texten handlar om. Wellisch säger att det praktiskt taget alltid är upp till en indexörs kunskap, erfarenhet och skicklighet att välja ut de ämnen som är väsentliga och betydelsefulla i relation till vad en text handlar om och till det budskap den avser förmedla.⁵²

Omdömesförmåga

Nancy Mulvany menar att indexering innebär ett sätt att tänka som bara kan understödjas och uppmuntras, men inte läras ut. Hon går så långt att hon hävdar att indexering *involves the application of abilities and skills that are inherent in some individuals and not in others*.⁵³ Delar av förmågan är alltså medfödd hos somliga men inte hos andra. Omdömesförmåga är av avgörande betydelse. Mulvany betonar dock att det även behövs en god ämneskunskap, samt kännedom om användarna.

Innehållsanalysens betydelse

Unn Hellsten och Margareta Rosfelt anser att indexering är ett intellektuellt arbete som börjar med en innehållsanalys, för att bestämma vad dokumentet handlar om. Denna inledande analys är av största vikt för kvaliteten på det fortsatta arbetet. Författarparet ger anvisningar om

49 Mulvany, Nancy C. *Indexing books*. Chicago 1994, s. 39

50 Wellisch, Hans H. *Indexing from A to Z*. New York 1991, s. 178

51 Wellisch (1995), s. 218f

52 Ibid, s. 224

53 Mulvany (1994), s. 39

var i dokumentet detta innehåll skall sökas, men de berör inte den bakomliggande teorin. De hänvisar till ISO 5963:s schema för hur innehållsanalys kan bedrivas, men anser att det är något som sällan fungerar i praktiken.⁵⁴

Subjektiv process

Robert Fugmann medger att *essence recognition* är en subjektiv process, men menar att det inte behöver vara någon nackdel. Tvärtom, *all progress in cognition has been achieved through subjectivity*.⁵⁵

54 Hellsten & Rosfelt (1999), s. 25f

55 Fugmann, Robert. *Subject analysis and indexing : theoretical foundation and practical advice* . Fran kfurt/Main 1993, s. 74

Den pragmatiska skolan

En pragmatisk användarorienterad inriktning där indexeringen skall göras i relation till användarnas behov. Innehållsanalysen baseras i första hand på dokumentets innehåll, men ämnesbeskrivningen görs med avseende på en specifik användargrupp och dess behov.

Efterfrågeorienterad indexering

Dagobert Soergel är en god företrädare för den pragmatiska skolan. Han anser att största möjliga hänsyn skall tas till användarnas behov vid indexering. I indexeringsprocessen skall indexören förutse de frågor som kan tänkas bli besvarade av det aktuella dokumentet. Indexören bör leta efter de speciella aspekter som användarna är bäst behjälpta av. Användbarhet vid sökning är det viktigaste kriteriet vid val av termer. Ämnesorden arrangeras i en meningsfull hierarki som visar användarens konceptuella begreppsvärld för indexören.⁵⁶

Request-oriented indexing (efterfrågeorienterad indexering) innebär att man inte enbart utgår från textens innehåll, utan indexerar i enlighet med användarnas söktermer. Soergel ser indexören som en spejare som är utsänd av användaren för att finna svar på specifika frågor.⁵⁷ Eftersom varje användare inte kan ha sin egen indexör, så måste frågorna samlas ihop till större enheter. Indexörerna bör sedan leta efter svar på dessa potentiella frågor när de indexerar dokumenten. Det är därför som en någorlunda detaljerad ram för databasens verksamhet är så viktig. En ram med frågor som användare kan tänkas ställa och därför ska kunna få svar på hos den aktuella databasen. Detta kan sedan tjäna som ett frågeformulär som skall besvaras för varje indexerat dokument.

Indexeringsspråk

För att kunna genomföra hela indexeringsprocessen i enlighet med Soergels modell, det vill säga både steg 1 och steg 2, talar Soergel om konstruktion av indexeringsspråk. Enligt Soergel börjar konstruktionen av indexeringsspråk med en lista av förutsedda frågor, eller informationsbehov som användarna kan tänkas ha. Användaren ska alltså förmedla sin världsbild till indexören, som ska försöka passa in de olika dokumenten i detta. Indexeringsspråket kan sedan användas som en **checklista** för indexeringen.

Det är emellertid sällan användarna som konstruerar indexeringsspråket. Därför bör den agent som vill konstruera ett indexeringsspråk, börja med att kartlägga vad användarna kan tänkas vara intresserade av. Kartläggningen behöver inte utgå från en enskild användares behov, utan snarare det samlade behovet hos en användargrupp. Dessutom måste detta organiseras i en struktur som kan förstås och utnyttjas av indexören. Det kan dock bli svårt i ett informationssystem som vänder sig till en bred publik. Soergel anser då att speciella indexörer ska handha dokument som är intressanta för just den gruppen, och helst även använda sig av ett *index sublanguage* som är speciellt anpassat för gruppen ifråga.⁵⁸

Facettanalys

Soergel är mycket sparsam med att ge anvisningar om hur själva innehållsanalysen bör gå till. Det närmaste han kommer någon form av praktiska anvisningar är att han rekommenderar användningen av **facettanalys**. Facettanalys kan hjälpa till att finna alla semantiska faktorer och lösa svåra problem. Facetter är aspekter eller synvinklar ur vilka dokumenten kan analy-

56 Soergel (1985), s. 231

57 Anderson James D. & Pérez-Carballo José. *The nature of indexing: how humans and machines analyze messages and texts for retrieval. Part I: Research, and the nature of human indexing.* // Information processing & management. 37(2), 2001, s. 239

58 Soergel (1985), s. 232

seras. En lista med facetter, när den väl är fastställd, kan tjäna som checklista för att analysera sammansatta verk. Varje facett kan konstrueras som en fråga. En lista med facetter kan därför tjäna som ett ramverk för analys av sammansatta verk eller ämnen, det är en facettram.⁵⁹

Soergels form av facettanalys liknar de checklistor som vi beskriver i avsnittet om praktiska anvisningar. Under *The Art & Architecture Thesaurus* beskriver vi en annan form av facettanalys.

Indexering i två steg

F. W. Lancaster håller med Soergel när han slår fast att effektiv ämnesordsindexering inte bara bestämmer vad ett dokument handlar om, utan också varför det kan vara av intresse för en särskild användargrupp. Samma dokument kan indexeras annorlunda i olika sammanhang. Det bör också indexeras olika om användargrupperna är intresserade av olika saker. Lancaster går dock inte lika långt som Soergel i sin argumentation.

Innehållsanalys

Lancaster anser att ämnesordsindexering består av två steg, **begreppsanalys** (conceptual analysis) och **översättning**. Däremot vill han inte ge sig in på diskussionen om vad **aboutness** innebär eller hur innehållsanalys bör bedrivas. Lancaster påpekar att åtskilliga författare redan har skrivit om detta. Trots det har de inte lyckats klargöra situationen, åtminstone inte vad beträffar ämnesordsindexering. Diskussionen kring de olika begreppen har inte tillfört något väsentligt i praktiken. Enligt Lancaster behöver inte begreppen *aboutness*, *relevance*, *concept*, *intellectual content*, med flera, definieras närmare. Det räcker att inse att ett dokument är av intresse för en viss grupp av användare, eftersom det bidrar till förståelsen av ett givet ämne. Erkännandet att dokumentet bidrar till kunskapen på detta sätt är helt enkelt ett prov på innehållsanalys. Översättning innebär att avgöra vilka ämnesord som bäst motsvarar det givna ämnet. *Conceptual analysis* betyder helt enkelt att identifiera ämnet som avhandlas i dokumentet. Lancaster är givetvis medveten om att hans hållning kan reta författare med andra åsikter men tar den eventuella kritiken med ro. *However, if one must reach agreement on the precise definition of terms before pursuing any task one is unlikely to accomplish much – in indexing or any other activity.*⁶⁰

59 Soergel (1985), s. 258-9

60 Lancaster (1991) ss. 8, 10-11

Den objektiva skolan

Man kan betrakta ämnet som en inneboende egenskap i själva dokumentet. Då blir endast dokumentet i sig föremål för analys. Ämnesinnehållet är oföränderligt och det går att objektivt avgöra vad ämnet är. En korrekt analys av dokumentet ska leda fram till samma uppfattning om dokumentets ämne, oberoende av indexör. Analysen utgår i sin tur från vissa på förhand givna och identifierade **fundamentala komponenter**. Denna skola kan med andra ord härledas ur det objektiva paradigmet.

Dokumentorienterad indexering

D. W. Langridge är en god representant för den här skolan. Han anser att det finns en korrekt tolkning av varje dokument. Denna tolkning är i sin tur grundläggande för den fortsatta indexeringen.

Innehållsanalys

Innehållsanalys (subject analysis) innebär att fastställa dokumentets mest framträdande egenskaper. Langridge menar att begreppet *content analysis* egentligen är mer passande för det han talar om. Men eftersom *subject analysis* är så väl etablerat så behåller han det begreppet. Därför har vi valt att översätta termen med innehållsanalys, eftersom det faktiskt är det som avses. Det viktiga är enligt Langridge att inte blanda ihop analys och översättning.

Översättningen är relaterad till olika indexeringsspråk eller klassifikationsscheman, men innehållsanalysen är oberoende av dessa scheman. Innehållsanalysen är alltid den samma eftersom den relaterar till dokumentet och inte till något system. Langridge menar därför att ett dokument kan tilldelas sin plats i ett klassificeringssystem först efter att dess precisa natur har fastställts med hjälp av innehållsanalysen.⁶¹ Däremot kan ett bra schema vara behjälpligt för att förstå ett ämne, men det ska enbart betraktas som ett hjälpmedel fram till dess översättningsfasen nås. Många system, inklusive de vanligen använda DDC, UDC och LC, erbjuder dock inga riktiga mönster som hjälp.⁶² I det här sammanhanget förefaller innehållsanalys avse enbart steg 1. Langridge har dock emellanåt uttryckt sig på ett sådant sätt att det funnits anledning att tro att han med innehållsanalys avser både analys och val av ämnesord.

Indexeringen, i den mening att den innefattar både analys och val av ämnesord, baserar sig på både filosofi och dokumentens natur. Den befattar sig med identifieringen av individuella ämnen, dess delar och relationerna mellan dessa delar. Det är en annan sak när dessa ämnen ska presenteras i kataloger, index och bibliografier. Där måste hänsyn tas till relationerna mellan de individuella ämnena, till skillnad från relationerna mellan enskilda ämnens delar.

Filosofisk och vetenskaplig klassifikation intresserar sig enbart för kunskapens natur. Bibliografisk klassifikation måste dessutom ta hänsyn till dokumentens natur och användarnas behov.⁶³ När indexörer analyserar ett dokument ser de på orden i texterna som tecken på begrepp och idéer som diskuteras i dokumenten.⁶⁴

Kunskapsform och fenomen

Två typer av frågor kan ställas till dokumentet vid innehållsanalysen: 1) Vad är det? 2) Vad handlar det om? Den första frågan besvaras genom att ange **kunskapsformer** (forms of knowledge), som till exempel naturvetenskap, historia och filosofi. Den andra, som Langridge

61 Langridge (1989), s. 5-8

62 Ibid, ss. 57, 70

63 Ibid, s. 100

64 Iivonen, Mirja & Kivimäki, Katja. *Common entities and missing properties: Similarities and differences in the indexing of concepts.* // Knowledge organization. Vol. 25, No. 3, 1998, s. 90

kallar för **fenomen** (topic), besvaras genom att ange iakttagbara fenomen (phenomena). Langridge menar att till båda dessa frågor finns det definitiva svar som kan återfinnas genom att studera texten. De båda frågorna ska emellertid inte blandas samman med en tredje fråga: Vad är det för? Den frågan kan ges fler än ett svar, till skillnad från de andra båda frågorna.⁶⁵

Det engelska ordet *topic* skulle kanske ännu hellre låta sig översättas till svenskans *ämne*, men då även engelskans *subject* kan översättas med samma svenska ord har vi valt att för *topic* använda oss av ordet *fenomen*. Översättningen är inte alltigenom lyckad. Det kan därför emellanåt upplevas som mer naturligt att i texten läsa in ordet *ämne* istället för *fenomen*, men vi anser att vi här ändå måste tillåta oss en funktionell kompromiss. I vissa fall använder sig Langridge i originaltexten även av engelskans *phenomena*, men det begreppet förefaller vara av underordnad betydelse i jämförelse med *topic*. Därför bör det vara mer naturligt att låta *topic* få bära svenskans *fenomen*, trots att *fenomen* även kan betyda *phenomena*.

Det finns med andra ord två huvudsakliga komponenter i idén om **ämne** (subject). Å ena sidan har vi de fenomen vi uppfattar, å den andra sidan sätten med vilka vi uppfattar dem. Det förra kallar Langridge för fenomen (topic) och det senare för kunskapsformer. Det är en uppenbar skillnad mellan kunskapsformer, som exempelvis filosofi, naturvetenskap och teknologi, sätt att betrakta världen på, och de fenomen de diskuterar, som till exempel moral, kunskap, djur, symfonier och ångturbiner. Vid innehållsanalys ger oss inte fenomenet automatiskt kunskapsformen: de två tingen måste bestämmas oberoende av varandra.

Vid innehållsanalys bör indexören vanligen förvänta sig att finna ett steg mellan kunskapsform och fenomen, som ett resultat av specialisering. Langridge gör därför in ett tredje begrepp som han kallar för **disciplin**. Det utgör en kombination av kunskapsform och fenomen. Etik är till exempel den filosofiska kunskapsformen för fenomenet moral. I jämförelse är kunskapsformerna få till antalet, stabila och ömsesidigt uteslutande, medan specialiseringarna är många, de ökar i antal och överlappar varandra.⁶⁶

Fundamentala kunskapsformer

Idén om fundamentala kategorier är ett användbart redskap för att placera och formulera fenomen. Ranganthan var den förste som utvecklade detta i sin klassifikationsteori. Langridge menar emellertid inte att vi ska memorera Kolonklassifikationssystemet i detalj, eller något annat schema heller. Det som behövs är snarare en generell uppfattning av kategorier och relationer. Kategorierna representerar de grundläggande klasser under vilka mångfalden av fenomen kan reduceras.⁶⁷

Det finns endast ett litet antal fundamentala kunskapsformer. Den stora fördelen med att använda dem är att de representerar inneboende egenskaper hos dokumenten. Andra sammanställningar, exempelvis klassifikationssystem, är mer artificiella konstruktioner och därigenom föremål för diskussion. De fundamentala kunskapsformerna är däremot något permanent som kan användas oberoende av klassifikations- eller indexeringsystem. Langridge har funnit tolv **fundamentala kunskapsformer**:⁶⁸

1. Prolegomena: kunskapens instrument
2. Filosofi
3. Naturvetenskap
4. Teknologi
5. Vetenskap om människan (beteendemässig eller social)
6. Socialt bruk
7. Historia

65 Langridge (1989), s. 9

66 Ibid, ss. 31, 33, 37

67 Ibid, ss. 18-19, 43

68 ibid, s. 24

8. Moralisk kunskap
9. Religion
10. Konst⁶⁹
11. Kritik/ bedömning
12. Personlig erfarenhet eller upplevelse.

För Langridge är syftet med dem inte att de redan finns i något klassifikationsschema, utan att de ska existera begreppsmässigt, vara någorlunda lätta att uppfatta och vara till hjälp vid innehållsanalys.

Textens form

Ytterligare en aspekt av ett dokumentets innehåll som Langridge hävdar ska ingå i analysen är *nature of thought* och *nature of text*. Det viktigaste elementet i *nature of thought* är **perspektivet** ur vilken ett dokument har skrivits. Dessa perspektiv kan återfinnas på olika nivåer. Det enklaste att se är författarens eget, men svårare är det perspektiv som finns utanför författarens privata, individuella behandling av det skrivna. Endast ett fåtal dokument har ett perspektiv i det här avseendet: det vill säga som öppet diskuterar ett ämnesmässigt innehåll i ljuset av en uppsättning grundläggande antaganden. De kommer ur anslutningen till någon av världsreligionerna, från en grundläggande filosofisk livshållning eller ur social teori.

Utöver dessa världsåskådningar finns många filosofiska perspektiv, som till exempel pragmatism, idealism, humanism och agnosticism. För att kunna förstå ur vilket perspektiv ett dokument är skrivet är det viktigt att hålla även de filosofiska perspektiven i minnet. Det kan dock vara svårt att känna igen dem.⁷⁰

Det finns ett inslag av retorik i perspektivet, enligt Langridge. Därför kan man i analysen leta efter tecken på resonemang som förs på ett övertalande sätt. Detta skiljer sig dock från instruerande texter. En text kan också ha formen av att vara uppfinningsrik. Särskilt svårt menar Langridge, är det att hantera texter som är humoristiska.

I sökandet efter kunskap använder de olika disciplinerna många olika metoder för studier. Metodernas karaktäristik måste sökas i innehållsanalysen och åtskiljas från motsvarande ämne över hur dessa studier ska utföras. Det är alltså skillnad mellan att identifiera ämnet metod och att identifiera den metod som använts av författaren i dokumentet.⁷¹

Dokumentets intellektuella nivå kan också vara av avgörande betydelse för användarna. Är det till exempel en primär- eller en sekundärkälla?⁷² När Langridge refererar till *nature of text* nämner han språket som texten är skriven på och om det är en översättning eller ej. Övriga element som handlar om textens natur refererar till dess struktur och känns vanligen igen som bibliografiska former. Här räknar Langridge upp bland annat monografier, essäer, avhandlingar, konferenspaper, samlingar, referensmaterial mm.

Arbetsprocess

Själva arbetsprocessen kallar Langridge för **summering** (summarization). En korrekt genomförd summering förutsätter att både fenomen och kunskapsform anges. Indexörens första uppgift vid innehållsanalysen är att koncentrera sig på själva dokumentet och med egna ord skriva ner kunskapsform, fenomen och andra relevanta egenskaper. Det innebär också att fastställa huruvida det är ett homogent eller sammansatt dokument. Detta diskuteras vidare i avsnittet om praktiska anvisningar.

⁶⁹ Langridge använder det engelska ordet ART, vilket kan översättas till svenskans KONST, men även kan omfatta delar av svenskans humaniora.

⁷⁰ Langridge (1989), ss. 45, 47

⁷¹ Ibid, ss. 51-52

⁷² Ibid, s. 53

När föremålet för studierna är definierat bör verkets kunskapsform bestämmas. Det är viktigt eftersom formen avgör vad som kan sägas om fenomenen. Den logiska ordningen för att studera innehållet är; kunskapsform, disciplin, fenomen, *nature of thought*, samt *nature of text*. Elementen presenterar sig inte nödvändigtvis i den ordningsföljden i det studerade dokumentet.⁷³

Analysen sker genom att studera titeln, information om författaren, innehållsförteckningen eller kapitelrubriker, samt de omdömen som vanligen finns att läsa på omslaget. Ibland kan indexören även behöva ta hjälp av recensioner. Indexören ska först göra sig en egen uppfattning över vad i dokumentet som hon vill representera med hjälp av ämnesord. Det innebär å andra sidan inte att det inte finns någon plats för kategorier i innehållsanalysen. Den generella idén om att använda kategorier kan vara till hjälp när man ska formulera sin uppfattning om ämnet, utan att försöka passa in ord i en färdig formel för ett schema. Syftet med att ha sådana kategorier i åtanke är att underlätta upptäckten av det som är betydelsefullt i titlarnas ord, kapitelrubriker och introduktioner, samt betydelsens exakta natur.⁷⁴

Langridge beskriver den praktiska summeringsprocessen som ett betraktelsesätt, som måste bli en del av indexörens personlighet. Det går bara att lära sig lösningar på specifika problem långsamt och genom praktisk erfarenhet. Det gäller att förbereda sitt sinne så att man kan söka efter de ledtrådar som avslöjar kunskapsformer och specifika ämnen. Ingenting är lätt i innehållsanalysen om inte den rätta proceduren används.⁷⁵

Djupanalys

Langridge skiljer på summering och **djupanalys** (depth analysis). Summering syftar till att definiera hela kunskapsenheter, böcker eller artiklar, och föra samman dem med det fåtal dokument vars analys är identisk. Givet dess natur kan summeringen av ett enskilt dokument definieras exakt. Utföraren kan emellertid ha rätt eller fel i sin summering.

Djupanalys däremot, ser inte till dokumentet som en helhet utan till mångfalden i dess innehåll. Selektiv djupindexering kan användas för dokumentåtervinning genom att peka ut dokumentets huvudsakliga teman. Målet är att välja ut de begrepp som förefaller representera den viktigaste informationen i dokumentet. Det är här som variation är möjlig eftersom bedömningar beror på faktorer som indexörens kunskap, vad som redan finns i samlingen och på speciella användarbehov. Utan dessa förutsättningar kan vi endast avgöra vad som är de mest betydelsefulla begreppen rent generellt.⁷⁶

Entity-oriented indexing

När Dagobert Soergel redogör för sin modell av efterfrågeorienterad indexering ställer han den mot en modell som han kallar för **entity-oriented indexing** (enhetsorienterad indexering).⁷⁷ Detta kan motsvaras av den objektiva skolan. Precis som med övriga indexeringsmodeller kan den delas upp i två steg: Det första steget innebär undersökning och analys av dokumentet för att fastställa vad det handlar om, det andra innebär översättning av innehåll till ämnesord. Det som utmärker denna skola är att den enbart utgår från dokumentet vid innehållsanalysens första steg. Här ställs inga frågor om vad exempelvis en viss användargrupp kan tänkas vilja veta om dokumentets innehåll.

73 Langridge (1989), ss. 62, 68

74 Ibid, ss. 59, 69-71

75 Ibid, ss. 73, 79

76 Ibid, ss. 112, 123-4

77 Soergel (1989), s. 229

I sin mest extrema form innebär enhetsorienterad indexering en form av *utdrags-och-översättningsmetod för indexering*, i vilken indexören helt enkelt stryker under de viktiga orden i dokumentets text och sedan översätter dem till termer som ingår i indexeringsspråket.⁷⁸

78 Soergel (1985), s. 229

Den kontextuella skolan

Ämnet i ett dokument är domänspecifikt, det vill säga att ämnet ses i en vetenskaplig kontext. Intresset riktas mot dokumentets egenskaper därför att de kan ha kognitiv eller informativ potential. Ämnesanalys blir här en tolkning av dokumentets potentialer, som företas i en given historisk, kulturell, vetenskaplig och pragmatisk kontext.

Behovet av en teoretisk utgångspunkt

Birger Hjørland är en god företrädare för den här skolan. Han anser att informationsvetenskapen i hög grad saknar en riktig teoretisk grund att stå på. Det är bekvämt att ta sin utgångspunkt i individuella subjektiva uppfattningar om vad till exempel ämnen är, om man inte vet något om vetenskaplig kunskap och heller inte tror sig kunna komma fram till någon sådan. Denna hållning vänder sig Hjørland mot. Likaså anser han att uppfattningen att ämnen i sin grund har universella egenskaper är felaktig. Det går därför inte att objektivt identifiera dokumentets ämne. Hjørland har utvecklat tankar om vad ämne är i enlighet med vad han kallar för vetenskaplig realism.

Dokumentens egenskaper

Enligt Hjørland är *aboutness* (dokumentets innehåll) en egenskap bland andra och är inte bundet till "här och nu". Det är en kunskapsrepresentation, en referens till, eller en avspeglning av en verklighet utanför texten. Olika egenskaper hos ett dokument kan ha olika betydelser för olika syften eller vetenskapliga discipliner. Fokus och kunskapsteoretiska intressen varierar för skilda vetenskapliga discipliner och teorier. Därför kan det finnas betydande skillnader i identifieringen av dokumentets centrala egenskaper. Det kan vara mer pragmatiskt att identifiera dessa egenskaper utifrån ett snävare teoretiskt perspektiv än att göra det utifrån ett mer generellt perspektiv. Identifikation utifrån en övergripande generell synvinkel förutsätter dock en förmåga att värdera olika teories potentialer, det vill säga att det fordrar en mer filosofisk utgångspunkt.

Ämne

Ämnen bygger på en utvärdering av dokumentets egenskaper med syftet att optimera den potentiella varseblivningen av dokumentet. Vilka egenskaper hos dokumentet som är relevanta och vilka analytiska funktioner som ska företas med hänsyn taget till dessa egenskaper är inte givna *a priori*, utan är beroende av kontext. Ämnen i sig själva måste definieras som de kunskapsteoretiska potentialerna hos dokumenten. En **potential** är en tämligen abstrakt egenskap, därav problemet med att definiera ämnen. Men någots potential är varken en subjektiv eller objektiv 'ide'. En potential är en objektiv möjlighet. Hjørland menar att det är graden av utveckling av det mänskliga samhället och vad som utövas i det som bildar ämnet.⁷⁹

Ämnesbeskrivning

Ämnesbeskrivningen av ett dokument är på ett eller annat sätt ett uttryck för de kunskapsteoretiska potentialerna hos dokumentet, så som de framstår för den som beskriver ämnet. Ju bättre beskrivningen förutspår dokumentets potentialer, desto mer korrekt, mer objektiv, är beskrivningen av dess ämne. Vid beskrivningen av ämnet kan indexören rent teoretiskt välja bland en oändlig mängd möjliga egenskaper hos dokumentet. Detta skulle kunna liknas vid det vi kallar steg 2, val av ämnesord. Men om detta moment är en form av analys, så är det

79 Hjørland, Birger. *The Concept of 'subject' in information science* .// Journal of documentation. Vol. 48, No. 2, 1992, s. 185

svårt att avgöra om ämnesbeskrivning avser det vi kallar steg 1, innehållsanalys, eller steg 2. Det kan rent av vara en syntes av de båda stegen.

Eftersom ämnesbeskrivning är en tolkning, så är den beroende av den person som utför tolkningen, dennes kvalifikationer och intressen. Hur ett dokumentets potentialer uppfattas beror på förförståelsen hos den person som utför ämnesbestämningen. Vad ett dokument handlar om är däremot inte beroende av vilken betydelse användarna lägger i dokumentet. **Aboutness** kan definieras som en objektiv egenskap hos dokumentet: dess kunskapsrepresentation eller återspeglning av ting och processer utanför dokumentet.⁸⁰ Ämnesanalysen kan vara mer eller mindre målstyrd eller allmängiltig. En ämnes- eller uppgiftsspecifik informationstjänst kommer att analysera potentialer snävt i relation till ämnets eller verksamhetens behov. Enligt Hjørland bör det vara vetenskaperna som ligger till grund för hur vi uppfattar och tolkar verkligheten. Den vetenskapliga kunskapen skulle därmed vara en förutsättning för att kunna genomföra en relevant klassifikation och ämnesbeskrivning av dokument.

Ämnesbeskrivningen kan ses både som en form av vision och utvärdering eller en bedömning i relation till pågående forskning. Den blir på så vis en prognos över framtida potentialer. Den viktigaste förutsättningen i ämnesbeskrivningen är då inte en speciell sorts metod, utan dess omdömesmässiga mognad. När Hjørland talar om mognad avser han en methods förmåga att operationalisera vetenskapliga potentialer. Hjørland menar därför att hans teori inte baserar sig på någon slags önsketänkande, utan tvärtom på ett realistiskt försök att förstå vari svårigheterna ligger.⁸¹

Kunskapsteoretiska potentialer

Syftet med att analysera ämnet är att bestämma huruvida ett dokument har en kunskapsteoretisk potential. Vid klassificering ställs den kunskapsmässiga potentialen i relation till tänkbara användare av en given kategori eller ett givet begrepp. Tillskrivandet av ett ämne till dokument utgör i själva verket en klar bedömning om att detta dokument har en kunskapsteoretisk potential inom det givna området.

Relevans

I denna filosofiska kunskapsteori ingår att ställa frågor. Frågorna avgör vilka saker, processer, dokument etc som är **relevanta** att studera och hur de är relevanta. Beskrivningen av ett ämne i ett dokument förutsätter en insikt eller förståelse för vilka framtida frågor som kan leda till användning av dokumentet. Hjørland gör två bestämda påståenden:

1. Vilket dokument som helst besitter en oändlig mängd egenskaper. Det går inte att fastställa alla.
2. De egenskaper som är centrala i en kontext behöver inte vara det i en annan.⁸²

Därför bör ämnesanalysen fastslå prioriteringar baserade på vilka användargrupper som betjänas genom en viss informationstjänst. Ett dokumentets ämne är därmed relativt i förhållande till informationstjänstens syfte.

Användarperspektiv

Uppgiften för ett biblioteks- eller informationssystem är att lösa problem för aktuella eller potentiella användare. Användarnas uppfattning om problemet och sitt informationsbehov kan vara mer eller mindre *subjektivt* eller *objektivt*. Det viktiga för indexören är att ämnesanalysen

80 Hjørland, Birger. *Informationsvidenskabelige grundbegreber: biblioteks- og informationsvidenskab*. København 1992, s. 2

81 Hjørland (1993), s. 88

82 Hjørland, Birger. *The Concept of 'subject' in information science*. // Journal of documentation. Vol. 48, No. 2, 1992, s. 187

inte kan ses utanför det sammanhang där analysen företas. Men dess mål är inte att vara subjektiv, utan att vara så objektiv som möjligt. Att analysen företas i en kontext får även betydelse för information, begrepp och relevans.

Hjørland föredrar att se på **information** som någonting som informerar någon om någonting, vilket antyder att betydelsen av information hänger ihop med begreppet **informant**. Information blir någonting subjektivt, men inte nödvändigtvis på ett individuellt sätt: ett samhälle kan dela samma subjektiva åsikt. Samma föremål kan därmed bära med sig olika information för skilda användare.⁸³

Ska vi analysera betydelsen av **begrepp** och relationerna mellan begrepp måste vi enligt Hjørland även analysera de teorier i vilka begreppen finns inbäddade. Underförstått i detta är att begreppen kan komma att behandlas och uppfattas på skilda sätt inom olika teorier. I den utsträckning begreppen kan tolkas olika är det därför av stor betydelse för användarna att dessa olikheter belyses.⁸⁴

Vetenskaplig realism

På samma sätt gäller att om man kan se att det i grunden finns olika sätt att betrakta problem inom en given vetenskaplig domän, då måste naturligtvis också vart och ett av de olika paradigmen uppbära sina egna **relevanskriterier**.⁸⁵

Hjørland tycks mena att analys är bäst betjänt av att utgå från vad han kallar för en vetenskaplig realism, oavsett om det är information, begrepp, ämne eller relevans som studeras. *Hvis virkligheteden indeholder bestemte objektive ordningsprinciper vil det ofte (men ikke alltid, og ikke udelukkende) være mest praktisk at anvende disse ordningsprinciper, fremfor nye principper baseret på en hjemmestrikket lomme filosofi eller andet.*⁸⁶ Ämnesanalys är i sig själv, när den är som djupast, en del av den vetenskapliga processen för kunskapsinsamling.

Olika perspektiv

Robert Fairthorne är tidigare än Hjørland, men har utvecklat liknande tankar. Vi nämner honom här för att visa att det finns fler som har berört indexering i förhållande till kontext. Fairthorne anser att **topic** inte kan fastställas enbart utifrån vad dokumentet säger. Det måste ses i ett *extra-textuellt* perspektiv. Vem använder det för vad, och i vilket syfte skrev författaren? Men även i vilket syfte biblioteket eller informationscentret förvärvade dokumentet. För att bestämma textens ämne måste indexören sätta det i en vidare kontext av vem som använder det och för vad, samt vilka andra texter som använts och de sätt som dessa texter samverkar på.⁸⁷

83 Hjørland, Birger. *Towards a theory of aboutness, subject, topicality, theme, domain, field, content ... and relevance*. // Journal of the american society for information science and technology. Vol. 52(9), 2001, s. 777

84 Hjørland, Birger. *Information retrieval, text composition, and semantics*. // Knowledge organization. Vol. 25 (1-2), 1998, s. 28

85 Hjørland, Birger. *Relevance research: the missing perspective(s): "Non-Relevance" and "Epistemological Relevance"*. // Journal of the american society for information science. Vol. 51(2), 2000, s. 210

86 Hjørland, Birger. *Informationsvidenskabelige grundbegreber: biblioteks- og informationsvidenskab*. København 1992, s. 145

87 Fairthorne i Anderson & Pérez-Carballo (2001), s. 361f

Praktiska anvisningar och hjälpmedel

Detta kapitel beskriver några av de hjälpmedel som står indexören till buds. De flesta av de teoretiska skolbildningar som vi har redovisat ovan ger få eller inga anvisningar till hur indexeringen faktiskt bör gå till. Däremot har vi hittat desto fler anvisningar till hur val och framförallt utformning av ämnesorden bör gå till. Vi ger en kort presentation av sex praktiska anvisningar. Sist kommer en reflektion om konsekvenserna av gapet mellan teori och praktik.

Listan över praktiska anvisningar är inte komplett utan utgör ett urval av det vi funnit vid litteraturgenomgången. Urvalet är avsett att spegla de olika former av anvisningar som finns att tillgå. Langridge är den ende teoretikern som även erbjuder praktiska anvisningar. The Art & Architecture Thesaurus är den största och troligen mest genomarbetade tesaurusen inom området konst och humaniora. International Standard Organization har upprättat en standard för ämnesordsindexering. Dansk BiblioteksCenter har givit ut handböcker för indexering av facklitteratur, skönlitteratur och musik. Här redovisar vi den som gäller facklitteratur.

Ämnesordsindexering är inte lika vanligt i Sverige som i Storbritannien eller USA, där det är mer vanligt förekommande. Därför finns det heller inte så mycket material på svenska. Svensk biblioteksforening har gett ut en skrift, författad av Unn Hellsten och Margareta Rosfelt. De hänvisar i sin tur till Ellen Hjortsæter som gjort ett förslag till norsk standard.

Hjälpmedel

Det finns olika typer av hjälpmedel vid indexering. Detta kan vara klassifikationsschema, tesaurus eller checklistor. Indexeringen sker oftast oberoende av **klassifikationsschema**, men det kan ändå vara till hjälp för att orientera indexören om ett ämnesområde. Schemat kan visa hur olika ämnesområden förhåller sig till varandra, samt vad som är över- eller underordnade begrepp. Den här uppsatsen kommer inte att diskutera några klassifikationsscheman.

En **tesaurus** är ett kontrollerat indexeringsspråk som består av godkända termer och där de analytiska relationerna mellan termerna visas. Det innehåller *se* och *se även* hänvisningar mellan synonymer, över- och underordnade termer, med mera. En kontrollerad vokabulär befrämjar konsekvens och förutsägbarhet. Exempelvis får alla dokument om *anorexia* detta som ämnesord, även om några av dem använder begreppet *självsvält*.

En **checklista** är en lista med kontrollfrågor eller hjälpfrågor som ska påminna om vilka egenskaper eller företeelser som är viktiga att leta efter i dokumenten som ska indexeras. Valen av ämnesord är alltid beroende av vad indexören anser vara väsentligt eller oväsentligt. Fördelen med att använda sig av frågeformulär är att indexören påminns om viktiga punkter i innehållsanalysen. Det ökar möjligheterna att analysen leder fram till bästa möjliga resultat. Andra nyttiga hjälpmedel är ordlistor, ordböcker, skrivregler och uppslagsverk av olika slag. Ibland kan indexören också behöva ta hjälp av experter på det aktuella ämnesområdet.

Langridges fundamentala kunskapsformer

Langridges modell är den enda av de modeller vi presenterar här som har en tydlig koppling till en teoribildning. Teorin om de fundamentala kunskapsformerna hör till den objektiva skolan.

Langridge anser att innehållsanalysen ska utgå ifrån de kategorier eller **fundamentala kunskapsformer** han identifierat. Idén om kategorier är hämtad från Ranganathans Kolonklassifikationssystem, där kategorierna kallas för facetter. Langridges fundamentala kunskapsformer ska dock inte ses som ett klassifikationsschema. Däremot visar det på hur facetter - och därmed klassifikationsscheman som bygger på facettanalys - kan användas som hjälpmedel vid indexering. Tanken är att kategorier och relationer mellan olika begrepp ska ge indexören vägledning vid innehållsanalysen.

Langridge redovisar de fundamentala kunskapsformerna i en tabell där kolumnerna visar olika kännetecken för dessa kunskapsformer. Nedan visas ett exempel på två kunskapsformer och dess kännetecken så som de återges i Langridges matris.⁸⁸

KUNSKAPS-FORM	Kort indikation på huvudsakligt ämne eller mål	Huvudsaklig aktivitet	Mest framträdande form för arbetet	Primära dokument	Sekundära dokument	Huvudsaklig närbesläktad kunskapsform
FILOSOFI	Kunskapens och verklighetens natur	Tänkande	Analys	De ursprungliga filosoferna	1. Tolkning eller framställning av de ursprungliga filosoferna 2. Filosofisk metod	Filosofins historia
KONST	Skapa produkter av skönhet	Intuition, måleri, komposition, författande, etc.	Fantasierikt	Litterära arbeten, musikaliska framställningar, reproduktioner av målningar etc.	Tekniker för målning, komposition, skrivande, etc.	Konstens kritik, historia och filosofi

Langridge redovisar även de discipliner som utgör ett mellanting mellan kunskapsform och fenomen. Nedan visas ett exempel avseende kunskapsformerna filosofi och konst.⁸⁹

FILOSOFI

Estetik
Kunskapsfilosofi
Etik
Metafysik:
 Ontologi, Kosmologi (se även vetenskaplig kosmologi inom Astronomi)
Språkets och logikens filosofi
Tankens och handlandets filosofi
Discipliners filosofi: Historia, Religion, Vetenskap etc.
Social filosofi:
 Utbildningsfilosofi, Juridisk filosofi, Politisk filosofi etc.

KONST

Litteratur:
 Poesi, Drama, Roman
Musik:
 Partitur, Inspelningar
Utövande konstarter:
 Inspelade/dokumenterade pjäser etc.
Visuell konst (Visual arts):
 Reproduktioner av målningar etc.
 Tekniker för de olika konsterna

Arbetsprocessen delar Langridge upp i tre steg:

1. Undersökning av texten
2. Analys av dokumentets innehåll
3. Summering

Vid undersökning av texten studeras titeln, undertiteln, författaren, innehållsförteckningen och kapitelrubrikerna. Därefter läses introduktionen och omslaget. Om nödvändigt läses även provstycken ur brödtexten. Externa källor så som recensioner kan också anlitas. Slutligen avgörs om dokumentet är ett homogent eller sammansatt verk.

Det sammansatta verket har två eller flera tydliga bidrag i olika ämnen, som behandlas åtskilda från varandra, av samma eller olika författare. Langridge skiljer på *compound subjects* och *composite subjects*. *Compound subjects* avser ett ämne och relationerna mellan det

⁸⁸ Langridge (1989), ss. 24, 134-5

⁸⁹ Ibid, s. 33-37

enskilda ämnets delar. Det analyseras tillsammans. *Composite subjects* däremot avser två eller flera ämnen i ett dokument och kräver en analys per representerat ämne. Analysen avseende *compound subjects* är intellektuell, medan den om *composite subjects* är bibliografisk. Ett homogent verk är med andra ord representerat av ett ämne och behandlas som en enskild enhet, till skillnad från det sammansatta verket som kan innehålla flera ämnen och behandlas som vore det två eller flera separata dokument. Sammansatta verk utgörs ofta av samlingar av olika slag och i strikt mening ska en analys per representerat ämne genomföras, men enligt Langridge är det endast vissa specialbibliotek som har råd att avsätta den tid och de resurser som krävs för att göra detta.⁹⁰

Analys av dokumentets innehåll innebär att indexören först avgör kunskapsformen, därefter disciplinen, sedan fenomenet och slutligen fastställer textens form och perspektiv. Vid summeringen skriver indexören en sammanfattning av analysen med sina egna ord.

Langridges modell avser endast innehållsanalysen. Den ger däremot inga anvisningar för översättning till ämnesord. Det behövs en tesaurus eller ett liknande hjälpmedel för valet av kontrollerade ämnesord.

The Art & Architecture Thesaurus

The Art & Architecture Thesaurus (AAT) omfattar i huvudsak tre områden: 1. Byggnationer, 2. Utsmyckning, beklädnad och utrustning. 3. Visuell och verbal kommunikation. Mycket av terminologin relaterar därmed till fysiska objekt och dess benämningar.

Orden i AAT är organiserade i sju facetter. Facetterna är i sin tur delade i fyrtio hierarkier eller underavdelningar. En facett är en homogen klass av termer vars medlemmar delar kännetecknen som urskiljer dem från medlemmar ur andra klasser. Uppställningen av facetterna börjar med abstrakta begrepp och rör sig sedan mot konkreta föremål:

1 *Associativa begrepp*

Facetten innehåller abstrakta begrepp och fenomen som relaterar direkt till studiet och utövandet av konst och arkitektur, till exempel skönhet, avskildhet, kritik, romantik etc.

2 *Fysiska attribut*

Facetten innehåller termer som beskriver föremåls framträdande och kvalitet, som exempelvis ett föremåls form (rund) och färg (grön).

3 *Stil och Period*

Facetten innehåller termer för begrepp som anger särskiljande egenskaper angivna av forskare (scholars) då de beskriver och klassificerar arkitektur eller konst. Det kan röra sig om; människor och kulturer, till exempel *inuit*, geografiska platser, till exempel *Angkor Vat*, regenter, till exempel *Louis XIV*, historiska perioder, till exempel *renässansen*, likväl som beskrivande och tolkande termer, exempelvis *Svart figur*, *Abstrakt expressionism*.

4 *Agenter*

Facetten innehåller termer för personer eller grupper av personer som kan sammankopplas med en viss roll eller yrke, till exempel *tryckare*, och namn på organisationer.

5 *Aktiviteter*

Facetten innehåller termer för handlingar, försök och uppgifter, likväl som metoder eller tekniker för att nå fram till eller åstadkomma något mål. Här ingår också termer för lärogrenar och olika professionella inriktningar som till exempel arkeologi och ingenjörsvetenskap, begrepps-

90 Langridge (1989), ss. 57, 60-2

liga processer som *analys*, händelser och sådant som inträffar, exempelvis *tävlingar* och *död*, och processer som utförs på eller med material och föremål som *konsivering*, *målning* eller *vävning*.

6 *Material*

I facetten finns termer som *järn*, *lera*, *lim*, *elfenben* mm.

7 *Objekt*

Facetten innehåller termer för iakttagbara föremål eller objekt som vanligen är resultatet av mänsklig aktivitet, eller föremål i den naturliga miljön som är viktiga för design, exempelvis *valv* och *floder*. Här finns termer för geografiska platser, landskap, distrikt, bebyggda områden mm.⁹¹

Bruksanvisningen i AAT beskriver arbetsprocessen i sju steg.

1. Bestäm ett antal ord eller fraser som beskriver det sökta ämnet.
2. Kontrollera den alfabetiska listan för att se om termen finns där.
3. Läs termens *scope note* för att se om ordets betydelse stämmer.
4. Undersök termens synonymer.
5. Om det finns en alternativ term, bestäm om den passar bättre.
6. Kontrollera den hierarkiska uppställningen för att se om det finns en term på en annan specificitetsnivå, som passar bättre.
7. Kontrollera *guide terms* för att se om andra aspekter ur hierarkin är relevanta.⁹²

AAT förutsätter att innehållsanalysen görs innan tesaurusen konsulteras. Anvisningarna omfattar endast val och formulering av ämnesord. Om den sökta termen inte finns i tesaurusen ombeds indexören påtala detta genom att fylla i och skicka in ett formulär till redaktionen.

ISO 5963

Standarden beskriver hur man bör granska dokument, avgöra dess ämne samt välja lämpliga ämnesord. Den omfattar alltså både innehållsanalys och val av ämnesord. Standarden delar arbetsprocessen i tre delar:

- a) Undersökning av dokumentet och bestämning av dess ämnesinnehåll.
- b) Identifiera de huvudbegrepp som ämnena består av.
- c) Uttrycka begreppen med hjälp av indexeringspråket.⁹³

Standarden skiljer på tryckta och icke-tryckta dokument, till exempel ljud- och bildmedia. Vi bortser från icke-tryckt material, eftersom Andrén-samlingen i princip enbart innehåller tryckta dokument. Indexören bör leta efter dokumentets innehåll på följande ställen i texten:

titeln,
abstract, om det finns,
innehållsförteckning,
introduktionen, början på kapitel, och sammanfattningen,
illustrationer, diagram, tabeller och bildtexter,
ord eller grupper av ord som är understrukna, eller tryckta med avvikande typsnitt.

För att fastställa dokumentets ämnen och begrepp bör indexören gå systematiskt tillväga. Detta kan ske med hjälp av en lista med kontrollfrågor. Varje institution bör utforma en sådan

91 Art & Architecture Thesaurus, Vol. 1 1990, s. 27-28

92 Ibid, s. 40

93 ISO 5963-1985. *Documentation – Methods for examining documents, determining their subjects, and selecting indexing terms*, s. 3. Samtliga listor från ISO 5963 är hämtade från samma sida.

lista som tar upp de faktorer som anses väsentliga. ISO 5963 ger ett exempel på en sådan *checklista*. Den kan användas i sin ursprungliga ordalydelse, eller arbetas om för att passa institutionens speciella behov.

- a) Behandlar dokumentet det objekt som påverkas av den särskilda aktiviteten?
- b) Behandlas ett aktivt begrepp (exempelvis en handling, en process eller dylikt)?
- c) Påverkas objektet av den särskilda aktiviteten?
- d) Handlar dokumentet om den som utför handlingen?
- e) Refererar dokumentet till hjälpmedel för att utföra handlingen (instrument, teknik eller metod)?
- f) Beskrivs ämnet på en särskild plats eller i särskilda omgivningar?
- g) Går det att identifiera beroende eller oberoende variabler?
- h) Beträktades ämnet ur en synvinkel som inte vanligtvis associeras med ämnesområdet (till exempel en sociologisk studie av religion)?

Indexören behöver inte nödvändigtvis sätta ämnesord till alla ämnen i dokumentet. Detta är en fråga om uttömmandegrad, eller grundlighet (exhaustivity) och specificitet (specificity). **Grundlighet** relaterar till det antal faktorer som representeras av indexeringstermer, det vill säga om alla ämnen i dokumentet får ett eget ämnesord. Exempel: en bok om husdjur tar upp många olika arter, men det är endast hund, katt och häst som behandlas utförligt. Indexören kan då välja ämnesorden: *Hund, katt, häst, sällskapsråtta, marsvin*, etc, eller endast *Hund, katt, häst*.

Specificitet beror på hur specifikt eller precist ett ämne anges i ämnesorden, i exemplet ovan är *hund, katt* och *häst* mer specifikt än termen *husdjur*. Vanligtvis ska ett ämne beskrivas med den mest specifika termen, det finns dock tillfällen där det kan vara bättre att välja en mer generell term. Indexören kan anse att det mest specifika ordet är alltför okänt, eller faller utom ramen för samlingens ämnen, till exempel medicinska termer i en juridisk databas.

Vid valet av vilka ämnen som bör representeras av ämnesord anser ISO 5963 att indexören bör ta hänsyn till de ämnen och begrepp som användaren kan tänkas ha nytta av. Om flera områden tas upp i samma dokument bör den behandlas var för sig, om nödvändigt av olika ämnesspecialister. Indexören bör ha fler aspekter i åtanke än de som dokumentet ursprungligen skrevs för, till exempel sociala eller ekonomiska aspekter på teknisk litteratur.

När det gäller valet av indexeringstermer bör indexören vara väl förtrogen med sina instrument och hjälpmedel, såsom tesauri och klassifikationsscheman. Det är viktigt med en god ämnesordskontroll. Naturligt språk rekommenderas inte för ämnesordsindexering. Slutligen beskriver standarden olika sätt att kontrollera kvaliteten på indexeringen.

Dansk BiblioteksCenters modell för indexering av facklitteratur

Dansk BiblioteksCenter (DBC) har utvecklat en modell för indexering av facklitteratur. Huvudprincipen för DBC:s modell är en dokumentorienterad indexering, det vill säga indexering som tar sin utgångspunkt i det föreliggande dokumentet. Mycket av det som sägs i DBC:s analysmodell är närmast identiskt med ISO 5963, det står dock ingenstans att man använt sig av den standarden. Istället hänvisas till DS/INF; 100, *Information og dokumentation: vejledning i indeksering*.⁹⁴

⁹⁴ *Indeksering av faglitteratur*. Dansk BiblioteksCenter. Ballerup 1998, s. 8

Indexeringen består av tre faser eller steg, som ofta glider in i varandra i det dagliga arbetet.

- a) Undersökning av dokumentet och bestämning av dess ämnen.
- b) Härledning av de huvudbegrepp som ämnena består av.
- c) Att uttrycka begreppen i form av ämnesord.⁹⁵

DBC ger en mer detaljerad beskrivning av vad det är i dokumentet som kan studeras:

- ♦ titel och undertitel
- ♦ omslag, särskilt texterna på baksidan och sidorna på omslaget.
- ♦ abstract och resumé
- ♦ innehållsförteckningen
- ♦ förordet, inledningen, underrubriker, kapitel och avsnittsoverskrifter, inledningar till kapitel och avsnitt, avslutningar i kapitel och avsnitt samt sammanfattningar och slutsatser
- ♦ illustrationer, diagram, tablåer inklusive undertexter
- ♦ framhävda ord eller grupper av ord
- ♦ litteraturhänvisningar
- ♦ studera register

Om inte dessa element ger tillräckligt underlag kan det kompletteras med:

- ♦ Uppslag i databaser
- ♦ Lexikon, ordböcker, mm
- ♦ Förlagsinformation
- ♦ Lektörsomdömen
- ♦ Rådfråga ämnesspecialister
- ♦ Annan litteratur av samma författare.

Begreppsbestämning

Efter att ha undersökt dokumentet bestämmer indexören vilka begrepp som är väsentliga. Följande element skall övervägas:

- a) Handlar dokumentet om ett objekt? Till exempel en person, en grupp, en produkt, ett bestämt tillstånd (till exempel sjukdom), ett fenomen eller ett begrepp.
- b) Handlar dokumentet om en aktivitet? Till exempel en handling, en operation, en mental aktivitet, en process eller ett produktionsmedel.
- c) Handlar dokumentet om ett föremål för aktiviteten?
- d) Handlar dokumentet om den som åstadkommer aktiviteten, utför handlingen?
- e) Hänvisar dokumentet till att särskilda medel har använts för att utföra handlingen? Till exempel särskilda redskap, metoder, instrument, tekniker.
- f) Behandlas dessa förhållanden på ett bestämt sätt, vid en bestämt tidpunkt eller i en bestämd miljö?
- g) Kan det utpekas några överordnade, underordnade eller sidoordnade element, som är väsentliga? Till exempel är det personer, organisationer som är centrala i handlingen av ämnet? Är det sociala eller kulturella förhållanden som är väsentliga? ”I anledning av”? Individuella karaktäristika (kön, personlighetsdrag), som inte redan är framtaget?
- h) Har dokumentet bestämd form? Till exempel lärobok, bibliografi, handbok.
- i) Är dokumentet skrivet ur en bestämd synvinkel eller en teoretisk referensram?
- j) Vad kan/ska dokumentet användas till – vad är användningsområdet?

⁹⁵ *Indeksering av faglitteratur* (1998), s. 10-12. Samtliga listor från DBC är hämtade från dessa sidor.

Val av ämnesord

Vad gäller valet av ämnesord menar DBC att indexörens uppgift är att tilldela ord som täcker dokumentets ämne. Indexören ska försöka förutse så många användningsområden för dokumentet som möjligt. Huvudprincipen är att välja de ämnesord, som de flesta användare kommer att söka med, de som faller sig mest naturliga.

DBC:s modell är avsedd för postkoordinerad indexering. Det innebär att alla ämnesord i en post har lika stor vikt. Det går inte heller att uttrycka syntaktiska relationer mellan orden. Det går till exempel inte att avgöra om ordet *sociologi* är bokens ämne eller den använda metoden i texten.

Ibland kan det uppstå behov av att lägga till termer som inte ingår i den kontrollerade vokabulären. Detta kallas **supplerande söktermer** och kan främst användas vid två tillfällen. 1) Ämnet behandlas sparsamt i dokumentet, men är så sällsynt i databasen att det ändå är värdefullt att nämna. 2) Ord som bedöms intressanta som söktermer men är slanguttryck eller alltför värdeladdade för att kunna användas, till exempel *babyträff*. Supplerande söktermer skall användas sparsamt och tilldelas inte om ordet redan finns i titeln eller en förklarande not.

DBC:s indexeringsvägledning ger också en noggrann genomgång av hur ämnesorden bör formuleras, exempelvis singular eller plural, stavning, synonymkontroll, etc. Detta avsnitt bygger på ISO 2788, *Guidelines for the establishment and development of monolingual thesauri*.

Ellen Hjortsæters begreppskategorier

Ellen Hjortsæters skrift *Ämnesordskatalogisering* är ett förslag till norsk standard och stöder sig på både ISO 5963 och ISO 2788. Förutsättningarna för rekommendationerna är att innehållsanalys och indexering utförs intellektuellt och inte automatiskt, samt att en kontrollerad vokabulär används. Hjortsæters anvisningar beträffande innehållsanalysen av dokument liknar till stora delar det som redan sagts om DBC:s indexeringsvägledning.

Begreppskategorier

Hjortsæter delar in begreppen som skall uttryckas i olika kategorier. De är inte avsedda att användas vid innehållsanalysen, utan endast som hjälp vid formulering av ämnesord, till exempel när man ska välja mellan singular- och pluralform.

- a) Enheter, typer och delar av enheter. Ex: möbler, stolar, stolsitsar.
- b) Material och råvaror. Ex: Gummi, trä, olja.
- c) Egenskaper. Ex: Elasticitet, styrka.
- d) Processer. Ex: Förbränning, osmos.
- e) Operationer och aktiviteter. Ex: Dränering, simning.
- f) Ämnesområde. Ex: Fotografi, medicin.
- g) Begrepp som det endast finns ett av. Ex: Döden, universum, August Strindberg.⁹⁶

Djupindexering

När man indexerar på dokumentets nivå väljer man ämnesord som uttrycker de överordnade ämnet, men inte eventuella underordnade ämnen. Exempelvis ges en bok om konst ämnesordet *Konst*, inte *Målarkonst*, *Skulptur*, etc. Ibland kan det vara befogat att frångå den principen, det kallas djupindexering. Med **djupindexering** avser Hjortsæter *Indexering av ett dokument, eller delar av ett dokument, där avsikten är en detaljerad beskrivning av dokumentets innehåll*.⁹⁷

⁹⁶ Hjortsæter, Ellen. *Ämnesordskatalogisering*. Lund 1994, s. 14

⁹⁷ Ibid, s. 89

Det påverkar IR-systemets effektivitet, då fullständigheten ökar på bekostnad av precisionen. Hjortsæter anser också att djupindexering medför en högre grad av subjektivitet med hänsyn till vilka delämnena som skall uttryckas. Det kan vara berättigat att djupindexera för att förbättra utnyttjandet av en mindre samling dokument.

Unn Hellstens & Margareta Rosfelts checklista

Som vi tidigare visat anser Unn Hellsten och Margareta Rosfelt att det inte är praktiskt att arbeta utifrån något analyschema vid innehållsanalysen av dokument. De återger dock en variant på frågeformuläret i ISO 5963.

1. Behandlas en särskild produkt, ett speciellt tillstånd, ett särskilt fenomen?
2. Behandlas ett aktivt begrepp (exempelvis en handling, en process el dyl.)?
3. Påverkas ämnet eller objektet av den särskilda aktiviteten?
4. Handlar dokumentet om den som utför handlingen?
5. Refererar dokumentet till hjälpmedel för att utföra handlingen (instrument, teknik, metod)?
6. Beskrivs ämnet på en särskild plats eller i särskilda omgivningar?
7. Beskrivs ytterligare ämnen som inte är dokumentets huvudämne?
8. Betraktas ämnet ur en synvinkel som inte regelmässigt associeras med ämnesområdet (kan det till exempel vara en sociologisk studie av religion)?
9. Behandlas särskilda personer eller institutioner?
10. Behandlas en särskild tidsperiod?
11. Riktas sig dokumentet till en särskild målgrupp?⁹⁸

Hellsten och Rosfelt förespråkar indexering på dokumentets nivå, *dvs ämnesorden skall beskriva just detta dokumentets ämnesinnehåll så exakt som möjligt och uttryckt med specifika ämnesord*.⁹⁹ Alla ämnen i dokumentet behöver inte representeras av ämnesord. Dokumentet ska avhandla ämnet till väsentlig del, en tumregel är cirka en fjärdedel av texten. Författarna föreslår att specifika men ovanliga ord kompletteras med andra termer. Till exempel *Tånaglarna – Naglarna*.¹⁰⁰ Detta gäller framför allt i databaser av mer generell karaktär. I special-samlingar kan man tillåta sig en högre grad av specificitet.

Hellsten och Rosfelt ger utförliga instruktioner för hur ämnesorden bör formuleras. Grundprincipen är att ange ämnesorden som substantiv, till exempel *Glädje* istället för *Glad*.¹⁰¹ Det finns också rekommendationer för när ämnesorden skall anges i singular eller plural, bestämd eller obestämd form.

Sammanfattning

De praktiska anvisningar vi har redovisat kan användas för olika syften och vid olika steg i indexeringsprocessen. Dessa hjälpmedels praktiska användbarhet är också beroende av vilken samling de appliceras på. Vid indexering av en universalsamling som täcker flera ämnesområden är vi inte särskilt behjälpta av att använda en specialiserad tesauros som AAT. Checklistorna används för att ställa frågor till dokumentet, medan tesauri (och klassifikationsscheman) mera kan liknas vid begreppsmässiga kartor som indexören kan följa för att se hur termer kan relateras till varandra. Hjälpmedlen talar även om var vi ska leta efter informationen i dokumenten.

98 Hellsten & Rosfelt (1999), s. 26-27

99 Ibid, s. 28

100 Ibid, s. 28

101 Ibid, s. 39

Konsekvenser av gapet mellan teori och praktik

För att kunna utforma en metod för indexering av Andrénsamlingen krävs en syntes mellan teoretiska synpunkter och praktiska ställningstaganden. Vi har med vår genomgång av olika teoribildningar och praktiska anvisningar velat visa att det inte finns en sådan syntes, som passar för Andrénsamlingens syften.

De teoretiska skolorna anger olika förklaringsfaktorer som de anser är väsentliga vid innehållsanalysen. Då det inte går att objektivt beskriva hela verkligheten i varje dokument måste vi välja vilken eller vilka skolor som ska styra vårt fortsatta arbete. Detta borde i sin tur leda till vilken modell vi bör välja för Andrénsamlingen.

Det är också viktigt att identifiera de aspekter av ett dokument som ska kunna återfinnas vid en sökning i katalogen. Det kan vara nödvändigt för att vi ska kunna urskilja de olika innehållsmässiga aspekterna vid genomförandet av själva indexeringen.

När vi väl vet vad vi ska leta efter måste vi formulera det och omvandla det till ämnesord. Den hjälpen kan de praktiska anvisningarna ge. Vad är det som påverkar valet av termer? Vi återkommer till detta i resultatutvärderingen där vi diskuterar vilken modell som passar bäst för Andrénsamlingen.

Humaniora och dess användare

I det här avsnittet kommer vi att beskriva ett antal generella egenskaper som karaktäriserar humaniora och dess användare. Det innebär att vi ställer humaniora mot naturvetenskapen som ett sätt att tydliggöra dessa egenskaper.

Området humaniora

Det tycks inte råda enighet kring någon enskild definition av begreppet humaniora. Sett ur ett brett perspektiv kan ämnet till exempel innehålla filosofi, religion, språk, litteraturvetenskap, historia, konst, musik och drama. Varje humanistisk disciplin har sitt eget unika material och därmed också sina egna speciella representations- och åtkomstproblem. Vad som däremot är gemensamt hos de humanistiska ämnesområdena är dess mångfald och komplexitet vad gäller textuella, grafiska, ljudmässiga och konstnärliga källor.¹⁰²

Skillnaden mellan naturvetenskap och humaniora

Naturvetenskapens kunskapsproduktion är i stor utsträckning sekventiell, det vill säga den skapar kunskap som stegvis och successivt närmar sig en vetenskaplig sanning. Det innebär att dess litterära produkter har en relativt kort livslängd och blir snart förvandlade till vetenskapshistoria. Kunskapsproduktionen inom humaniora däremot är kumulativ. Gammal kunskap blir inte nödvändigtvis inaktuell för att ny kunskap har genererats. Platon kan idag sam-existera med Kant utan att den enes insikter förtar den andres.¹⁰³

Till skillnad från naturvetenskapen, där forskningsresultat ofta redovisas i artiklar, konferensdokument och tekniska rapporter är monografien alltså den dominerande formen för vetenskaplig produktion inom humaniora.¹⁰⁴ Likaså är det monografier som de humanistiska forskarna vanligtvis refererar till i sina avhandlingar.¹⁰⁵

Att indexera humaniora

Eftersom humanister ofta förhåller sig till både samtida och historiskt material, kan det leda till att innehållet i monografierna blir komplext. Det kan ta längre tid att indexera den sortens dokument, då de olika delarna kan behöva analyseras var för sig.

Sätten att klassificera naturvetenskap och humaniora skiljer sig från varandra. Inom humaniora har klasser en tendens att inte vara varandra uteslutande, utan snarare överlappar de varandra. Naturvetenskapens språkbruk möjliggör relativt entydiga definitioner och ömsesidigt uteslutande klasser. Humanister däremot använder oftare ett språk som är föremål för tolkning.

Olika användargrupper

Humanioras användare kan vara i stort sett vem som helst. En uppdelning i tre huvudgrupper skulle ändå kunna göras: de praktiserande specialisterna, studenter av humaniora och den breda allmänheten. Denna indelning kan också gälla för användarna av Andrénsamlingen.

Bland de praktiserande specialisterna kan vi placera författarna till själva originalverken, till exempel etablerade forskare inom filosofi och historia, eller konstnärer och skönlitterära författare. Deras intressen kan variera betydligt. En historiker kan vara intresserad av

102 Tibbo, Helen R. *Indexing for the humanities*. // Journal of the american society for information science. Vol. 45, No. 8, 1994, s. 608

103 Langridge, Derek W. *Classification and indexing in the humanities*. London 1976, s. 30

104 Tibbo (1994), s. 609

105 Lönnqvist Harriet. *Humanister söker information eller "Mötet med den litauiske skoputsaren"*. Esbo 1988, ss. 99, 101

historiska källdokument i första hand, medan en konstnär primärt kan komma att intressera sig för teknisk litteratur, i syfte att utveckla konstnärliga metoder. En skönlitterär författare kan dessutom tänkas vara intresserad av i stort sett vad som helst som kan ge inspiration eller stöd för hennes litterära produktion. Studenter inom humaniora kan ha mycket varierande intressen av en samling och dessa kan även överlappa forskarnas intressen. Studenterna kan därtill vara svåra att urskilja från den breda allmänheten, som kan önska läsa romaner, noveller, facklitteratur, litterär kritik mm.¹⁰⁶ Då humaniora är en heterogen samling av olika kunskapsdiscipliner, kan det vara svårt att urskilja användargrupperna från varandra.

Delar av det material som vi fortsättningsvis hänvisar till i detta kapitel avser studier gjorda på användare som är skolade i en nordamerikansk undervisningstradition. Det kan tänkas att delar av Andrénsamlingens användare uppträder annorlunda då de sannolikt har sitt ursprung i en skandinavisk utbildningskultur. Vi utgår emellertid från antagandet att skillnaderna är relativt små och menar därför att resultaten av dessa undersökningar bör kunna anses som relevanta.

Språkbruket inom humaniora

Den ämnesmässiga mångfalden ger ett varierat språkbruk. Enligt Helen Tibbo kan det också skilja sig inom ett och samma verk. Författarna kan avsiktligt sträva efter att använda sig av synonymmer i stor utsträckning.¹⁰⁷

De kan även använda sig av vaga eller metaforiska begrepp i utformningen av titlar, eller sträva efter att göra sina texter *dense* (kompakta) snarare än läsbara. Vi tolkar Tibbo som att texterna blir tröga och svårlästa snarare än läsbara. Det kan göra det svårare för indexören att avgöra vad texten handlar om.

Källmaterialet inom humaniora är ofta skrivet på olika språk, vilket ställer större krav på språkkunskaperna, både hos de humanistiska forskarna och hos de bibliotekarier som ska utföra indexeringen. Materialet kan omfatta ett mycket stort tidsomfång, kanske hundratals år. Språkbruket förändras med tiden, vilket kan leda till att begrepp som använts för länge sedan inte brukats i senare tider. Medeltiden kan till exempel i ett dokument från 1700-talet ha betecknats med begreppet *the Dark Ages* och i ett annat senare med *the Middle Ages*. De människor som levde under den tiden och eventuellt efterlämnade någon form av dokumentation refererade knappast till sin samtid som *the Dark Ages*. Dessutom kan ämnet, det vill säga föremålet för studier, inom humaniora vara nästan vad som helst. En humanistisk forskare kan till exempel utföra en historisk, kulturell eller antropologisk studie av ett naturvetenskapligt fenomen. Det ställer krav på ett rikt och omfattande indexeringsspråk.¹⁰⁸

Semantisk tvetydighet kan uppstå då samma termer ges olika betydelse av olika författare. I ett postkoordinerat indexeringssystem kan denna tvetydighet leda till felaktiga kopplingar mellan termerna, vilket resulterar i irrelevanta träffar, så kallade "false drops". En titel som till exempel inkluderar termen *drama* kan referera till en människas levnadsöde likväl som till en typ av skådespel som utspelas på en teater. En användare som söker på ämnesordet *drama* i syfte att finna berättelser om dramatiska livsöden kan därför komma att bli besviken över att finna dokument som refererar till teaterpjäser. Många av de ord som används är också relativa i förhållande till den kontext inom vilka de tillämpas.

Relevans

Den humanistiska litteraturen har potential för att upplysa och glädja, men också att utmana och uppröra. En relation etableras mellan författare och läsare, som kommuniceras från ett

106 Langridge (1976), s. 118

107 Tibbo (1994), s. 609

108 Ibid, s. 609

intellekt till ett annat och som bäst från hjärta till hjärta.¹⁰⁹ Här finns alltså en subjektiv dimension, i kopplingen mellan författare och läsare, som kan vara svår för indexören att fånga och översätta till relevanta ämnesord. Indexören bör därför vara observant på att relevansen av ett dokument innehåll kan vara föremål för tolkning inom humanistisk litteratur.

Vad som upplevs som relevant hos en person behöver inte upplevas på samma sätt hos en annan. Relevansen i subjektiv mening kan därmed skifta. Vad ska i så fall avgöra vad som kan bedömas som objektivt relevant? Är det när ett tillräckligt stort antal individer upplever relevansen på samma sätt? Här gäller det att avgöra i vilken grad innehållet i ett dokument kan anses vara objektivt relevant.

Konstnärliga och litterära texter är många gånger skrivna på mer än en nivå. Det som känns igen på ytan av ett verk kanske inte är vad dess författare avser förmedla. Humanistiska forskare som studerar dessa verk är ofta intresserade av den minst uppenbara av dessa meningar, vilket kan ställa krav på indexörens ämneskunskaper.¹¹⁰

Proper terms och common terms

Två begrepp som diskuteras i samband med språkbruk och vokabulär är **proper terms** och **common terms**. Dessa går tillbaka på de grammatiska begreppen *proper nouns* eller *proper names* samt *common nouns* eller *common names*. *Proper noun* är den grammatiska termen för egennamn. Det är substantiv som normalt inte föregås av någon artikel eller andra bestämningsord, så som något eller några. De refererar endast till en sak eller en person, alternativt till en grupp av personer eller saker som bildar en unik klass på grund av ett gemensamt namn. Richard är ett namn på en speciell person, alternativt flera män med samma namn.¹¹¹

Common noun är den grammatiska termen för ett ord som kan referera till en eller alla medlemmar ur en klass av saker eller personer, istället för individer.¹¹² Ordet bibliotekarie kan beteckna vilken person som helst ur den yrkesgruppen, det är inte relaterat till en särskild individ. Vi kommer fortsättningsvis att kalla dessa *common terms* för allmänna termer.

Humanisters vokabulär

Stephen E. Wiberley har undersökt humanisters vokabulär genom att analysera indexerings-termer i encyklopedier och uppslagsverk inom humaniora. Han kan därmed sägas ha undersökt den terminologi som kommer från informationsproducenterna snarare än direkt från de humanistiska användarna själva. *Proper terms*, egennamn, är mycket viktiga inom humaniora. Wiberley delar upp dem i person-, enumerativa-, generella-, geografiska- och ideologiska termer. Persontermer är de mest precisa och avser exempelvis namn på personer och verk. Med precis menar Wiberley att termerna karaktäriseras av att ha en definitiv eller specifik mening och är i avsaknad av sådant som kan vara vagt, tvetydigt eller osäkert.¹¹³

Många gånger kan däremot humanisters bruk av allmänna termer vara tvetydiga och motstridiga eftersom de till sin natur är mer inexacta i förhållande till egennamn. Wiberley ifrågasätter om allmänna termer kan användas med något större mått av tillförlitlighet.

Resultaten av Wiberleys undersökning visar att andelen egennamn inom humaniora är hög. De utgjorde hela tre femtedelar av den totala mängden termer i de undersökta referensverken. Därför menar Wiberley att det borde vara relativt lätt att söka på ämnen inom humaniora eftersom dessa till största delen utgörs av egennamn. Genom att använda sådana termer

109 Green Rebecca. *The Role of relational structures in indexing for the humanities* . // Knowledge organization. Vol. 24, No. 2, 1997, s. 74

110 Tibbo (1994), s. 610

111 *Webster's encyclopedic unabridged dictionary of the english language*. New York 1989, s. 1152

112 *Ibid*, s. 297

113 Wiberley, Stephen E. *Subject access in the humanities and the precision of the humanities vocabulary* . // Library quarterly. Vol. 53, No. 4, 1983, s. 421-2

så ofta som möjligt kan indexörer därför, enligt Wiberley, skapa effektiva informationsåtervinningssystem.¹¹⁴ Dessa egennamn är dessutom oftast mycket precisa.

Allmänna termer utgjorde trots allt två femtedelar av de totala antalet termer. Definitionerna av de allmänna termerna karaktäriseras ofta av att de förändras över tiden eller genom att de ges en rad olika meningar. Föremålen de refererar till är många och skiftande. De kan därför kräva mer av indexören på grund av sin tvetydighet.

Wiberley har gjort en senare studie avseende termernas förmåga att i tiden och rummet placera fenomenen som de har till uppgift att peka ut. Där visar han att även om användandet av egennamn är väl utbrett inom humaniora så gäller inte det inom alla humanistiska discipliner. De olika typerna av termer, *proper* och *common*, varierar i hög grad mellan olika discipliner. Inom filosofin är bruket av allmänna termer förhärskande och inom religionsvetenskapen är mönstret likartat, men inte lika uttalat. För forskare som studerar litteraturvetenskap är det däremot användandet av egennamn som dominerar. Även inom konstvetenskaperna är bruket av egennamn dominerande, men inte i lika stor utsträckning som hos litteraturvetarna.¹¹⁵

Även i denna senare studie ifrågasätter Wiberley meningen med att använda de inexakta allmänna termerna. Osäkerheten vid användningen av dessa tvetydiga termer minskar möjligheten att uppnå tillförlitlighet i indexeringen. Tillförlitlighet innebär att allt material om ett och samma ämne placeras under samma ämnesrubrik.

Behov av tesauros

Sara D. Knapp m.fl. har studerat det potentiella värdet av att använda en tesauros inom humaniora och samhällsvetenskap. De kom fram till att cirka 40 procent av ämnesorden i *the Humanities Index* utgörs av allmänna termer.¹¹⁶

Knapps undersökning visade också att kontrollerade ämnesord med fördel kan användas för att söka i ämnesordsfälten, särskilt om de kombineras med fritextsökning. Med fritextsökning menas att den som söker använder sig av vilka sökord som helst som antas finnas i databasens poster. Dess träffsäkerhet beror av användarens förmåga att rätt förutse vilka termer som en författare, och i förekommande fall katalogisatorer, kan ha använt för att beskriva innehållet i ett verk. Oftast återges detta i verkens titlar eller dess abstracts. Fritextsökningarna gav en högre återvinningsgrad (recall) men lägre precision. Sökningarna i ämnesordsfälten gav emellertid fler relevanta träffar jämfört med fritextsökningarna. Det kan enligt Knapp, vara nödvändigt att kombinera dessa båda typer av sökningar för att få högsta möjliga antal relevanta träffar.¹¹⁷

För att säkerställa goda sökresultat behöver de humanistiska användarna ta hjälp av en tesauros. Det gäller oavsett om sökningarna sker med kontrollerad vokabulär eller naturligt språk. En tesauros med fritexttermer underlättar fritextsökningar genom att erbjuda en uppsättning termer, från vilken användaren väljer dem som är lämpliga för ämnet och kontexten.¹¹⁸ Knapp använder sig här av begreppet fritexttermer vilket kan vara förvirrande då en tesauros normalt förknippas med begreppet kontrollerad vokabulär. Vår tolkning av Knapp är att hon menar att den kontrollerade vokabulären i en tesauros kan användas som fritexttermer då de används för fritextsökning.

114 Wiberley (1983), s. 430

115 Wiberley, Stephen E. *Names in space and time: the indexing vocabulary of the humanities* . // Library quarterly. Vol. 58, No. 1, 1988, s. 24-5

116 Knapp, Sara D. *A Natural language thesaurus for the humanities: the need for a database search aid* . // Library quarterly. Vol. 68, No. 4, 1998, s. 419-20

117 Ibid, ss. 409, 419-423

118 Ibid, s. 411-2

Sökstrategier och val av ämnesord

För att kunna ta hänsyn till användarnas behov och önskemål vid indexeringen har vi tagit del av undersökningar som studerar användarnas sökstrategier och val av ämnesord.

Användarnas val av ämnesord

Marcia J. Bates m.fl. har i studien *the Getty Online Searching Project* undersökt hur humanister formulerar sökfrågor med hjälp av naturligt språk samt hur de väljer söktermer för databassökningar. I studien deltog 27 försökspersoner varav merparten förefaller att ha befunnit sig på doktorandnivå eller högre. Deras forskningsområden representerades av historia, litteraturvetenskap, antiken (classics), musikhistoria och social- och kulturanthropologi.

Bates fann att humanistiska forskare i långt större utsträckning än naturvetenskapliga forskare söker med namn på individer och enskilda verk, geografiska termer, kronologiska termer och disciplinära termer. Med disciplinära termer avses mycket breda områden, som är föremål för ämnesmässiga studier, till exempel konst, konsthistoria, historia, utbildning, litteratur, filosofi, musik eller humaniora.¹¹⁹

I forskningsrapporten hävdas att indexörer normalt inte applicerar disciplinära termer eftersom de antas vara för breda för att vara användbara. Resultaten av studien tyder däremot på att den här typen av ämnesord kan vara motiverade inom humaniora.

Av studien framgår att de termer som klassats som allmänna är den enskilt största gruppen av söktermer som använts av deltagarna i studien. De utgjorde 40 procent av de totala antalet termer. Namn på individer hamnar först på andra plats (31 procent av det totala antalet termer). Därefter är gapet stort till nästa grupp – geografiska termer (nio procent av det totala antalet termer).¹²⁰ Detta kan jämföras med vilka termer som naturvetenskapens forskare använder sig av. Tefko Saracevic och Paul Kantor har i *A study of Information Seeking and Retrieving. II. Users, Questions, and Effectiveness* visat att forskare inom naturvetenskap alltid använder sig av allmänna termer i sina sökfrågor, men ytterst sällan söker på verk, individer eller geografiska och kronologiska termer för ämnen.¹²¹

En analys av humanistiska forskares diskurs och informationssökningsbeteende visar däremot på betydelsen av ämnesord som beskriver tid, plats och ämne.¹²²

Kontextens betydelse

För att humanisters sökningar ska bli meningsfulla krävs i allmänhet att de erbjuds möjligheten att söka på både allmänna termer och övriga termer, det vill säga olika former av egenamn mm. En slutsats som dras i *the Getty Online Searching Project* är att humanistiska forskare ofta har ett behov av att kombinera söktermer och att kombinationer av flera breda termer (till exempel disciplinära, kronologiska, och geografiska termer) kan ge bra resultat i form av precisa sökresultat.¹²³ Den här typen av sökning benämner vi kontextuell sökning, då den söker på ett ämne i kombination med dess aspekter. Det skiljer sig från det vi kallar för ämnessökning. Med ämnessökning avses sökningar på ett ämne. Kontextuell sökning har dock inget samband med den kontextuella skolan som vi beskrivit i uppsatsens teoridel.

Scott Stebleman har gjort en fallstudie över kontroll av vokabulär i MLA International Bibliography. Där har han nått fram till resultat angående kontextuell sökning som i stort överensstämmer med de i *the Getty Online Searching Project*. För humanister är såväl kon-

119 Bates, Marcia J., Wilde, Deborah N. & Siegfried, Susan. *An analysis of search terminology used by humanities scholars: the Getty online searching project report number 1.* // Library quarterly. Vol. 63, No. 1, 1993, ss. 18, 20

120 Ibid, s. 30

121 Saracevic & Kantor i Bates (1993), ss. 15, 31

122 Tibbo (1994), s. 610

123 Bates (1993), ss. 34, 36

textuell sökning som ämnessökning viktig. Det beror på att aspekterna av ett ämne kan ange om dokumentet är relevant för användaren. Aspekterna kan exempelvis handla om att söka på vilken metod som använts i en studie eller den litterära perioden som avhandlats.¹²⁴

Bella Hass Weinberg har i en artikel fört fram uppfattningen att föremålet för studenter, lekmäns och forskares sökningar skiljer sig åt. Studenter eller lekmän söker ofta efter litteratur om ett speciellt ämne. Forskarens behov är för det mesta annorlunda. De vill vanligen veta om en speciell idé tidigare har uttryckts i litteraturen. För forskaren är det därför viktigare att kunna söka på aspekter av ett ämne snarare än ämnet i sig självt. Detta kan rent av vara ett grundläggande problem i indexering då den koncentrerar sig på ämnens *aboutness* och tenderar att nästan helt och hållet negligera dess *comment*, det vill säga aspekter som beskriver ämnet.¹²⁵ Weinbergs uppfattning bygger inte på experimentell forskning utan på hennes egna iakttagelser. Vid tiden för publiceringen av artikeln, baserades dessa på femton års studier, undervisning och forskning om indexering.

En monografi som behandlar T. E. Lawrence ur ett psykoanalytiskt perspektiv, kan exempelvis vara till nytta för forskare som är intresserade av idéer som hör hemma inom psykologin. De kan därför ha behov av att kunna söka på sådana aspekter av ämnet T. E. Lawrence.

Litteraturkännedom och ämneskunskaper

Försökspersonerna i *the Getty Online Searching Project* framstod som väl insatta i sina ämnen och med god kännedom om litteraturen inom sina respektive forskningsområden. Det verkar därför som om de haft störst nytta av DIALOG då de genom sökningarna funnit material i utkanten av sina intresseområden. De fann sällan något nytt avseende kärnan i dessa. Där hade de redan under lång tid hunnit samla på sig bibliografiskt material. Somliga forskare tog det till och med för givet att allt relevant material de skulle komma att finna redan var känt för dem. En lyckad sökning kunde därför innebära att de fann en eller två nya källor de inte tidigare känt till. Fördelen med onlinesökningarna var emellertid att de kunde upptäcka att deras ämnen diskuterades inom andra forskningsområden än deras egna och att en del av det bästa materialet kunde finnas där, utanför deras egen disciplin.¹²⁶

Undersökningen visade slutligen att humanistiska forskare hade relativt svårt för att använda Booleska operatörer. Försöksledarna slogs av att humanisterna om och om igen gjorde enkla fel när de sökte i DIALOG.¹²⁷

Författarna av rapporten menar att eftersom behoven är olika inom humaniora och naturvetenskapen bör inte humaniora ta efter de indexeringsmodeller som redan etablerats av naturvetenskapen. Sådan efterapning handlar i huvudsak om att utveckla ramverk som ska kunna hantera alla aspekter av dokumentsurrogat, inklusive abstracts och indexeringspråk, för att representera alla typer av dokument, inklusive humanistiskt material. De menar att fasetterade indexeringspråk skulle vara lämpliga för att representera humanistiskt material. Det vore mer logiskt än att använda indexeringsmodeller med prekoordinerade ämnesrubrikssystem. Detta eftersom fasetterade vokabulärer har större potential för att vara väldigt specifika och kan inrymma den mångfald av aspekter som är så viktig för humanister.¹²⁸

124 Stebleman, Scott. *Vocabulary controll and the humanities: a case study of the MLA international bibliography*. // The Reference librarian. No. 47, 1994, ss. 69, 75

125 Weinberg, Bella Hass. *Why indexing fails the researcher*. // The Indexer. Vol. 16, No. 1, 1988, s. 3

126 Bates, Marcia J. *The Getty end-user online searching project in the humanities: report no.6: overview and conclusions*. // College & research libraries. November 1996, s. 518-9 och Bates, Marcia J. *Document familiarity, relevance, and Bradford's law: the Getty online searching project report no. 5*. // Information processing & management. Vol. 32, No. 6, 1996, s. 706

127 Bates, Marcia J. *The Getty end-user online searching project in the humanities: report no.6: overview and conclusions*. // College & research libraries. November 1996, s. 519

128 Bates (1993), s. 1 och Tibbo (1994), s. 610

Sökstrategier

Debora Shaw har undersökt sökstrategier och relevansbedömningar av sökresultat hos tio forskarstudenter när de har utfört litteratursökningar i CD-ROM databaser. Forskarstudenterna var verksamma inom litteratur- och språkvetenskap. I denna undersökning använde de sig främst av MLA International Bibliography. Shaw bekräftar i studien att humanistiska forskare har högt utvecklade modeller för informationssökning och att dessa i hög grad skiljer sig från dem som brukas inom naturvetenskapen och samhällsvetenskapen. Detta hävdar hon att både bibliotekarier och humanister länge har känt till.¹²⁹

Dessa humanister sökte med så vida fångstnät som möjligt. Det innebar att de använde sig av få söktermer som gav en stor mängd referenser som de sedan snabbt gick igenom. Resultaten visade att sökresultat med mindre än 100 träffar, generellt sett ansågs vara lämpliga att skumma och att sökresultat med upp till 500 träffar kanske kunde vara värda att gå igenom.

Shaw menar att en känsla av individuellt ansvar för informationsanskaffningen är en del av dessa användares självbild och att den framhäver den bredare kontexten som en aspekt av det vetenskapliga arbetssättet. När de bedömde relevansen av referenserna i sökresultaten demonstrerade de samtidigt sin kännedom om litteraturen inom deras forskningsfält.

Shaw hävdar också att forskarstudenter skiljer sig markant från studenter på lägre nivå. Den senare gruppen ansåg generellt att sökresultat med fler än 20 träffar var för mycket och behövde reduceras innan det var lönt att undersöka och bedöma dess innehåll.

Nordiska forskares informationssökning

Harriet Lönnqvist har i en stor intervjuundersökning från 1988 studerat nordiska forskares informationsanskaffning och informationsbehov. Resultaten av den undersökningen visar att ämnessökning för den humanistiska forskaren oftast innebär sökning på redan kända forskares namn eller på behandlad person.¹³⁰

Undersökningen visade att två huvudtyper av informationssökning används av humanistiska forskare. Den ena modellen kallar Lönnqvist för kedjesökning och innebär att forskaren följer olika referenser, det vill säga en referens ger flera nya referenser. Dessa värderas alltid i ett sammanhang, en kontext. Böckers och tidskriftsartiklars käll- och litteraturförteckningar leder forskaren vidare till en nästan oändlig kedja av referenser, som utsträcker sig åt flera håll. Det gäller här att kunna välja rätt riktning och framför allt rätt spår.

I den andra modellen utgår forskaren i allmänhet från något standardverk eller lexikon och tar där fasta på litteraturhänvisningar och översiktsartiklar. Dessa ansågs ge en god kvalitetsvärdering av litteraturen som referenserna hänvisade till. Först därefter fortsatte sökningen i bibliotekets katalog och i ämnesbibliografier.¹³¹

Det gick en skiljelinje mellan etablerade och icke-etablerade forskare i valet av informationssökningsmetod. De forskare som redan var insatta i ämnet använde sig av båda metoderna, men främst av kedjesökning. Dessa forskare hade under en längre tid, ofta flera år, samlat på sig referenser till litteratur om det aktuella ämnet. Icke-etablerade forskare däremot utgick oftare från standardverk och lexika.

Lönnqvist pekar också på några problem som försvårar för humanister att använda sig av bibliotekens tjänster och att söka i deras databaser. Intervjupersonerna menade bland annat att katalogerna var svårgenomträngliga på grund av sitt kodsysteem och att de slutligen gav ganska lite information om böckernas innehåll. De existerande universella klassifikationssy-

129 Shaw, Debora. *Bibliographic database searching by graduate students in language and literature: search strategies, system interfaces, and relevance judgments.* // LISR. 17, 1995, s. 328-341

130 Lönnqvist (1988), s. 78

131 Lönnqvist, Harriet. *Hur kan humanistiska forskares informationsbehov tillgodoses i utbildningen av bibliotekarier och andra informationsspecialister?* // Svensk biblioteksforskning. 1993:4, s. 37

stemen, till exempel UDK, ansågs ge en alltför grov klassindelning av de humanistiska vetenskaperna. Forskarna ansåg dem vara oanvändbara. Klassifikationssystemen ansågs i allmänhet inte vara anpassade till de rådande vetenskapliga problemställningarna. Därtill menade man att bibliotekarierna sällan hade tillräckligt mycket ämnesmässig kompetens för att vara till någon större hjälp.¹³²

Resultaten av Lönnqvists undersökning visar att humanistiska forskare inte bildar någon enhetlig grupp utan skiljer sig från disciplin till disciplin och att de dessutom har mycket individuella informationssökningsbeteenden.¹³³ Lönnqvist menar också att det inte råder någon nämnvärd konsensus vad gäller terminologin inom många humanistiska vetenskaper. Användbarheten av ämnesordslister och tesauri inom humaniora är diskutabel då hierarkierna inte är självklara och antalet associativa relationer nödvändigtvis blir stort.¹³⁴

Sammanfattning

Egennamn är jämförelsevis exakta och kan på goda grunder antas vara föremål för de humanistiska användarnas ämnessökningar. Bruket av egennamn är dessutom särskilt vanligt förekommande bland forskare inom litteratur- och konstvetenskaperna. Då allmänna termer däremot kan vara förhållandevis inexakta kan tillförlitligheten i användandet av dem ifrågasättas, men de kan ändå vara av betydelse då de används för att ange ett ämnes aspekter.

Kontrollerade vokabulärer som bygger på facetter har potential för att vara väldigt specifika och kan inrymma den mångfald av aspekter som är så viktig för humanister. Indexören måste dock fortfarande kunna analysera innehållet i dokumenten, vilket kan vara problematiskt om innehållet rör sig på flera nivåer och vokabulären i texterna dessutom är inexakt.

Det förefaller finnas ett behov hos användare inom humaniora att söka kontextuellt, det vill säga att kombinera termer ur olika facetter för att åstadkomma effektiva sökningar. Genom att ange ämnesord ur dessa facetter kan användaren specificera de aspekter som hon eller han är intresserad av. Användarna kan dock finna det svårt att göra kombinationssökningar med hjälp av Booleska operatörer.

Humanistiska forskare kan förvänta sig att behöva gå igenom sökresultat med många träffar och genomför därför sina sökningar med hjälp av vida fångstnät som leder till att de får just sådana sökresultat. Detta åstadkoms genom att söka med få ämnesord. Studier har också visat att humanister gärna söker på breda disciplinära termer.

De humanistiska forskarna framstår oftast som väl insatta i sina forskningsområden och de har god kännedom om ämnens litteratur. Resultaten av användarstudierna visar att dessa användare ofta är inställda på att deras litteratursökningar ger många träffar. Det kan också visa sig att referenser som är av intresse för dem mycket väl kan ligga i utkanten av deras forskningsfält.

De humanistiska användarna är inte en homogen grupp. Terminologin kan skilja sig åt mellan olika discipliner och sätten att söka information på kan variera mellan etablerade och icke-etablerade forskare.

132 Lönnqvist (1988), ss. 80-82, 104

133 Ibid, s. 123

134 Lönnqvist (1993), s. 38

Indexeringstest

För att få underlag för att bedöma de indexeringsmodeller vi beskrivit ovan har vi genomfört ett test av dem på böcker ur Andrénsamlingen. Vår ambition har varit att tillämpa de olika modellerna oberoende av varandra. Detta har tydligt visat modellernas förtjänster och brister. Vi har försökt att följa instruktionerna så noggrant som möjligt. Då anvisningarna oftast inte är så utförliga har vi varit tvungna att göra egna tolkningar på flera ställen. Testet har därför aktualiserat de frågor vi måste ställa oss för att kunna genomföra indexeringen i praktiken. Nedan redovisas de reflexioner som vi gjort i samband med tillämpningen, modell för modell. Resultatet av indexeringen redovisas i en tabell, se bilaga 3.

Urval av böcker

Urvalet av böcker till indexeringstestet speglar i princip Andrénsamlingens sammansättning. Vi har använt inköpslistorna för åren 2000 och 2001 för att få ett representativt och lagom stort material att välja från. Böckerna i samlingen är delade i fem grupper, en för var och en av de fyra huvudpersonerna, samt en med övrigt material. Den senare gruppen är den ojämförligt största och utgör ca två tredjedelar av hela samlingen. Samtliga fem grupper är representerade i urvalet av testböcker; två böcker ur de första fyra grupperna och fem böcker från grupp övrigt. Inköpslistorna avspeglar utgivningen av material inom samlingens intresseområden. På listorna finns endast en bok som tillhör gruppen T E Lawrence. För att få en jämvikt i urvalet av testböcker kompletterade vi urvalet med *Empires of the sand* av Efraim Karsh.

Lista på titlar

Böcker inköpta 2000

Eagleton, Terry	<i>Literary Theory: An Introduction</i>	1996
Glinert, Ed	<i>A Literary Guide to London</i>	2000
Greskovic, Robert	<i>Ballet: A Complete Guide</i>	1998
Karsh, Efraim	<i>Empires of the sand</i>	1999
Mack, John E.	<i>Prince of our disorder: Life of T.E Lawrence</i>	1998
Merrill, Linda	<i>The Peacock Room</i>	1998
Ostwald, Peter	<i>Vaslav Nijinsky</i>	1999
Raby, Peter	<i>Avbrey Beardsley and the nineties</i>	1998
	<i>The Diary of Vaslav Nijinsky</i>	1999
Wilde, Oscar	<i>The Importance of Being Earnest and Other Plays</i>	2000
Zatlin, Linda Gertner	<i>Beardsley, Japonisme and the perversion of the Victorian ideal</i>	1997

Böcker inköpta 2001

Pollack, Vivian R	<i>The Erotic Whitman</i>	2000
Tanitch, Robert	<i>Oscar Wilde on Stage and Screen</i>	1999

Tabell över resultat

Resultaten från indexeringstestet redovisas i en tabell, bilaga 3. Tabellen läses på följande sätt: Punkterna innehåller svaren på de frågor som de olika modellerna ställer, vilket motsvarar innehållsanalysen. Ämnesorden anges längst ner i varje ruta. *Literary Theory* av Terry Eagleton har givit resultatet *literary theory* under rubriken **Associated concepts** i AAT:s modell. På fråga a i ISO 5963 blev resultatet *modern literary theory*. Fråga b-h är inte tillämpli-

ga. Langridges modell har inte genererat några ämnesord, då den inte ger några anvisningar för val och formulering av ämnesord.

Langridges fundamentala kunskapsformer

Vi har använt oss av Langridges *sequence of steps in summarization*, samt *The forms of knowledge: summary of characteristics*.¹³⁵ Med hjälp av detta har vi tagit fram kunskapsformer (forms of knowledge), disciplin, fenomen (topic), samt nature of thought and text.

Kunskapsform och disciplin

Langridges modell avser att hjälpa oss att finna det som är objektivt identifierbart, till exempel kunskapsformer, discipliner, nature of thought and text. Trots detta har det ibland varit svårt att avgöra vilken kunskapsform som förekommer i dokumentet. Dessutom kan det vara svårt att skilja kunskapsform från disciplin. Ett exempel är *Beardsley, Japonisme and the perversion of the Victorian ideal* av Linda Gertner Zatlin. Författaren tolkar och kommenterar Beardsleys verk, alltså är det *criticism*. Men eftersom författaren också berör hur det viktoriaiska England reagerade på Beardsley och den japanska konsten kan det betraktas som *history*.

Oscar Wilde on Stage and Screen av Robert Tanitch visar på en annan svårighet. Detta verk kan kallas *criticism* eller *history of criticism*. Ett sätt att avgöra detta är hur pass omfattande kommentarerna är. Om författaren själv inte bidrar med något nytt utan bara återger vad andra har sagt, så är det inte *criticism* utan *history of criticism*. Vi har bedömt det som *history of criticism*. Svårigheten ligger i att tolka Langridges tabell. Han anger *history of criticism* i kolumnen *main related forms of knowledge*. Det framgår inte om det är ytterligare en kunskapsform eller en disciplin under *criticism*.

Nature of thought and text

Bristande ämneskunskaper kan vara en förklaring till varför det ibland är svårt att känna igen *nature of thought and text*. Det märks framför allt när uppgifter om filosofisk utgångspunkt eller metodologiskt arbetssätt inte gjorts explicit i ett dokument. Till skillnad från avhandlingar och forskningsrapporter, där undersökningens metod alltid förväntas vara redovisad, kan denna redovisning inte ses som obligatoriska inslag i monografier.

Ibland kan innehållet i ett dokument på dess omslag beskrivas med termer som *this is a comprehensive study* eller *this study explores*, däremot sägs inte alltid på vilket sätt detta görs. Det kan dock fortfarande vara möjligt att identifiera den sortens uppgifter. Då får indexörens ämneskunskaper särskilt stor betydelse. Ännu tydligare blir den problematiken då indexören ska försöka avgöra ur vilket perspektiv en text är skriven. *Empires of the sand* av Efraim Karsh till exempel handlar om makt och politik i Mellersta Östern. Den typen av maktfrågor kan beskrivas utifrån olika teoretiska och filosofiska perspektiv. Texten kan till exempel vara skriven utifrån ett marxistiskt hållningssätt, men vi saknar ämneskunskaper för att kunna avgöra den saken.

Sammansatta verk

Langridge uppmanar indexören att skilja på homogena och sammansatta verk, *composite subjects*. Delarna i ett sammansatt verk bör analyseras var för sig. Tydligast är detta kanske när det är fråga om en antologi eller samlingskrift med avsnitt som är fristående från varandra. Svårare är det med introduktioner och kommentarer till texter, till exempel *The importance of being Earnest and other plays* av Oscar Wilde med inledning av Peter Raby. En riktlinje är att se på hur lång introduktionen är och vilket mervärde den bidrar med. Här kan med

135 Langride (1989), s. 134-136

fördel ”tjugoprocentregeln” tillämpas. Ämnen eller delar av ämnen som upptar mindre än tjugoprocent av texten bör inte ges ämnesord.¹³⁶ Exemplet ovan har vi indexerat som ett sammansatt verk. Eftersom Andrénsamlingen är en specialsamling så kan det ibland finnas anledning att frånga rekommendationen.

Langridge talar också om en speciell form av sammansatta verk, *compound subjects*. De innehåller olika bidrag om samma fenomen betraktade från olika kunskapsformer. Till exempel, *The scallop: studies of a shell and its influences on humankind*. Den innehåller studier i etymologi, zoologi, kokkonst, heraldik och konsthistoria.¹³⁷ Det innebär att de fundamentala kunskapsformerna inte alltid kan avgöra om ett verk ska betraktas som sammansatt eller inte.

The Art & Architecture Thesaurus

Vi har utgått från de sju punkterna i bruksanvisningen till the Art & Architecture thesaurus (AAT) vid indexering av dokumenten. Vi har tagit hjälp av thesaurusens facetter för att välja ämnesord. Facetterna fungerar inte som en checklista, i stil med ISO 5963, utan som stöd vid val av ämnesord. Indexören förväntas själv göra en egen beskrivning av dokumentet. Därefter tas AAT till hjälp för att erhålla kontrollerade ämnesord.

AAT produceras av Getty Research Institute, USA. De producerar även Getty Thesaurus of Geographic Names (TGN) och Union List of Artist Names (ULAN). Dessa båda databaser innehåller kontrollerade namnformer på geografiska platser, respektive konstnärer. De fungerar som ett bra komplement till AAT. T E Lawrence finns dock inte med i ULAN. Vi har istället använt oss av Katalogiseringsregler för svenska bibliotek, KRS, för att ta fram den kontrollerade namnformen: Lawrence, Thomas Edward.

AAT är den grundläggande thesaurusen på området konst och arkitektur. Tyvärr saknar den en del termer, till exempel *novel*, *trial* och *gender*. Det betyder att AAT ibland skulle behöva kompletteras med ytterligare en thesaurus, till exempel inom det samhällsvetenskapliga området. Det finns inte något fullgott alternativ som helt skulle kunna ersätta AAT vid indexering av Andrénsamlingen. AAT skulle därför kunna fungera som huvudsaklig thesaurus för Andrénsamlingen och kompletteras med ytterligare en eller ett par databaser.

ISO 5963

Vi har använt oss av frågeformuläret i denna standard för att bestämma dokumentens ämnen. Standarden rekommenderar användandet av en kontrollerad vokabulär, därför har vi använt AAT för att formulera ämnesorden.

Hjälpprågor

Det intressanta med ISO 5963 är att den ställer hjälpfrågor till dokumentet, som en hjälp att bestämma ämnet och dess aspekter. De båda andra checklistorna som vi har använt oss av, DBC samt Hellsten och Rosfelt, liknar ISO 5963 till stora delar. Frågorna i standarden framförs som exempel och de bör anpassas efter lokala behov. Frågorna har en förhållandevis generell karaktär, men ger ändå en viss vägledning. Däremot är flera av hjälpfrågorna svåra att förstå eller tolka. Fråga a) *Behandlar dokumentet det objekt som påverkas av den särskilda aktiviteten*, refererar till begrepp som inte tidigare nämnts i standarden. Det finns ingen fråga för att bestämma *objektet* och *den särskilda aktiviteten* bestäms inte förrän i fråga b.

Ballet: A Complete Guide av Robert Greskovic är ett exempel på problemet att tolka hjälpfrågorna. Boken handlar bland annat om ballettens historia. Historia är med andra ord ett centralt begrepp i boken. Problemet är om det ska betraktas som *objekt* enligt fråga a eller ett

136 Kungliga biblioteket. *Förslag till: Riktlinjer och tillämpningsanvisningar för ämnesordsindexering*, s. 16 (2001-11-01), http://www.kb.se/bus/Ao/aoriktlinjer_nya.pdf

137 Langridge (1989), s. 61

aktivt begrepp enligt fråga b. *Behandlas ett aktivt begrepp (t ex en handling, en process eller dylikt)?* Ska ballett ses som objekt till begreppet historia, eller ska historia ses som objekt till begreppet ballett? Fråga c) *Påverkas objektet av den särskilda aktiviteten?* Påverkas balletten av historien eller påverkas historien av balletten? Om ballett ses som en handling och historia som en process, så kan båda uppfattas som *ett aktivt begrepp* enligt fråga b. Men vad är då *objektet*?

Vårt test visar också att ISO inte verkar vara lämplig för att hantera abstrakta fenomen. Ingen av frågorna tycks på ett naturligt sätt kunna fånga in ett begrepp som *modern literary theory*. Om ingen handling eller aktivitet finns så faller frågorna a, b, c, d och e. ISO ger heller ingen möjlighet att beskriva dokumentets form, till exempel dagbok eller biografi.

Användarperspektiv

I instruktionerna till standarden uppmanas indexören att ta hänsyn till de ämnen och begrepp som användaren kan tänkas ha nytta av. Därmed öppnar den för möjligheten att ta hänsyn till användarnas perspektiv. *Prince of our disorder: Life of T.E Lawrence* av John E Mack kan indexeras olika beroende på vilka användare indexeringen vänder sig till. Ur ett historiskt perspektiv kan det vara motiverat att välja begrepp som *social context* och *public demand*. För den som har ett medicinskt intresse kan det vara av särskild betydelse att kunna söka på begrepp som *psychological forces* och *pathology*.

Kontrollerad vokabulär

Testet visar tydligt varför en tesaurus behövs. Frågorna uppmuntrar indexören att beskriva dokumentets innehåll med egna ord. Alternativt kan indexören återge brottstycken eller enskilda termer tagna direkt ur dokumentet. Behovet av en kontrollerad vokabulär kvarstår dock eftersom även varje författare har ett eget uttryckssätt. Därför behövs en tesaurus för att uppnå konsekvens i valet av ämnesord.

Dansk BibliotekCenters indexeringsvägledning

Vi har använt hjälpfrågorna vid innehållsanalysen av dokumenten. DBC:s indexeringsvägledning ger också noggranna anvisningar till hur ämnesorden bör formuleras. Men då anvisningarna gäller det danska språket har vi valt att använda oss av AAT istället vid valet av ämnesord. Indexeringen av Andrésamlingen skall ske på engelska.

Hjälpfrågor

DBC:s indexeringsvägledning är mer detaljerad än ISO 5963 och ställer fler hjälpfrågor. I grunden rör det sig dock om samma arbetssätt. Frågorna är mer logiskt ställda. Fråga h) *Har dokumentet bestämd form?* ger en möjlighet att ange dokumentets form, till exempel dagbok, biografi eller bibliografi. Möjligen kan indexören här även lägga in om boken är försedd med en längre introduktion, kommentarer, noter etc. *The Importance of Being Earnest and Other Plays* innehåller pjäser av Oscar Wilde och är försett med en inledning och förklarande noter av Peter Raby. Detta skulle kunna återges under fråga h.

Modellen ger också utrymme för att ange dokumentets teoretiska perspektiv genom fråga j) *Är dokumentet skrivet ur en bestämd synvinkel eller en teoretisk referensram?*

Vissa begrepp är svåra att placera i DBC:s modell. Man kan till exempel fråga sig var *history* eller *criticism* hör hemma någonstans. Fråga k) *Vad kan/ska dokumentet användas till – vad är ämnesområdet* förefaller vara den hjälpfråga som närmast skulle kunna fånga upp dessa begrepp. Ett visst mått av välvillig tolkning förutsätts emellertid.

Över- under och sidoordnade element

Vi har haft problem med att tolka fråga g) *Kan det utpekas några överordnade, underordnade eller sidoordnade element, som är väsentliga?* Vi har inte kunnat avgöra vad som avses med den här frågan, utan har gjort en egen tolkning. *Aubrey Beardsley and the nineties* av Peter Raby kan illustrera denna tolkning. Aubrey Beardsley är dokumentets objekt. Aubrey Beardsley ingår i yrkesgruppen illustratörer, därför ser vi det som överordnat begrepp. Beardsleys arbetsmetoder kan ses som underordnat begrepp. Beardsleys vänskap med Oscar Wilde nämns i ett kapitel. Wilde kan då ses som ett sidoordnat begrepp. Eftersom det är osäkert om vår tolkning är riktig har vi ofta fått avstå från att besvara denna fråga.

Användarperspektiv

DBC rekommenderar indexören att välja de ämnesord som faller sig mest naturliga för användarna. Det som faller sig naturligt att söka på för användarna i en universalsamling behöver emellertid inte vara lika självklart i en specialsamling. Olika användargrupper kan också ha olika behov eller preferenser.

Ellen Hjortsæters begreppskategorier

Ellen Hjortsæters begreppskategorier kan jämföras med AAT:s facetter. Vi har försökt passa in ämnesorden i de olika kategorierna.

Det är svårt att använda Hjortsæters modell helt fristående eftersom hon själv anser att man bör använda sig av en kontrollerad vokabulär. Hon förespråkar att den utarbetas alltefter som indexeringen fortskrider. En på förhand konstruerad tesaurus rekommenderas inte. Vi har dock valt att använda en tesaurus, AAT.

Begreppskategorier

Ett viktigt skäl till varför det är svårt att arbeta med denna modell är att kategorierna förefaller vara avsedda för naturvetenskap och teknik i första hand och inte för humaniora. De passar därför inte särskilt bra för Andrénsamlingens ämnesområden. I *The Importance of being Earnest* av Oscar Wilde är *drama* ett viktigt ämnesord, men ingen av kategorierna i modellen lämpar sig på ett naturligt sätt för det ordet. Eftersom vissa ord inte ryms under dessa frågor återstår till slut bara fråga f) som i praktiken blir en form av övrigtkategori.

Att Hjortsæters begreppskategorier lämpar sig illa för humaniora märks också då vi vill återge begreppet *history* i *Ballet: A Complete guide* av Robert Greskovic. Om balett ses som dokumentets ämne så betraktas balett utifrån ett historiskt perspektiv. Historia blir med andra ord en aspekt av ämnet balett, men det får inte plats i någon av begreppskategorierna. Kategorierna skulle behöva utökas eller tolkas för att passa humaniora. Dessa omtolkningar riskerar dock att bli ganska onaturliga.

Form och tidsperiod

Ett annat problem är att Hjortsæters modell inte ger utrymme för att beskriva dokumentets form, till exempel om det är en biografi eller en handbok. Den saknar också en kategori som på ett naturligt sätt kan ta hand om kronologiska ämnesord, som till exempel *Victorian* eller *nineteenth-century*.

Unn Hellstens & Margareta Rosfelts checklista

Vi har använt Hellstens och Rosfält's 11 hjälpfrågor för innehållsanalysen av dokumenten.

Hjälpfrågor

Hellstens och Rosfelts frågor är mer detaljerade än ISO 5963. Modellen ger också plats för abstrakta fenomen i och med fråga 1) *Behandlas en särskild produkt, ett speciellt tillstånd, ett*

särskilt fenomen? I fråga 10) *Behandlas en särskild tidsperiod?* tar den också hänsyn till behovet av att kunna indexera tidsperioder.

Modellen tar däremot inte upp dokumentets form. Peter Ostwalds *Vaslav Nijinsky, A Leap in to Madness* är ett biografiskt verk, men ämnesordet *biography* hör inte hemma under någon av de 11 hjälpfrågorna.

Användarperspektiv

Hellsten och Rosfelt anser att indexören bör förutse så många sökbehov som möjligt redan vid indexeringen.¹³⁸ Fråga 11) *Riktat sig dokumentet till en särskild målgrupp?* lyfter bara fram vilka användargrupper som dokumentet riktar sig till. Den tar inte upp vilka frågor användarna kan tänkas ställa till dokumentet.

Specificitet och uttömmandegrad

Många av de frågor som har aktualiserats vid indexeringstestet är gemensamma för flera modeller, till exempel uttömmandegrad och specificitet. Praxis är att indexera ett ämne eller dess aspekt om det utgör mer än tjugo procent av innehåll i dokumentet. Det fungerar inte alltid på en specialsamling av Andrénsamlingens typ, men det är fortfarande en god riktlinje.

Begrepp som beskriver ett dokumentets natur, till exempel metod eller perspektiv, låter sig inte kvantifieras. I *The Erotic Whitman* har Vivian Pollack utfört en studie byggd på *feminist criticism*, som dessutom är *historically based* och utgår från *the recent Anglo-American tradition*. Hur specifikt ska metoden anges? Ska vi använda fler termer för att beskriva metoden än för att beskriva innehållet? *Historically based recent Anglo-American feminist criticism*, respektive *Whitman, Walt, sexuality*. Detta är ett fall där hög grad av specificitet kan förvirra mer än det hjälper. Vi har valt att endast nämna *feminist criticism*.

Vid andra tillfällen kan det vara motiverat att sätta ämnesord på ett ämne, eller en aspekt av ett ämne, trots att det inte når upp till tjugoprocentsspärren. I *Aubrey Beardsley and the nineties* tar Peter Raby upp Beardsleys förhållande till Oscar Wilde i ett avsnitt. Andrénsamlingens användare kan ha intresse av detta, även om det inte utgör tjugo procent av innehållet.

Det rakt motsatta förhållandet kan också gälla. Vissa aspekter av Andrénsamlingens fyra huvudpersoner kan förekomma så ofta och antas vara så kända hos samlingens användare att det inte är lönt att nämna det. Om varje dokument om Aubrey Beardsley även tilldelas termerna *Artist* eller *Illustrator*, kan det påverka precisionen negativt. Vi har därför valt att endast nämna den typen av aspekter vid de dokument där dessa egenskaper diskuteras särskilt.

Ett annat exempel är tidsperioder. Andrénsamlingen behandlar i stor utsträckning en redan angiven tidsperiod, nämligen den senviktorianska eran. Även här har vi valt att endast nämna tidsperioden om den är särskilt framhävd i dokumentet.

Användarnas förkunskaper om olika ämnen och dess aspekter kan variera. En etablerad forskare kan tänkas känna till att *The Peacock Room* är ett exempel på esteticism i England under 1800-talet. Den forskaren kanske redan sedan länge har forskat just på *The Peacock Room*. En person som däremot har som sitt mål att ta reda på vad som skulle kunna vara lämpligt att undersöka avseende aspekterna esteticism, England och 1800-talet, skulle kunna ha stor nytta av att finna det dokument som behandlar *The Peacock Room*. Ett annat exempel är att den som vill finna material om könsfrågor relaterat till senviktorianska eran och konst skulle kunna ha intresse av att finna *Beardsley Japonism*. Utan att känna till just detta verk kan det återfinnas om det ges ämnesord som *Japanese art*, *Late Victorian* och *gender studies*.

138 Hellsten & Rosfelt (1999), s. 16

Dubblering av uppgifter

Ibland kan det finnas uppgifter i titelfältet som kan anges som ämnesord. Frågan är om vi ska dubblera uppgifterna i ämnesordsfältet. I *Vaslav Nijinskij, a leap in to madness* av Peter Oswald förekommer ordet *madness* i titeln, det går därmed att återfinna detta dokument utan att *madness* anges som ämnesord. Vi har emellertid valt att alltid dubblera information i ämnesordsfältet. I exemplet bör begreppet *madness* återges med den kontrollerade termen *mental illness*. Alla katalogposter är försedda med automatgenererade ämnesord, men de är endast till nytta för de som behärskar svenska språket. Indexeringen av Andrénsamlingen ska ske på engelska, därför faller det sig naturligt att översätta viktiga begrepp. Meningen med ämnesord är också att det ska vara möjligt att söka på kontrollerade termer. *Madness* i titelfältet är inte ett kontrollerat ämnesord och kan återfinnas endast med hjälp av sökning i titelfältet eller med hjälp av fritextsökning.

Sammanfattning

De praktiska anvisningarna vi använt oss av i indexeringstestet erbjuder olika slags stöd i indexeringsarbetet. Langridges modell hjälper oss att ringa in de ämnesområden som behandlas i dokumenten och kan med fördel användas som ett första steg i innehållsanalysen. Därför är modellen relevant trots att den inte genererar några ämnesord. AAT används lämpligast som ett stöd för val av kontrollerade ämnesord. Däremot är det tveksamt om tesaurusens facetter kan vara till någon verklig praktisk nytta vid innehållsanalysen. ISO 5963 kan vara till viss hjälp i och med att dess checkfrågor hjälper indexören att analysera dokumentets innehåll. Denna standard kan dock uppfattas som otydlig och svårtolkad och det finns därför behov av att anpassa den efter lokala behov. DBC:s indexeringsvägledning är både mer detaljerad och mer logisk än ISO 5963, men även den skulle behöva anpassas efter Andrénsamlingens behov. Eftersom Andrénsamlingen omfattar ämnesområdet humaniora visar det sig att Hjortsæters begreppskategorier inte passar för samlingen då de i första hand förefaller vara avsedda för naturvetenskap och teknik. Hellsten & Rosfelts checklista är mer detaljerad än ISO 5963 och fångar in vissa aspekter som ISO inte gör, men även denna checklista behöver anpassas efter Andrénsamlingen.

Utöver innehållsanalysen har indexeringstestet aktualiserat frågor om specificitet och indexeringsdjup. Dessa besvaras emellertid inte av de praktiska anvisningarna. Här kan dock Andrénsamlingens speciella natur och användarnas behov komma att bli vägledande för indexörens val av ämnesord.

Testet visar att ingen av de praktiska anvisningarna i sig själv är tillräcklig. Därför behövs en kombination av dem för att ge oss en tillfredsställande vägledning vid indexeringen av Andrénsamlingen.

Resultatutvärdering

Vi kommer i detta avsnitt att sammanfatta våra ställningstaganden angående indexering av Andrénsamlingen. Här förhåller vi oss till såväl teoretiska som praktiska aspekter av ämnesordsindexering i relation till vad vi bedömer som relevant för denna specialsamling.

Vår undersökning visar att en indexör i huvudsak har tre uppgifter att lösa vid ämnesordsindexering. Det gäller att känna igen vad som är ett ämne och att kunna bedöma vad som är ämnets aspekter. Indexören har också att avgöra vilka ämnen eller aspekter som ska tilldelas ämnesord.

De två första frågorna rymms inom innehållsanalysen, steg ett i arbetsprocessen. Steg två, val av ämnesord utgör en översättning av analysen till ämnesord. Det innebär både att välja vilka ämnen eller aspekter som ska redovisas, men också hur de redovisas. De båda stegen hänger ihop och är beroende av varandra, men det är viktigt att förstå skillnaden mellan dem. Vi anser att innehållsanalysen bör utgå från det aktuella dokumentet. Anpassningen till användarna sker i valet och formuleringen av ämnesorden.

Vi har i uppsatsen frågat oss hur teorierna och de praktiska anvisningarna kan hjälpa oss i vår uppgift att ämnesordsindexera Andrénsamlingen. De olika teorierna behöver inte nödvändigtvis motsäga varandra, utan kan användas i olika stadier av arbetsprocessen. Därför tar vi det bästa från varje skola och modell för att det ska vara till största möjliga nytta i vårt indexeringsuppdrag.

Ämnesbestämning

De teoretiska skolorna anger vad som är centralt i samband med ämnesbestämningen, men fristående ger de endast begränsad hjälp för att bestämma ämnet. De praktiska anvisningarna är inte heller tillräckligt effektiva om de saknar teoretisk grund. Endast om teorin får bestämma de praktiska hjälpmedlen kan det ge ett gott stöd vid ämnesbestämningen.

Den kognitiva skolan

Den kognitiva skolan framhåller vikten av att förstå användaren och dennas kognitiva värld. Vad ämnet är och hur det upptäcks finns i människors sinnen. Individens subjektiva uppfattningar kommer därmed att stå i centrum.

En konsekvens av denna subjektivism är att ämnesbegreppet svårligen låter sig definieras och att vi måste acceptera att ett dokument ämne(n) kommer att uppfattas olika från person till person. Någon ämnesdefinition erbjuder heller inte denna skola, men det kan tänkas att i en extremare variant av denna subjektivistiska hållning skulle ämnet kunna definieras som det som finns i betraktarens ögon snarare än i vad som betraktas.

En del av förståelsen av en text kan sägas ligga i att se vad den handlar om. Det är samtidigt alldeles uppenbart att olika människor har skilda förutsättningar för att kunna förstå en text. På samma sätt kan det hävdas att människor kan känna igen ämnen i olika utsträckning. Därmed aktualiseras också en fråga om vems kognitiva strukturer det är som ska vara vägledande i utvecklingen av en viss indexeringsmodell. Det har dock legat utanför uppsatsen ram att närmare undersöka sådana strukturer.

Användare och indexörer kan läsa dokument på olika sätt och i olika syften. Därför kan det finnas anledning att ifrågasätta om det överhuvudtaget är möjligt för en indexör att betrakta innehållet i ett dokument med en annan människas kognitiva glasögon. Vår uppfattning är därför att den kognitiva skolan inte kan bidra på ett konstruktivt sätt till utvecklingen av en indexeringsmodell för Andrénsamlingen.

Den intuitiva skolan

Företrädare för den intuitiva skolan går ännu längre och diskuterar praktiskt taget inte alls ämnesbegreppet. De menar att det inte är meningsfullt att diskutera innehållsanalys eftersom det är en intuitiv tankeprocess som inte går att beskriva, de framhäver dock vikten av en korrekt analys.

Eftersom innehållsanalysen är en sådan väsentlig del av ämnesordsindexering anser vi det nödvändigt att göra medvetna teoretiska ställningstaganden. De praktiska anvisningar vi har undersökt i denna uppsats visar att en indexör kan ha stor nytta av dessa hjälpmedel för att analysera dokumentens innehåll. Analysen utförs på skilda sätt i de olika analysmodellerna och kan också leda till olika val av ämnesord. Vår erfarenhet från indexeringstestet visar att olika indexörer omedvetet kan arbeta på olika sätt, även med samma modell. För att uppnå konsekvens vid indexeringen är det därför viktigt att göra ett medvetet val av modell, samt att denna är väl beskriven.

Vi har inte använt oss av den intuitiva skolan vid utvecklingen av Andrénsamlingens modell. Samtidigt har vi dock konstaterat att mycket i indexeringen faller tillbaka på den enskilde indexörens förutsättningar. En oerfaren indexör kan använda olika termer för att beskriva samma fenomen i olika dokument. Ökade ämneskunskaper kan exempelvis underlätta identifiering av ämnenas aspekter.

Den pragmatiska skolan

Den pragmatiska skolan fokuserar i praktiken bara på ämnenas aspekter. Indexören förutsätts redan ha identifierat själva ämnet i dokumentet. De frågor som indexören bör ställa till dokumentet är frågor om aspekter av ämnet, inte frågor som identifierar ämnet som sådant. Det bekräftas också av rekommendationen att här använda sig av facettanalys som en form av innehållsanalys. Facetterna får funktionen av att beskriva ämnens egenskaper, aspekter eller karaktärer, men ger inte mycket hjälp att identifiera själva ämnet.

Användbarheten betyder i det här fallet hur, eller på vilket sätt, ämnet kan tänkas vara användbart för den som söker i databasen. Den pragmatiska skolan går ut på att beskriva ett dokumentens ämne och framför allt dess aspekter på ett sätt som överensstämmer med den vokabulär som användaren förmodas bruka. Det främsta hjälpmedlet för detta antas vara ett indexeringsspråk härlett ur användarnas informationsbehov och frågor.

Vi anser att det kan vara möjligt att omsätta lärdomar om användarbehov i praktisk ämnesordsindexering. Nackdelen är emellertid att vi då måste acceptera en högre grad av subjektivitet. Vi bör också begränsa oss till en väl definierad målgrupp för att kunna uppnå konsekvens i indexeringen. Denna användargrupp skulle få genomslag på hur hela samlingen indexeras, vilket kan bli svårt att motivera då de olika användargrupperna skiljer sig från varandra i flera avseenden.

F. W. Lancasters ovilja att diskutera innehållsanalys kan ses som symptomatiskt på svårigheterna att beskriva ämnesbegreppet. Han menar att det räcker att inse att ett dokument är av intresse för en viss grupp av användare, eftersom det bidrar till förståelsen av ett givet ämne. Men eftersom han inte ger några anvisningar om hur denna insikt ska uppnås, annat än indirekt genom användarundersökningar, ger det oss ingen vidare hjälp i vårt indexeringsuppdrag. Den pragmatiska skolan är därför svår att tillämpa vid innehållsanalysen. Däremot kan den här skolan med fördel användas vid steg två i arbetsprocessen, vilket innebär att valet av ämnesord anpassas efter användarnas behov.

Den objektiva skolan

Vi anser att innehållsanalysen bör göras förutsättningslöst och endast utgå från det aktuella dokumentet. Den objektiva skolan är den som ger bäst stöd för den här uppfattningen. Vi

kommer därför att använda oss av den för Andrénsamlingen. Däremot har vi vissa invändningar mot några av D. W. Langridges åsikter.

Den objektiva skolan anser att ett dokumentets ämne är konstant oavsett hur eller av vem det betraktas. Ämnet är oföränderligt och går att identifiera. Det finns emellertid en risk att indexören invaggas i en falsk känsla av trygghet. En korrekt tolkning förutsätter en korrekt innehållsanalys, och lämnar inget utrymme för att indexören kan göra omedvetna fel. Vi är tveksamma till om det finns en korrekt tolkning till varje dokument.

Langridge hävdar att innehållsanalysen alltid är densamma eftersom den relaterar till dokumentet och inte till något system. Analysen är alltså oberoende av systemet. Men som vi tidigare har sagt så är det analysen indexören behöver hjälp med och det är för den vi utvecklar hjälpmedel. Då hjälpmedlen får betydelse för analysen, är frågan om den fortfarande kan hävdas vara oberoende. Det finns anledning att ifrågasätta om det är möjligt att till exempel frigöra sig från sina mentala strukturer. Vi menar att dessa kommer att inverka på analysen och variera från person till person. Indexören kan ha ambitionen att utföra en objektiv innehållsanalys, men bör vara medveten om att fullständig objektivitet i praktiken inte är uppnåelig.

Enligt den objektiva skolan befattar sig indexering med identifieringen av ämnen, dess delar och relationerna mellan dessa delar. Langridges 12 fundamentala kunskapsformer identifierar emellertid inte ämnena utan kan snarare sägas ringa in dem. Kunskapsformerna kan kännas otillräckliga om innehållet i ett dokument inte låter sig kategoriseras under någon av dessa former på ett naturligt sätt. De discipliner som Langridge nämner är tänkta att fungera som en brygga mellan kunskapsformer och ämnen, vilket kan underlätta identifieringen av dokumentens ämnen. Men då disciplinernas mängd och betydelse förändras med tiden, kan de ibland förvirra snarare än att vara till någon hjälp.

Den objektiva skolan passar bäst för steg ett i arbetsprocessen, det vill säga innehållsanalys. Langridge är den ende av de teoretiker vi har tagit upp som även ger några praktiska anvisningar för arbetsprocessen. Erfarenheterna från indexeringstestet visar att Langridges modell är användbar i innehållsanalysens inledande skede.

Den kontextuella skolan

I den kontextuella skolan blir ämnesanalysen en tolkning av dokumentets potentialer, som företas i en given historisk, kulturell, vetenskaplig och pragmatisk kontext. Ämnet är här en avspiegling av en verklighet utanför texten. Ändå kvarstår det faktum att vi måste analysera dokumentet för att finna dess ämne. Som en följd därav skulle ämnet komma att sökas både i och utanför dokumentet på samma gång.

Den kontextuella skolan fäster samtidigt stor vikt vid användarperspektivet, men menar ändå att indexeringen inte behöver vara subjektiv i och med att indexören fokuserar på den vetenskapliga kontexten, som i sig ses som en objektiv möjlighet.

Då ämnen här definieras som de kunskapsteoretiska potentialerna hos dokumenten ställer det mycket stora krav på indexören. Hon eller han måste dels vara förtrogen med indexering i allmänhet, men också besitta ämnesspecifik kompetens inom den eller de relevanta vetenskapliga domäner som kan beröras av innehållet i dokumentet. Förmåga att värdera olika teories potentialer är en förutsättning, alternativt en begränsad teoretisk referensram som ryms inom en specialsamlings intresseområde.

Birger Hjørland hävdar att dessa potentialer är objektiva möjligheter. Problemet är att vi inte vet om möjligheter är reella förrän i efterhand då de eventuellt har besannats. Risken är därför överhängande att indexören genom felaktiga antaganden om ämnesordens relevans skapar mycket ”brus” i sökresultaten.

Då denna skolan i praktiken förutsätter att indexören är en ämnesexpert skulle vi på grund av att Andrénsamlingen täcker flera ämnesområden sannolikt också behöva använda

flera indexörer. En ensam person kan inte förväntas besitta så omfattande ämneskunskaper. Det skulle riskera att indexeringen inte blir konsekvent genomförd.

Den här teoretiska skolan bör enligt vår mening snarare betraktas som en visionär hållning till hur indexering skulle kunna bedrivas i ett idealtillstånd. Mycket arbete återstår dock med att utveckla och omsätta dessa teorier i praktiken innan vi kan börja använda och dra nytta av dem. Hjørland erbjuder inte några praktiska anvisningar.

De praktiska anvisningarnas betydelse

De praktiska anvisningarna kan vara till stor nytta vid ämnesbestämningen, framför allt i kombination med de teoretiska utgångspunkterna. Mest hjälp har vi haft av Langridges modell och de anvisningar som har formen av checklistor, det vill säga ISO 5963, DBC och Hellsten & Rosfelts checklista. De frågor som ställs här fungerar som instrument för innehållsanalysen. Ibland frågas efter ett objekt, en person, en handling, ett fenomen etc. En fråga som i ett dokument identifierar ett ämne kan i nästa dokument visa sig identifiera ett ämnes aspekter. I och med att ett ämne kan vara i stort sett vad som helst finns ett behov av att ställa flera olika frågor som kan leda till att indexören betraktar ämnet från skilda perspektiv. Ingen enskild fråga kan användas för att alltid identifiera dokumentens ämne. Samtidigt kan mängden frågor försvåra analysen just på grund av att både ämnen och aspekter kan återfinnas i samma fråga. Det kan helt enkelt bli svårt att hålla reda på vad som är vad. Här kan indexörens erfarenhet spela en viss roll. Ju mer förtrogen indexören är med modellen, desto lättare blir det att tillämpa den.

Aspekternas betydelse

En indexör bör inte utgå från att användaren i varje läge vet vilket verk eller vilken person som eftersöks i katalogen. Själva poängen med ämnesordssökning är att kunna hitta fram till ett relevant dokument utan att känna till egennamn. Det kan vara av särskilt stor betydelse för de användare som inte är etablerade forskare. Därför kan det vara en god idé att vid indexeringen fråga sig "Hur ska användaren kunna finna just det här dokumentet utan att känna till personen eller verket som det behandlar?". Därmed finns en möjlighet att identifiera de aspekter av dokumentets ämne som kan vara särskilt betydelsefulla för att kunna återfinna det.

Det är framför allt den pragmatiska skolan, med sin efterfrågeorienterade modell, som för fram betydelsen av att leta efter de speciella aspekter som användarna är bäst behjälpta av. Den objektiva skolan säger att indexering befattar sig med identifieringen av individuella ämnen, dess delar och relationerna mellan dessa delar.

Ett ämnes aspekter kan vara av avgörande betydelse, då de möjliggör för användaren att avgöra om ämnet behandlas i en relevant kontext eller inte. Aspekterna visar då vad som är unikt med behandlingen av ämnet i det aktuella dokumentet. Resultat från användarundersökningar som vi har tagit del av visar att humanioras användare kan ha behov av att söka med kombinationer av söktermer. Indexören kan skapa möjligheter för sådana sökningar genom att vara frikostig med tilldelningen av ämnesord till ett dokument. Ju fler ämnesord ett dokument tilldelats desto fler kombinationer är i princip möjliga.

Vi har tidigare hävdat att dokument som till exempel handlar om Aubrey Beardsley inte bör tilldelas ämnesord som *Illustrator* eller *Artist*. Den fråga som indexören bör ställa i det här sammanhanget är om dessa aspekter är att anse som tillräckligt välkända hos samlingens användare för att motivera att de utesluts. Det innebär i praktiken att indexören inte kan falla tillbaks på en i alla lägen orubblig regel, utan snarare bör göra dessa bedömningar från fall till fall.

Valet av ämnesord

Ämnesorden ska spegla dokumentets innehåll. Valet av termer redovisar resultatet av innehållsanalysen. Med analysen som grund måste indexören göra ett urval av vilka ämnen och aspekter som ska tilldelas ämnesord. Översättningen av innehållsanalysen till ämnesord handlar därför mycket om specificitet och indexeringsdjup. Huvudregeln är att alltid använda det mest specifika ämnesordet. Användarundersökningarna visar emellertid att det ibland kan finnas anledning att komplettera de specifika termerna med bredare termer. Undersökningarna visar också att erfarna forskare inom humaniora kan förvänta sig att få många träffar vid sina sökningar och att de är beredda att själva utvärdera sökresultaten.

Indexeringsdjupet kan bestämmas på flera sätt, till exempel med hjälp av användarstudier, tidsåtgången vid indexeringen eller med kvantitativa mått. Vi anser att tjugoprocentsregeln fungerar som grundprincip. Undantag från denna regel kan dock behövas ibland som en anpassning till Andrénsamlingens natur eller för att tillmötesgå användarnas önskemål. Ökad kännedom om användarnas behov kan därför leda till att vissa ämnesområden och aspekter indexerar med en högre detaljgrad. Detta har stöd i den pragmatiska skolan, där användbarhet vid sökning är det viktigaste kriteriet vid val av termer.

När termerna väl är utvalda återstår formuleringen av dem. Detta gäller framför allt huruvida orden ska stå i singular eller plural, bestämd eller obestämd form, etc. Detta är ett område där anvisningarna är överensstämmande. Vi kommer därför att använda oss av Hellsten och Rosfelts anvisningar.

Slutsatser

De slutsatser vi drar av vår undersökning är att en indexeringsmodell anpassad till Andrénsamlingen ska lämpa sig för följande punkter:

- identifiera
- beskriva
- estetiska aspekter
- mänskliga tillstånd och aktiviteter
- personer som utför och/eller behandlar dessa aspekter, tillstånd och aktiviteter
- verk i vilka dessa återges.

En god indexeringsmodell understödjer både hur man känner igen ämnen och dess aspekter samt hur dessa ska översättas till ämnesord, och formuleras. Det är skillnad på det ämnesmässiga innehållet i ett dokument och sättet på vilket dokumentet skapats samt konsekvenserna det får för dokumentets form. Det gäller att ha klart för sig vad av dessa som man sätter ämnesord på. Det är något förenklat ungefär som att titta *i* dokumentet eller *på* det.

Vi har utvecklat en modell för indexering av Andrénsamlingen. Den är anpassad till samlingens kärnområden. Det kan innebära att modellen inte fungerar lika bra på vissa delar av samlingen.

Hjälppfrågorna är ett stöd för indexören vid innehållsanalysen. Oavsett frågornas ordalydelser är det viktigt att indexören beskriver innehållet med egna ord innan analysen översätts till kontrollerade termer. De hjälpmedel som används ska inte påverka beskrivningen av innehållet och därmed valet av ämnesord. Viktiga begrepp som återfinns i ett dokument ska givetvis kunna generera ämnesord, även om begreppet inte ryms inom någon av hjälpfrågorna. Meningen är inte heller att alla frågor ska besvaras, utan endast de som är tillämpliga. Innehållsanalysen syftar till att indexören ska kunna göra sig en uppfattning av dokumentets innehåll.

Indexören kan närma sig hjälpfrågorna från olika håll. Ibland har indexören redan en bild av hur den färdiga analysen av ett dokument kan se ut. I det fallet kan frågorna fungera som en påminnelse av viktiga delar av analysen. I andra fall behöver indexören hjälp med att identifiera själva ämnet eller dess aspekter. Då ska frågorna understödja den analysen.

Hjälppfrågor

Vi har konstruerat en lista med hjälpfrågor. Den baserar sig på de erfarenheter vi gjort i indexeringstestet.

- 1) Är dokumentet homogent eller sammansatt?
- 2) Bestäm fundamental kunskapsform enligt Langridges schema.
- 3) Beskriv dokumentets objekt.
 - a) är det ett konkret objekt? T ex person, produkt.
 - b) är det ett abstrakt objekt? T ex tillstånd, fenomen (skönhet, kritik, teori).
 - c) är det en aktivitet? T ex dans, skrivande, kritik.
- 4) Behandlas särskilda personer, organisationer eller institutioner?
- 5) Beskrivs objektets egenskaper på ett framträdande sätt? Lyfts vissa aspekter fram?
- 6) Åstadkommer objektet en aktivitet?
- 7) Utförs aktiviteten på ett särskilt sätt, med hjälp av en viss teknik eller metod? Ex måleriteknik, kritisk metod.
- 8) Behandlas en särskild tidsperiod?
- 9) Beskrivs ämnet på en särskild plats eller i en särskild miljö?

10) Har dokumentet bestämd form? T ex lärobok, biografi, handbok.

11) Ur vilket perspektiv är texten framställd?

- a) Med vilken vetenskaplig metod har dokumentet framställts? Denna fråga gäller främst vetenskapliga arbeten.

Det viktiga är inte huruvida perspektivet eller synvinkeln vanligtvis associeras med ämnesordet, utan om det är värt att nämna. Därför behöver indexören kunna ta ställning till varför någonting är värt att nämna. Synvinkeln genomsyrar oftast hela dokumentet, vilket gör att tjugoprocentsregeln inte går att tillämpa. Frågan är istället om användaren kan bli behjälpt av att få träff på dokumentet med en sökning på ett visst ämnesord. Valet av vilka ämnen eller aspekter som ska tilldelas ämnesord bör anpassas till den aktuella samlingen och dess användare.

Allt för generella hjälpfrågor kan ge för knapphändiga instruktioner till indexören, vilket i sin tur leder till spekulationer och subjektiva bedömningar om vad som faktiskt är föremålet för analys. Frågorna bör alltså vara tydliga och riktas mot samlingens behov.

Tesaurus

Vår undersökning visar att The Art and Architecture Thesaurus är den tesaurus som bäst svarar mot Andrénsamlingens behov. Den kompletteras av namndatabaserna Getty Thesaurus of Geographic Names och Union List of Artist Names.

Källförteckning

Tryckta källor

- Art & architecture thesaurus*. New York: Oxford Univ. Press: Published on behalf of the J. Paul Getty Trust 1990.
- Benito, M. *Bibliografisk kontroll*. Borås: Taranco 1995.
- Ellis, D. *Paradigms and proto-paradigms in information retrieval research*. August 1991 i *Conceptions of library and information science: historical, empirical and theoretical perspectives* – ed. by Pertti Vakkari & Blaise Cronin. s. 165-86. London: Taylor Graham. 1992.
- Fugmann, Robert. *Subject analysis and indexing : theoretical foundation and practical advice*. Frankfurt/Main: Indeks Verl. 1993.
- Hellsten, Unn & Rosfelt, Margareta. *Ämnesordsindexering : en handledning*. Stockholm: Kungliga biblioteket (BIBSAM) 1999.
- Hjortsæter, Ellen. *Ämnesordskatalogisering*. Lund: Bibliotekstjänst 1994.
- Hjørland, Birger. *Emnerepraesentation og informationsøgning : bidrag til en teori på kundskabsteoretisk grundlag*. Borås: Valfrid 1993.
- Hjørland, Birger. *Informationsvidenskabelige grundbegreber: biblioteks- og informationsvidenskab*. København: Danmarks biblioteksskole 1992.
- Indeksering av faglitteratur*. Dansk BiblioteksCenter. Ballerup: Dansk BiblioteksCenter 1998.
- International encyclopedia of information and library science* – ed. by John Feather and Paul Sturges. London: Routledge 1997.
- ISO 5963-1985. *Documentation – Methods for examining documents, determining their subjects, and selecting indexing terms*. SIS – Standardiseringskommisionen i Sverige. SIS Förlag 1985.
- Lancaster, F. W. *Indexing and abstracting in theory and practice*. London: Library Association 1991.
- Langridge, Derek W. *Classification and indexing in the humanities*. London: Butterworths 1976.
- Langridge, Derek W. *Subject analysis : principles and procedures*. London: Bowker-Saur 1989.
- Lönnqvist Harriet. *Humanister söker information eller "Mötet med den litauiske skoputsaren"*. Esbo: NORDINFO-publikation 13 1988.
- Mulvany, Nancy C. *Indexing books*. Chicago: University of Chicago Press 1994.
- Nationalencyclopedien. Band 2 1990.
- O'Connor, Brian C. *Explorations in indexing and abstracting : pointing, virtue, and power*. Englewood, Colo.: Libraries Unlimited 1996.
- Prismas främmande ord. Stockholm: Prisma 1986.
- Rowley, Jennifer E. *Abstracting and indexing*. London: Bingley 1988.
- Soergel, Dagobert. *Organizing information : principles of data base and retrieval systems*. New York: Academic Press 1985.
- Webster's encyclopedic unabridged dictionary of the english language*. New York: Portland House 1989.
- Wellisch, Hans H. *Indexing from A to Z*. New York: H.W. Wilson 1991.
- Wellisch, Hans H. *Indexing from A to Z*. New York: H.W. Wilson 1995.

Artiklar

- Anderson James D. & Pérez-Carballo José. *The nature of indexing: how humans and machines analyze messages and texts for retrieval. Part I: Research, and the nature of human indexing.* // Information processing & management. 37(2), 2001, s. 231-254.
- Bates, Marcia J., Wilde, Deborah N. & Siegfried, Susan. *An analysis of search terminology used by humanities scholars: the Getty online searching project report number 1.* // Library quarterly. Vol. 63, No. 1, 1993, s. 1-39.
- Bates, Marcia J. *Document familiarity, relevance, and Bradford's law: the Getty online searching project report no. 5.* // Information processing & management. Vol. 32, No. 6, 1996, s. 697-707.
- Bates, Marcia J. *The Getty end-user online searching project in the humanities: report no.6: overview and conclusions.* // College & research libraries. November 1996, s. 514-523.
- Farrow, J. *All in the mind: concept analysis in indexing.* // The Indexer Vol. 19 No. 4, 1995, s. 243-5.
- Green Rebecca. *The Role of relational structures in indexing for the humanities.* // Knowledge organization. Vol. 24, No. 2, 1997, s. 72-83.
- Hjørland, Birger. *The Concept of 'subject' in information science.* // Journal of documentation. Vol. 48, No. 2, 1992, s. 172-200.
- Hjørland, Birger. *Information retrieval, text composition, and semantics.* // Knowledge organization. Vol. 25 (1-2), 1998, s. 16-31.
- Hjørland, Birger. *Relevance research: the missing perspective(s): "Non-Relevance" and "Epistemological Relevance".* // Journal of the american society for information science. Vol. 51(2), 2000, s. 209-211.
- Hjørland, Birger & Albrechtsen, Hanne. *Toward a new horizon in information science: domain-analysis.* // Journal of the american society for information science. Vol. 46(6), 1995, s. 400-425.
- Hjørland, Birger. *Towards a theory of aboutness, subject, topicality, theme, domain, field, content ... and relevance.* // Journal of the american society for information science and technology. Vol. 52(9), 2001, s. 774-778.
- Ingwersen, P. & Wormell, I. *Modern indexing and retrieval techniques matching different types of information needs.* // International forum on information and documentation. Vol. 14, No. 3, 1989, s. 17-22.
- Iivonen, Mirja & Kivimäki, Katja. *Common entities and missing properties: Similarities and differences in the indexing of concepts.* // Knowledge organization. Vol. 25, No. 3, 1998, s. 90-102.
- Knapp, Sara D. *A Natural language thesaurus for the humanities: the need for a database search aid.* // Library quarterly. Vol. 68, No. 4, 1998, s. 406-430.
- Lönnqvist, Harriet. *Hur kan humanistiska forskares informationsbehov tillgodoses i utbildningen av bibliotekarier och andra informationspecialister?* // Svensk biblioteksforskning. 1993:4, s. 33-39.
- Maron, M. E. *On Indexing, Retrieval and the meaning of about.* // Journal of the american society for information science, 28, 1977, s. 38-43.
- Pinto, Maria & Gálvez, Carmen. *Paradigms for abstracting systems.* // Journal of information science Vol. 25(5), 1999, s. 365-380.
- Shaw, Debora. *Bibliographic database searching by graduate students in language and literature: search strategies, system interfaces, and relevance judgments.* // LISR. 17, 1995, s. 327-345.
- Stebelman, Scott. *Vocabulary control and the humanities: a case study of the MLA international bibliography.* // The Reference librarian. No. 47, 1994, s. 61-78.

- Tibbo, Helen R. *Indexing for the humanities*. // Journal of the american society for information science. Vol. 45, No. 8, 1994, s. 607-619.
- Weinberg, Bella Hass. *Why indexing fails the researcher*. // The Indexer. Vol. 16, No. 1, 1988, s. 3-6.
- Wiberley, Stephen E. *Subject access in the humanities and the precision of the humanities vocabulary*. // Library quarterly. Vol. 53, No. 4, 1983, s. 420-433.
- Wiberley, Stephen E. *Names in space and time: the indexing vocabulary of the humanities*. // Library quarterly. Vol. 58, No. 1, 1988, s. 1-28.

Elektroniska källor

- Art & architecture thesaurus*. <http://www.getty.edu/research/tools/vocabulary/aat/>
- Getty thesaurus of geographic names*. <http://www.getty.edu/research/tools/vocabulary/tgn/>
- Kungliga biblioteket. *Förslag till: Riktlinjer och tillämpningsanvisningar för ämnesordsin-*
dexering, (2001-11-01), http://www.kb.se/bus/Ao/aoriktlinjer_nya.pdf
- Union list of artist names*. <http://www.getty.edu/research/tools/vocabulary/ulan/>
- Ystad biblioteks hemsida. (2001-11-05), <http://www.ystad.se>

Bilagor

- Bilaga 1 Avskrift av John Andréns testamente
- Bilaga 2 Tabell över D. W. Langridges fundamentala kunskapsformer
- Bilaga 3 Tabell över resultaten från indexeringstestet

1 Avskrift av John Andréns testamente

Avskrift av John Andréns testamente

T E S T A M E N T E

Undertecknad, Ryttmästaren, Byråintendenten John Andrén, förordnar härmed såsom min yttersta vilja och testamente följande:

I. All min efterlämnade fasta och lösa egendom skall tillfalla min maka, jur. kand. Astrid Holmquist-Andrén sålunda:

1) lösöret (=möbler, tavlor, kläder, piano, bil, hushållssaker och liknande)

med äganderätt

fast egendom samt mina banktillgodohavanden, kontanta penningar, aktier och obligationer jämte min boksamling (angående detta sistnämnda begrepp, se nedan under III.) med nyttjanderätt.

II. Efter min makas frånfälle skall egendom under I. 2) ovan tillfalla Ystads Stadsbibliotek med äganderätt och förvaltas i form av en stiftelse, benämnd "Ryttmästare John Andréns stiftelse", enligt

föreskrifterna nedan i III.

III. För "Ryttmästare John Andréns stiftelse" gäller:

- 1) stiftelsens ändamål är att med den i min ägo befintliga boksamlingen (= de böcker, noter etc. som äro försedda med min namnteckning och /eller mitt Ex Libris med undantag av dem som finnas ute i min sportstuga på Ingarö) såsom basis uppbygga för Ystads Stadsbibliotek vissa specialsamlingar, vilka genom tiderna skola kompletteras och fullständigas med hjälp av stiftelsens avkastning, och vilkas existens skola med tiden bliva en ackvisition icke blott för biblioteket självt utan även för staden Ystad.
- 2) de under I. 2) ovan nämnda ekonomiska tillgångarna skola placeras till omkring 1/3 i säkra börsnoterade aktier, till omkring 1/3 i svenska statens obligationer samt till omkring 1/3 i säkra (inom 50% av taxeringsvärdet) inteckningar. (Detta torde ingalunda innebära några svårigheter, enär huvuddelen av min förmögenhet redan torde bestå just av sådana ovan åsyftade på svenska fondbörsen noterade aktier samt obligationer). Principen skall vara en konserverande förmögenhetsförvaltning med skälig avkastning.
- 3) stiftelsens avkastning skall principiellt (jfr nedan!) användas till uppläggande av de ovan under III. 1) omnämnda specialsamlingarna

vilka skola utgöras av följande fyra, nämligen: allt som är skrivet och tryckt (utgivet) av och om 1) den engelske författaren Oscar Wilde 2) den engelske tecknaren Aubrey Beardslev 3) den engelske arkeologen etc. T.E. Lawrence 4) den ryske dansören Vaslav Nijinsky. Alltså alla böcker, brev, manuskript etc. som beröra ovannämnda fyra personer. Ledning härutinnan kan givas exempelvis av de antikvariatskataloger, som ingå i min Wilde-samling. --- Engelska språket skall ha företräde: är t.ex. en bok först utgiven på engelska, sedan översatt till svenska, skall naturligen allenast den engelska upplagan inköpas; är däremot en bok först utgiven på franska (som fallet är med en Detta är blad 1, sidan 1, av mitt testamente 14/2/1953, intygas.

John Andrén

Del litteratur om Wilde), men sedan översatt till engelska, skola både den franska och engelska upplagan inköpas. Syftet är (ur språksynpunkt) att skapa en germanskromansk boksamling, ej en slavisk; böcker på ryska eller polska t.ex. få icke inköpas: de enda språk som skola komma i betraktande äro svenska, danska, norska, engelska, tyska, franska, italienska och spanska. --- Huvudändamålet med min stiftelse skall vara att uppbygga en komplett Oscar Wilde-samling, som med tiden bör bliva unik i Sverige, kanske även i Europa: det är härvidlag fullständighetssynpunkten, ingalunda värdesynpunkten, som är avgörande:

den som känner till verket "Wilde and Wildeiana" av Cowan, R.E. & Clark William, 6 vols, 4to, Nash 1922-24-31 (och det bör naturligen de tre nedan nämnda ledamöterna av inköpskommittén göra!), förstår vad jag menar. I detta sammanhang bör påpekas, att det skall åligga den medlem av inköpskommittén, som tillika är stadsbibliotekarie, att för stiftelsens medel prenumerera, anskaffa eller överhuvudtaget ständigt hålla sig à jour med de kataloger och liknande material, som utgivas av Sotheby, Hodson, Quaritch, Foyle, Sims, Bumpus m.fl. liknande stora och välkända engelska agenter och antikvariat.

4) a) alla mina böcker, manuskript etc. samt de böcker etc. som sedermera inköpas (nedan benämnd "min boksamling"!) skola förvaras i Ystads Stadsbibliotek i särskilt tillverkade låsbara bokskåp med glasdörrar för att hindra damm och annan skada. Skåpen skola vara av enkel men konstnärlig modell, och tillverkas av i Ystad bosatt skicklig möbelsnickare eller hantverkare (medlen härtill skola naturligen tagas från stiftelsens av-kastning!) samt förses på översta frisen på framsidan med tydlig inskription Tillhör Ryttmästare John Andrèns stiftelse.

b) min boksamling skall katalogiseras enligt gällande katalogiseringsregler på så sätt, att katalogiseringskorterna skola dels ingå i Ystad Stadsbiblioteks allmänna katalog dels bilda en särskild katalog, vilken skall förvaras i särskilt för detta ändamål avsett skåp med

tydlig inskription "Tillhör Ryttmästare John Andréns boksamling".

c) min boksamling får utlånas allenast på stället: den får således under inga villkor föras utanför Ystads Stadsbibliotek, alltså ej exempelvis utlånas eller bortsändas till utländskt eller inhemskt bibliotek, myndighet, privatperson etc., ej ens för kortare tid. Jag känner av gammalt till sådant system: en bok lånas ut från K.B. till L.U.B. för att ligga i Lund ett antal månader eller år för någon bekväm forskares räkning eller från Biblioteca Nazionale i Madrid till British Museum i London, o.s.v!) Avsikten härmed är att söka tvinga forskare eller liknande att besöka staden Ystad under kortare eller längre tid för studier på stället, varigenom Ystad, i någon mån i varje fall, torde tillföras ej mindre inkomster än även viss ryktbarhet. ---Min boksamling skall sålunda begagnas på stället, inom Ystads Stadsbibliotek, och icke lånas hem.

d) Inköp till min boksamling skall förrättas aven nämndbestående av 1) professorn i engelska språket vid universitetet i Lund (ordförande), 2) lektorn i engelska språket vid Högre allmänna läroverket i Ystad, 3) stadsbibliotekarien i Ystad (föredragande). För sitt arbete skola dessa tre medlemmar av inköpsnämnden erhålla särskilt skäligt årligt arvode, vars storlek skall bestämmas av Ystads stadsfullmäktige efter samråd med Styrelsen för Sveriges Allmänna Biblioteksför-

ening. ---En gång varje år, helst i augusti månad med kraft-tid och fullmåne, skall inköpsnämnden på Ystads Saltsjöbad eller Hotell Continental gemensamt på stiftelsens bekostnad aväta "a splendid dinner with delightful dishes", varvid bör bl.a. drickas en flaska gammalt portvin (Vintage) av det bästa märke, som för pengar kan erhållas i Ystad, varvid ordföranden (professorn!) skall på engelska med lätta ord skildra staden Ystads ålderdomliga skönhet, den engelska litteraturens förbryllande rikedom och Oscar Wildes kvickhet.

e) stiftelsen skall förvaltas av en nämnd bestående av 1) borgmästaren i staden Ystad (ordförande), 2) direktören i Sparbanken i Ystad (föredragande), 3) stadsbibliotekarien i Ystad. För sitt arbete skola dessa tre medlemmar av förvaltningsnämnden erhålla särskilt skäligt arvode årligen, vars storlek skall bestämmas av Ystads stadsfullmäktige. Kontanta medel skola ständigt vara insatt på motbok i Sparbanken i Ystad, vilken ägt bestånd sedan 1827. Till komplement vad som nämnts ovan under III.2) skall här tilläggas att av min förmögenhet skall varje emission, som berättigar till deltagande i dragning varje månad: i februari 1953 synas sådana emissioner belöpa sig till sju stycken, alltså sju stycken premieobligationer.

5)a) skulle av någon anledning (vi leva ju i ett irrationellt tidevarv

Ystad Stadsbibliotek vägra eller tvingas vägra mottaga min donation, skall denna istället tillfalla Lunds Universitetsbibliotek, varvid ovanstående bestämmelser skola gälla mutatis mutandis (exempelvis lektorn, borgmästaren, sparbanksdirektören, möbelsnickaren, hotellen etc utbytas med motsvarande i Lund, stadsbibliotekarien med överbibliotekarien / dock skall fil. Dr. Bror Olsson vid L.U.B., så länge han lever och är bosatt i Lund, fungera såsom ledamot av inköps- och förvaltningsnämnden, istället för överbibliotekarien vid L.U.B./.

b) Skulle L.U.B. av någon anledning vägra mottaga min donation skall denna stället tillfalla British Museum i London, varvid ovannämnda bestämmelser skola tillämpas mutatis mutandis.

Stockholm den 14. februari 1953.

John Andrén

Ryttmästare, Byråintendent i Centrala
Värnpliktsbyrån,

Adress: Floragatan 6, Stockholm Ö.

Att Ryttmästaren, Byråintendenten John Andrén, vilken vi personligen känna, denna dag med sunt och fullt förstånd och av fri vilja förklarar omstående förordnande innefatta hans yttersta vilja och testamente samt detsamma egenhändigt underskrivit, intyga undertecknade, särskilt anmodade och på en gång närvarande vittnen.

Stockholm den 14. februari 1953.

C. Ernetoft	Einar Häggkvist
Mekaniker vid Centrala Värnpliktsbyrån, mendärsgatan 5, <u>Stockholm 5.</u>	Verkmästare vid Centrala Kom- mendantörsgatan 5, Värnpliktsbyrån, Kommendörsgatan 5, <u>Stockholm 5.</u>

P.S.

Enär papperet efter maskinskrivningen tyvärr kluvit sig, har jag med egenhändig namnteckning intygad blad etts (1) äkthet!

Stockholm 15/2/1953	John Andrén
	Ryttmästare

Rätt avskrivet intyga:

L. Eriksson	G. Kalling
Fotokopia från Svenska Handelsbankens notarieavdelning	
Likheten med originalet intygas:	
namnteckningar	

Rätt avskrivet från en den 28 februari 1967 under nummer II:724 härstädes inregistrerad bouppteckning jämte bilaga betygar Stockholm rådhusrätts bouppteckningsavdelning den 10 mars 1967.

2 Tabell över D. W. Langridges fundamentala kunskapsformer

Kunskapsform	Kort beskrivning av huvudsakligt ämne eller mål	Huvudsaklig aktivitet	Mest framträdande form av texter	Primära dokument	Sekundära dokument	Huvudsaklig närbesläktad kunskapsform
FILOSOFI	Kunskapens och verklighetens natur	Tänkande	Analys	De ursprungliga filosoferna	1. Tolkning av de ursprungliga filosoferna 2. Filosofisk metod	Filosofins historia
VETENSKAP Natur & human	Naturlagarna	Teoretisering, observation, tester, induktivt resonande	Beskrivning, analys, förutsägelser	Vetenskaplig metod, forskningsrapporter	1 Läroböcker & populärvetenskap 2 Vetenskaplig metod	Vetenskapens historia och filosofi
TEKNOLOGI	Konstruktion av användbara föremål	Teoretisering, design, konstruktion av föremål	Beskrivning, analys, förutsägelser	Standarder, konstruktionsplaner	Teknologiska texter	Teknologins historia
SOCIALT BETEENDE	Livet i samhället	Teoretisering, planering, verkställande	Beskrivning, analys, förutsägelser	Statyer, konstitutioner, etc	Teori och praktik kring undervisning, juridik, politik, ekonomi, etc	Undervisningens filosofi och historia, etc
HISTORIA	Det förflutna	Undersökning och tolkning av källmaterial	Beskrivning, analys, berättande	Betydande historiker	1 Läroböcker 2 Historisk metod	Historians filosofi
MORALISK KUNSKAP	Godhet	Intuition, tänkande	Föreskrifter	Moraliska regler	Moralisk polemik	Etik, moralens historia
RELIGION	Det översinnliga, den yttersta kunskapen, liv enligt en tro	Tillbedjan, ritualer, tänkande, intuition, ockulta erfarenheter	Varierar med de förljande disciplinerna	Böner, hymner, myter, teologi, heliga skrifter, mysterietexter	Praktisk religion, teologiska metoder, tolkning av myter, kommentarer till heliga skrifter, tekniker hos mysterier	Religionens filosofi, historia, och psykologi
KONST	Skapa verk av skönhet	Intuition, måleri, komposition, författande, etc.	Fantasierikt	Litterära arbeten, musikaliska framställningar, reproduktioner av målningar etc.	Tekniker för målning, komposition, skrivande, etc.	Konstens kritik, historia och filosofi
KRITIK	Konstverk	Beskrivning, tolkning, värdering	Beskrivning, tolkning, värdering	Kritiska verk	Kritisk metod	Kritikens historia
PERSONLIGA ERFARENHETER	Eget liv och åsikter	Tänkande	Beskrivning och berättande	Brev, dagböcker	Självbiografier, memoarer, hågkomster	Självbiografiernas historia

3 Tabell över resultaten från indexeringsstestet

Författare Titel	Langridges fundamentala kunskapsformer	The Art & Architecture Thesaurus	ISO 5963	Dansk Bibliotek- Centers indexe- ringsvägledning	Ellen Hjortsæters begreppskategorier	Unn Hellstens & Margareta Rosfelts checklista
Eagleton, Terry <i>Literary Theory: An Introduction</i>	Form of knowledge: Criticism Discipline: literary criticism Topic: modern literary theories Nature of thought and text: elementary de- scription, popularized	Associated concepts: literary theory Physical attributes: Style and Period: Agents: Activities: Material: Object: guidebooks	a) modern literary theory b) – c) – d) – e) – f) – g) – h) –	a) literary theory b) – c) – d) – e) – f) modern formalists g) introduction, guide h) – i) – j) –	a) – b) – c) – d) – e) writing f) Literature g) –	1. literary theory 2. writing, analysing texts 3. – 4. – 5. literary theories 6. – 7. – 8. – 9. – 10. modern literary theory 11. students
Glinert, Ed <i>A Literary Guide to London</i>	Form of knowledge: History Discipline: literary history Topic: London seen from literary persons and authors perspectives Nature of thought and text: guide to London	Associated concepts: Physical attribute: Style and Period: Agents: Activities: literary Material: Object: London, guide- books	a) – b) walking through London c) – d) – e) – f) literary London g) – h) literary guide to London	a) London b) Walking through London c) London d) Authors e) – f) London g) – h) guidebook i) for literary tourists j) guidebook	a) streets, addresses b) – c) – d) – e) – f) geography, litera- ture g) London	1. – 2. walking in London 3. – 4. – 5. – 6. London 7. – 8. literary guide to London 9. – 10. – 11. tourists
		Ämnesord: literary theory, introduction	Ämnesord: literary theory	Ämnesord: literary theory, introduction	Ämnesord: literature	Ämnesord: modern literary theories
		Ämnesord: London, literary guidebooks	Ämnesord: literary guide, London	Ämnesord: London, literary guidebooks	Ämnesord: London	Ämnesord: literary guide, London

Greskovic, Robert <i>Ballet: A Complete Guide</i>	Form of knowledge: criticism, history Discipline: art criticism Topic: international history of ballet Dancers Analysis of important popular ballets Nature of thought and text: comprehensive handbook, looks at select works	Associative concepts: Physical attributes: Style and Period: Agents: dancers Activities: criticism, ballet, history Material: Object:	a) ballet, ballets, dancers b) history (of the ballet), criticism c) dancers d) analysis (of 16 popular ballets) e) – f) – g) –	a) ballet, dancers b) ballet c) – d) dancers e) training f) – g) – h) comprehensive handbook i) history, (criticism) j) –	a) – b) – c) – d) – e) training f) ballet, dancers g) –	1. ballet, ballets 2. training 3. – 4. dancers 5. – 6. – 7. – 8. – 9. dancers 10. – 11. –
Karsh, Efraim <i>Empires of the sand</i>	Form of knowledge: history Discipline: political history Topic: restructuring the Middle East, 19 th century Nature of thought and text: (marxism), monograph	Associative concepts: international relations, politics Physical attributes: Style and Period: nineteenth century, Ottoman, Great Arab revolt 1916-1918 Agents: leaders, empire Activities: Material: Object: Middle East	a) the states of Middle East b) restructuring the Middle East c) ja d) local leaders e) – f) Middle East g) – h) –	a) history, politics b) struggle for power c) political power d) local actors e) – f) nineteenth-century, Middle East g) imperial powers h) – i) – j) –	a) Middle East b) – c) – d) power struggles, regional affairs, international relations e) – f) History g) –	1. Middle East 2. Restructuring the Middle East 3. Ja 4. Arabian leaders, local leaders 5. – 6. Middle East 7. – 8. – 9. – 10. 1789-1923 11. –
		Ämnesord: ballet, criticism, dancers, history,	Ämnesord: ballet, history, criticism, dancers	Ämnesord: ballet, history, dancers	Ämnesord: ballet, dancers	Ämnesord: ballet, dancers
		Ämnesord: Middle East, Ottoman empire, politics, leaders, nineteenth century, Great Arab revolt	Ämnesord: Middle East, local leaders	Ämnesord: Middle East, politics, power struggle, nineteenth-century	Ämnesord: Middle East, history, regional affairs	Ämnesord: Middle East, local leaders

Mack, John E. <i>Prince of our disorder: Life of T.E. Lawrence</i>	Form of knowledge: History Discipline: biography Topic: psychoanalysis of Lawrence as an individual, how he affects events of historical importance, and they, in turn affect him Nature of thought and text: psychological study, biography, monograph	Associative concepts: biography Physical attributes: Style and Period: Agents: Activities: psychoanalysis Material: Object: Lawrence, Thomas Edward	a) T.E. Lawrence b) leadership c) Personality, inner life d) T.E. Lawrence e) – f) Middle East g) Social context, psychological forces h) Historical study, psychoanalytical study	a) Lawrence b) Life c) – d) Lawrence e) Psychoanalysis f) Middle East g) – h) biography i) – j) –	a) – b) – c) – d) – e) – f) Biography, psychology g) Lawrence	1. Lawrence's inner life 2. – 3. – 4. – 5. – 6. Middle East, England, etc 7. – 8. psychoanalysis 9. Lawrence 10. His life 11. –	
Merrill, Linda <i>The Peacock Room</i>	Form of knowledge: History Discipline: biography, art history Topic: the Peacock Room, English interior decoration Nature of thought and text: monograph, comprehensive study that analyzes the critical and popular reception of the Peacock room	Associative concepts: aestheticism, designs Physical attributes: interior Style and Period: British, Victorian Agents: Whistler, James Abbott McNeill Activities: art history Material: Object: the Peacock Room	a) The Peacock Room b) Interior decoration c) Ja d) James McNeill Whistler e) the techniques at the decorations f) Victorian London g) – h) –	a) The Peacock Room, James McNeill Whistler b) Interior decoration c) The Peacock Room d) James McNeill Whistler e) interior decorators f) Victorian London g) – h) – i) – j) –	a) interior decoration b) – c) – d) – e) interior decoration f) Art g) James McNeill Whistler, The Peacock Room	1. The Peacock Room 2. – 3. – 4. – 5. – 6. Victorian 7. interior decorations 8. – 9. Whistler, James McNeill 10. nineteenth century 11. –	
		Ämnesord: Lawrence, Thomas Edward, biography, psychoanalysis	Ämnesord: Lawrence, Thomas Edward, psychoanalytical study	Ämnesord: Lawrence, Thomas Edward, biography, psychoanalysis	Ämnesord: Lawrence, Thomas Edward, biography, psychoanalysis	Ämnesord: Lawrence, Thomas Edward, biography, psychology	Ämnesord: Lawrence, Thomas Edward, psychology
	Ämnesord: British aestheticism, art history, Whistler, James Abbott McNeill	Ämnesord: Peacock Room, Whistler, James McNeill, Interior decoration	Ämnesord: Peacock Room, Whistler, James McNeill, Interior decoration	Ämnesord: Peacock Room, Whistler, James McNeill, Interior decoration	Ämnesord: James McNeill Whistler, The Peacock Room, interior decoration	Ämnesord: The Peacock Room, nineteenth century, Whistler, James McNeill	

Ostwald, Peter <i>Vaslav Nijinsky, A Leap in to Madness</i>	Form of knowledge: History Discipline: Biography Topic: Vaslav Nijinsky madness Nature of thought and text: biography, psychological viewpoint	Associated concepts: insanity, biography Physical attributes: Style and Period: Agents: ballet dancers Activities: psychoanalysis Material: Object: Nijinsky, Vaslav	a) Vaslav Nijinsky b) Madness c) Success, fame d) Vaslav Nijinsky e) treatments f) – g) madness h) psychological study	a) Nijinsky b) madness, psychoanalysis c) – d) Nijinsky e) – f) – g) – h) biography i) – j) psychological study	a) – b) – c) madness d) the progression of the illness e) – f) psychiatry g) Nijinsky, Vaslav	1. mental illness 2. the progression of the illness 3. Nijinsky 4. – 5. – 6. sanatorium 7. – 8. psychoanalytical 9. Nijinsky 10. His life 11. –
Pollack, Vivian R <i>The Erotic Whittman</i>	Form of knowledge: Criticism, (History) Discipline: literary criticism, (biography) Topic: Whitman's work seen through a sexual perspective Nature of thought and text: feminist literary criticism, biographical content, monograph	Associated concepts: feminist, contextualism, sexuality, homosexuality Physical attributes: Style and Period: Agents: Activities: literary criticism Material: Object: Whitman, Walt	a) – b) Whitman's critique of American sexual ideology c) – d) Whitman e) – f) American society, 19 th century g) Anxieties of W:s personal life h) Anglo-American historic feminist criticism	a) American sexual ideology b) Whitman's critique c) Se a d) Whitman e) – f) American society, 19 th century g) Anxieties of W:s personal life h) sexuality, homo-sexuality i) Anglo-American historic feminist criticism j) –	a) – b) – c) – d) – e) Whitman's critique f) literature g) Walt Whitman	1. sexual frustration 2. Whitman's critique 3. – 4. Walt Whitman 5. – 6. American society 7. – 8. Anglo-American historic feminist criticism 9. Walt Whitman 10. 19 th century 11. –
		Ämnesord: Nijinsky, Vaslav, biography, psychoanalysis, insanity, ballet dancers	Ämnesord: Nijinsky, Vaslav, madness, psychological study	Ämnesord: Nijinsky, Vaslav, madness, psychological study	Ämnesord: Nijinsky, Vaslav, insanity, psychoanalysis	Ämnesord: Nijinsky, Vaslav, insanity, psychoanalysis
		Ämnesord: Whitman, Walt, feminist literary criticism, sexuality, homosexuality	Ämnesord: Whitman Walt, feminist criticism, sexuality	Ämnesord: Whitman Walt, feminist criticism, sexuality, homosexuality	Ämnesord: Whitman Walt, critique	Ämnesord: Whitman Walt, feminist criticism, sexuality, homosexuality

Raby, Peter <i>Aubrey Beardsley and the nineties</i>	Form of knowledge: criticism, Discipline: art criticism Topic: Beardsley's influence on art in 1890's Victorian London Nature of thought and text: biographical content, monograph	Associated concepts: Physical attributes: Style and Period: Late Victorian Agents: Activities: art criticism Material: Object: Beardsley, Aubrey, Wilde, Oscar	a) – b) drawing c) – d) Beardsley, Aubrey e) – f) Victorian London g) – h) –	a) Aubrey Beardsley, illustrator b) – c) working methods d) Aubrey Beardsley e) – f) 1890-1900, Late Victorian g) Oscar Wilde h) biography i) – j) –	a) Illustrations b) – c) new d) – e) drawing f) Art g) Beardsley, Aubrey	1. illustrations 2. drawing 3. – 4. Beardsley, Aubrey 5. Sketching 6. Victorian London 7. – 8. – 9. Beardsley, Aubrey 10. 1890-talet 11. –	
Tanich, Robert <i>Oscar Wilde on Stage and Screen</i>	Form of knowledge: history Discipline: history of drama and literature Topic: list of filmatizations and dramatizations of Wilde's works Nature of thought and text: chronological sourcebook, reference work, commented list	Associated concepts: Physical attributes: Style and Period: Agents: Activities: drama, critiques, theatre, film Material: Object: bibliographies, biographies	a) – b) dramatizing, filmatization of Wilde's works c) – d) – e) – f) on stage and screen, theatres g) – h) –	a) Wilde's texts b) Dramatizing, filmatization c) – d) – e) – f) theatres, films g) – h) list of plays and filmatizations i) – j) –	a) Theatres b) – c) – d) – e) filmatizations, dramatizations f) Literature g) Wilde, Oscar	1. Wilde's texts 2. Dramatizing, filmatizations 3. Ja 4. – 5. – 6. Theatres 7. – 8. – 9. Wilde, Oscar 10. – 11. –	
		Ämnesord: Beardsley, Aubrey, Late Victorian, art criticism, Wilde, Oscar	Ämnesord: Beardsley, Aubrey, Victorian, drawing	Ämnesord: Beardsley, Late Victorian	Ämnesord: Beardsley, Aubrey, illustrations	Ämnesord: Wilde, Oscar, dramatizations, filmatizations	Ämnesord: Wilde, Oscar, dramatizations, filmatizations

<i>The Diary of Vaslav Nijinsky</i>	Form of knowledge: Personal experience Discipline: diary Topic: Nijinsky's diary Nature of thought and text: diary, english translation, extensive introduction	Associated concepts: insanity Physical attributes: Stile and Period: Nijinsky Agents: Nijinsky, Vaslav, dancers Activities: Material: Object: diaries	a) Nijinsky b) Going mad c) – d) Nijinsky e) – f) – g) – h) –	a) Nijinsky, Vaslav b) going mad c) Nijinsky d) Nijinsky e) – f) – g) – h) diary i) – j) –	a) – b) – c) insanity d) going mad e) writing f) autobiography g) Nijinsky, Vaslav	1. Diary 2. going mad 3. Nijinsky, Vaslav 4. Nijinsky, Vaslav 5. – 6. – 7. – 8. – 9. Nijinsky, Vaslav 10. – 11. –
Wilde, Oscar <i>The Importance of Being Earnest and Other Plays</i>	Form of knowledge: Art, Criticism Discipline: Literature, literary criticism Topic: discussion on Wilde and his plays Nature of thought and text: plays, introduction, commentaries and notes to the plays	Associated concepts: Physical attributes: Stile and Period: Late Victorian Agents: Oscar Wilde Activities: drama, literary criticism Material: Object:	a) dramas, Introduction b) – c) – d) Oscar Wilde e) – f) – g) – h) –	a) Wilde's dramas b) – c) – d) – e) – f) – g) – h) – i) – j) –	a) – b) – c) – d) – e) – f) dramas g) Wilde Oscar	1. dramas 2. – 3. – 4. – 5. – 6. – 7. – 8. – 9. Wilde Oscar 10. – 11. –
		Ämnesord: Nijinsky, Vaslav, diaries, dancers, insanity	Ämnesord: Nijinsky, Vaslav	Ämnesord: diaries, Nijinsky, Vaslav	Ämnesord: Nijinsky, Vaslav, insanity	Ämnesord: diaries, Nijinsky, Vaslav, insanity
		Ämnesord: drama, Wilde, Oscar, literary criticism, late Victorian	Ämnesord: dramas, Wilde, Oscar, introduction	Ämnesord: dramas, Wilde, Oscar	Ämnesord: dramas, Wilde, Oscar	Ämnesord: dramas, Wilde Oscar

Zatlin, Linda Gerther <i>Beardsley, Japonisme and the perversion of the Victorian ideal</i>	Form of knowledge: criticism, (history) Discipline: art criticism, (art history) Topic: the Japanese influence on Beardsley's work Nature of thought and text: monograph, pictorial alt. illustrated monograph	Associated concepts: Japonism Physical attributes: Style and Period: Japanese, Late Victorian Agents: Beardsley, Aubrey Activities: art, Material: Object: drawings	a) Beardsley's work b) Beardsley's critique of late Victorian xenophobia c) Ja d) Aubrey Beardsley e) Japonism f) Late Victorian England g) Japanese art h) –	a) Beardsley's work b) Beardsley's critique c) Late Victorian xenophobia d) Aubrey Beardsley e) Japonism f) Late Victorian England g) Japanese Art h) – i) – j) –	a) – b) – c) – d) – e) Beardsley's critique f) Aubrey Beardsley's work g) –	1. Beardsley's work 2. Beardsley's critique 3. – 4. Arthur Beardsley 5. Japanese form and technique 6. Victorian England 7. Japonisme 8. – 9. Arthur Beardsley 10. 1892-1898, Victorian era 11. –
		Ämnesord: Beardsley, Aubrey, Late Victorian, Japonism, Japanese drawings	Ämnesord: Beardsley Aubrey, Late Victorian, Japonism, Japanese Art	Ämnesord: Beardsley Aubrey, Late Victorian, Japonism, Japanese Art	Ämnesord: Beardsley Aubrey, art	Ämnesord: Japonism, drawing, Arthur Beardsley, Victorian era, influence